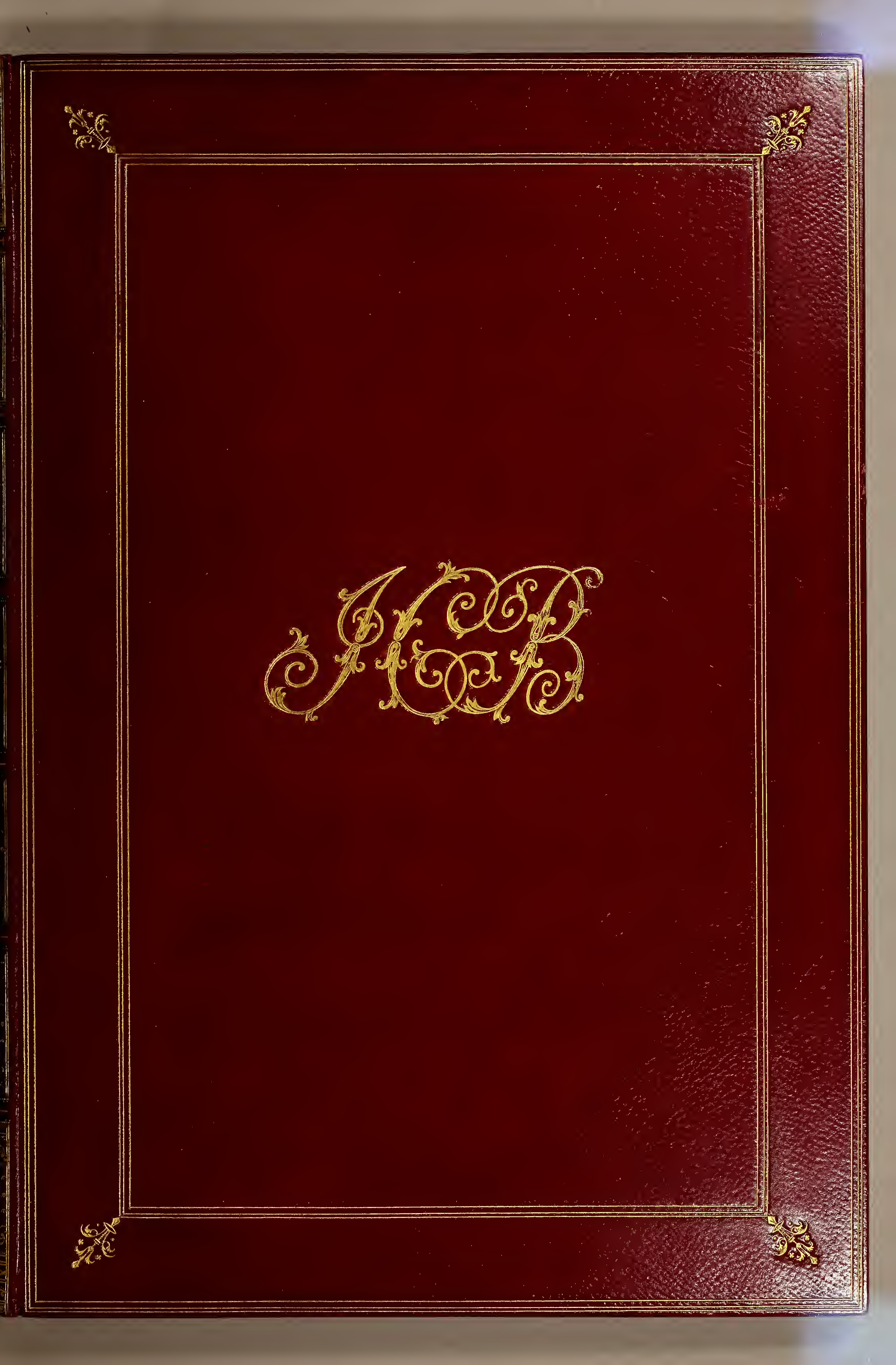
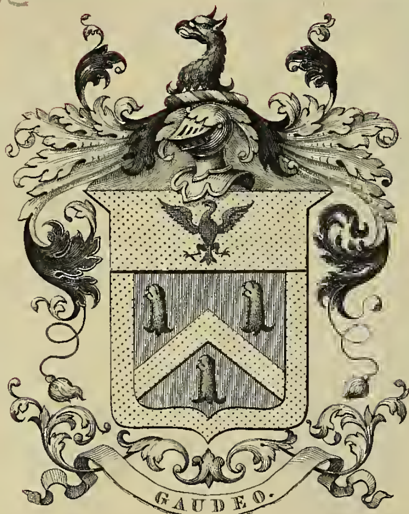
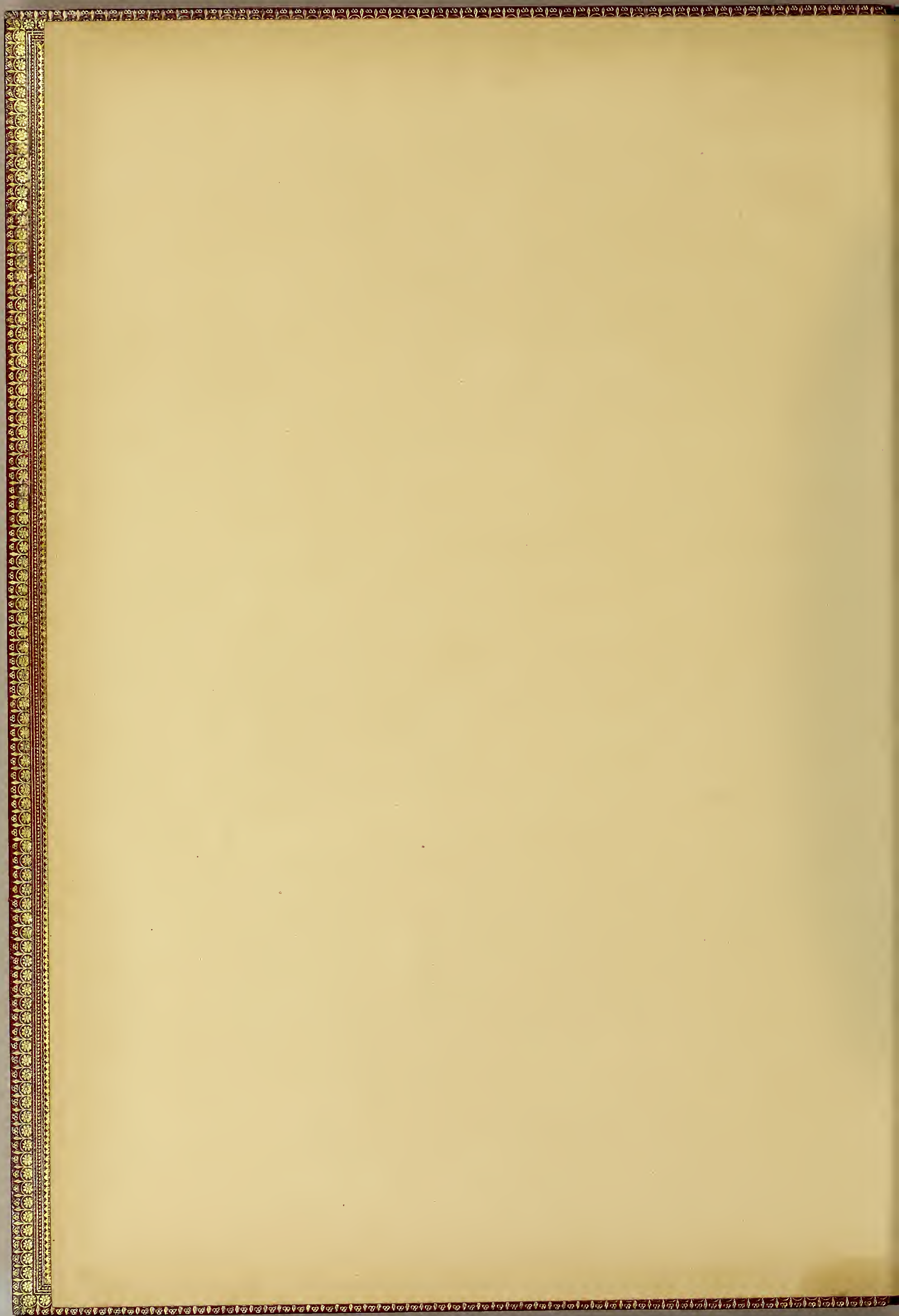
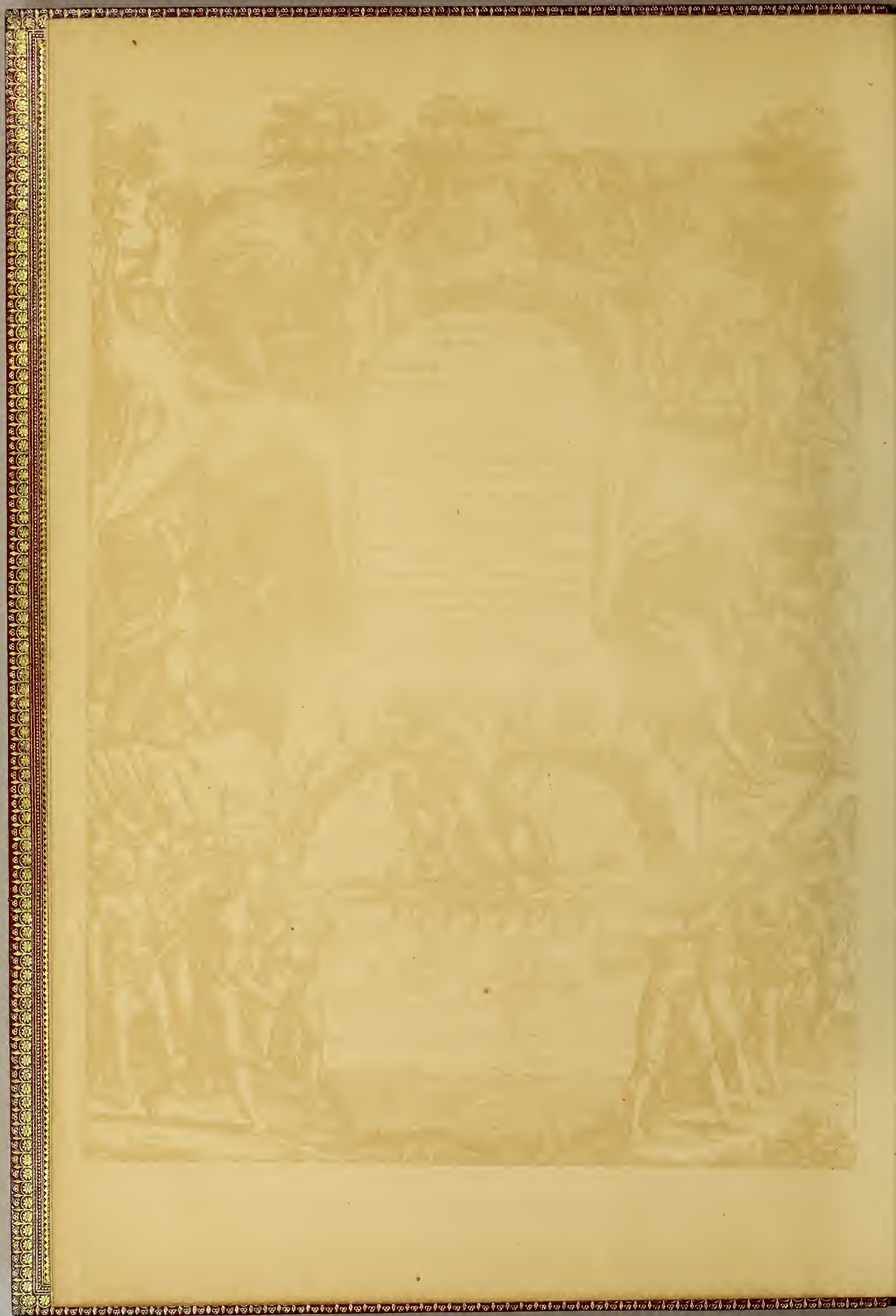

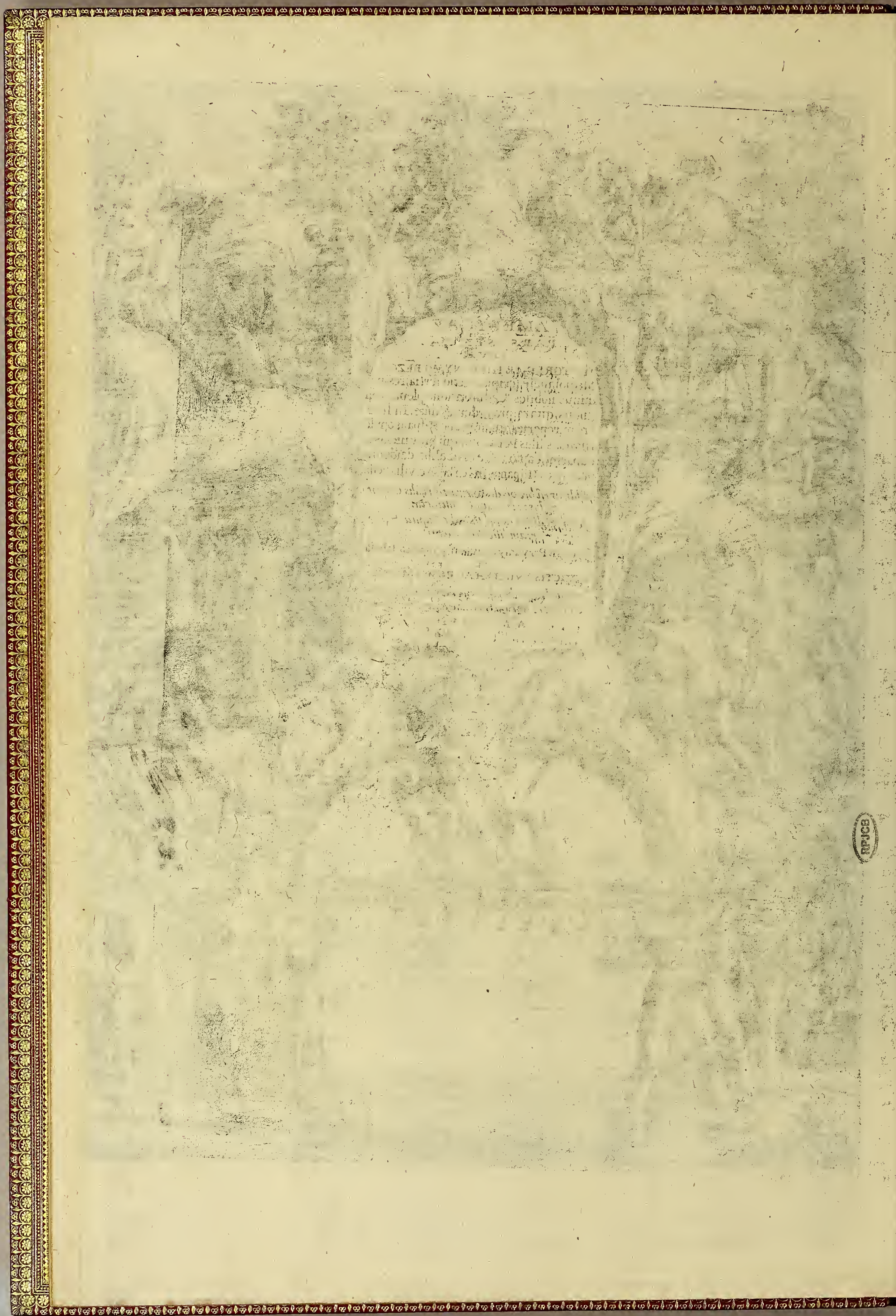
John Carter Brown.

AMERICAE
PARS SEXTA.
SIVE
HISTORIÆ AB HIERONYMO BĒZONO
Mediolanēſe ſcriptæ, ſectio tertia, res nō
minus nobiles & admiratione plenas con
tinens, quàm præcedentes duæ. In hac
enim reperies, qua ratione Hiſpani opulē
tiſsimas illas Peruäni regni provincias oc
cuparint, capto Rege Atabaliba: deīde orta
inter ipſos Hiſpanos in eo regno civilia bella.
Additur eſt brevis de Fortunatis inſulis Cōmenta-
riolus in duo capita diſtinctus.
Jtem ad ditiones ad ſingula Capita Hiſto-
riam illuſtrantes.
Acceſsit Pervàni regni chórographica Tabula.
AD
INVICTIS: RVDOLPH: II: ROM: IM: AVG:
Omnia elegantibus figuris in æs inciſis expreſsa
à Theodoro de Bry Leod: cive autem Frācofurtēſe.
A° M D XCVI.
Cum privilegio S. C. Ma[tis].

TERTII LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

HIſpani, ſubactis, aut certe tentatis, Indicæ continentis oris aliquot, Caſtella Aurea, Noua Hiſpania, Nicaragua, Iucatana, aliiſque quæ Septentrionem ſpectant; nunc quoque verſas in auſtros prouincias affectantes, Peruanum inprimis regnum ditiſsimum, Pizarro & Almagro ducibus, occupant, & legitimo rege præter fas interemto, in prouinciæ formam redigunt. Mox inter eos, vbi hoſtis defuit, fœda de principatu coorta diſsidia, bella ciuilia accendunt, ne ſublatis quidem partium ducibus exſtincta.

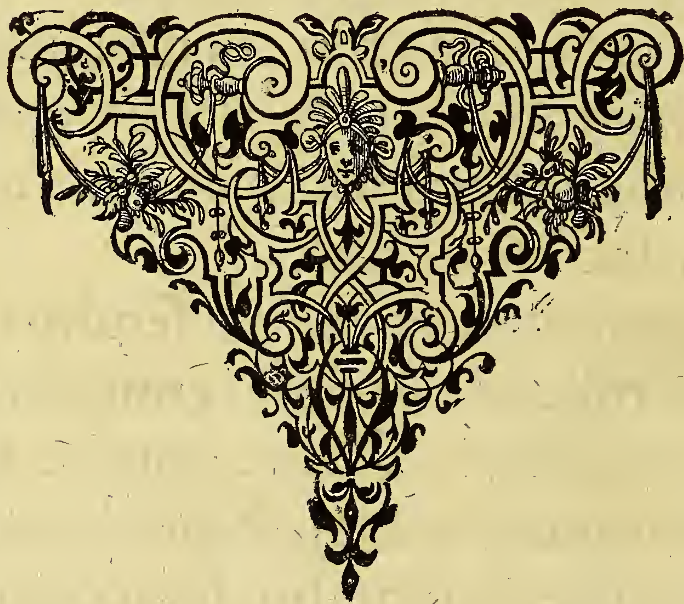
Interea graui cum tyrannide ſeruitus gliſcit aduerſus Indos, cui tollendæ & ſimul componendis prouinciæ motibus, mittitur à Cæſare vnus & alter. Mota in vtrumque contumaciter arma; ſed in vltimum, Proregem videlicet, præcipuè, ab omnibus ferè colonis ſæuitia Edictorum offenſis, Gonzallo Pizarro duce, publicum bellum ſuſcipitur. Prorex prælio victus interficitur. Cæſar

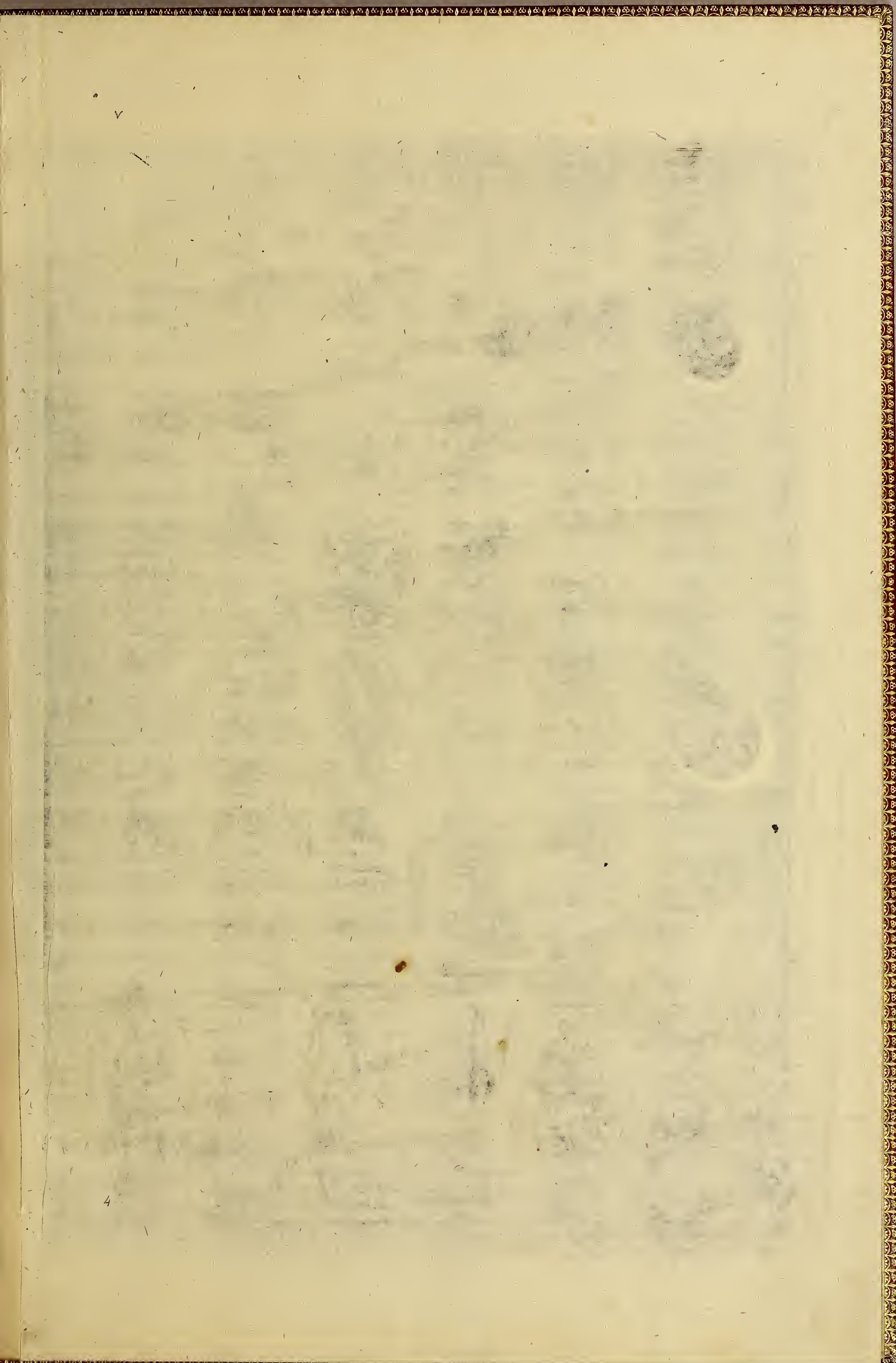
 quan-

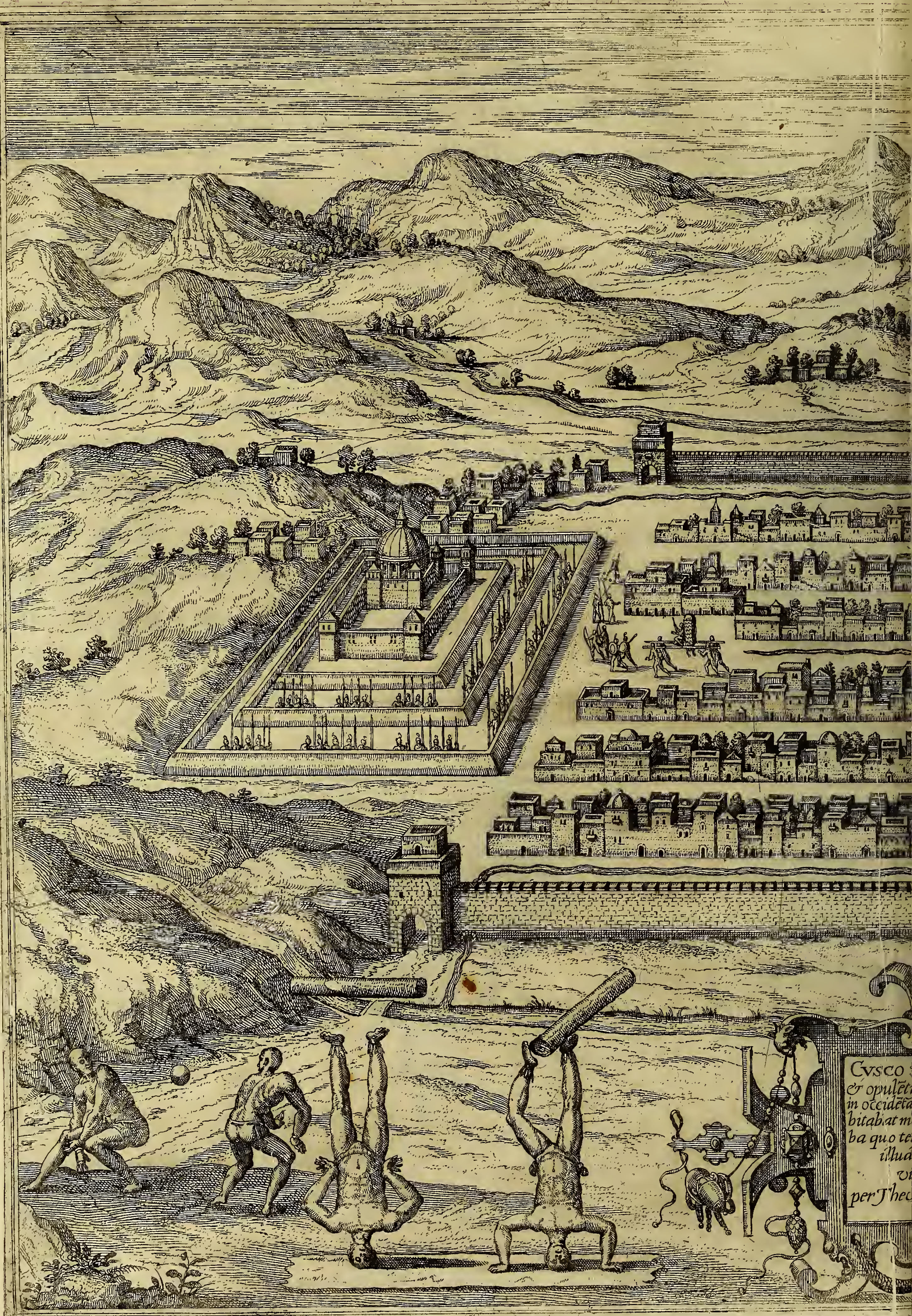
quando vi aperta non processerat, astu rem aggrediendam ratus, vulpem mittit in Indiam, Petrum Gascam. Is, precio & præmiorum spe pellectis in se hostium ducibus ac copiis, Pizarrum viribus exutum & facile victum morte adficit; atque ægrè compositis Peruanis rebus in Hispaniam reuertitur.

His exactis, Benzo in describendam Peruanorum religionem, mores & instituta excurrit; docetque quam Hispani non tantùm de se, sed de omnibus quoque Christianis, opinionem apud eas gentes conciuerint; Nimirum non esse homines ex hominum stirpe genitos, sed immanes quasdam beluas ex barbari elementi spuma concretas ad humani generis perniciem. Vsque adeo barbariem inter Barbaros ipsos exercuimus. Postremò librum suo ex India in patriam reditu claudit.

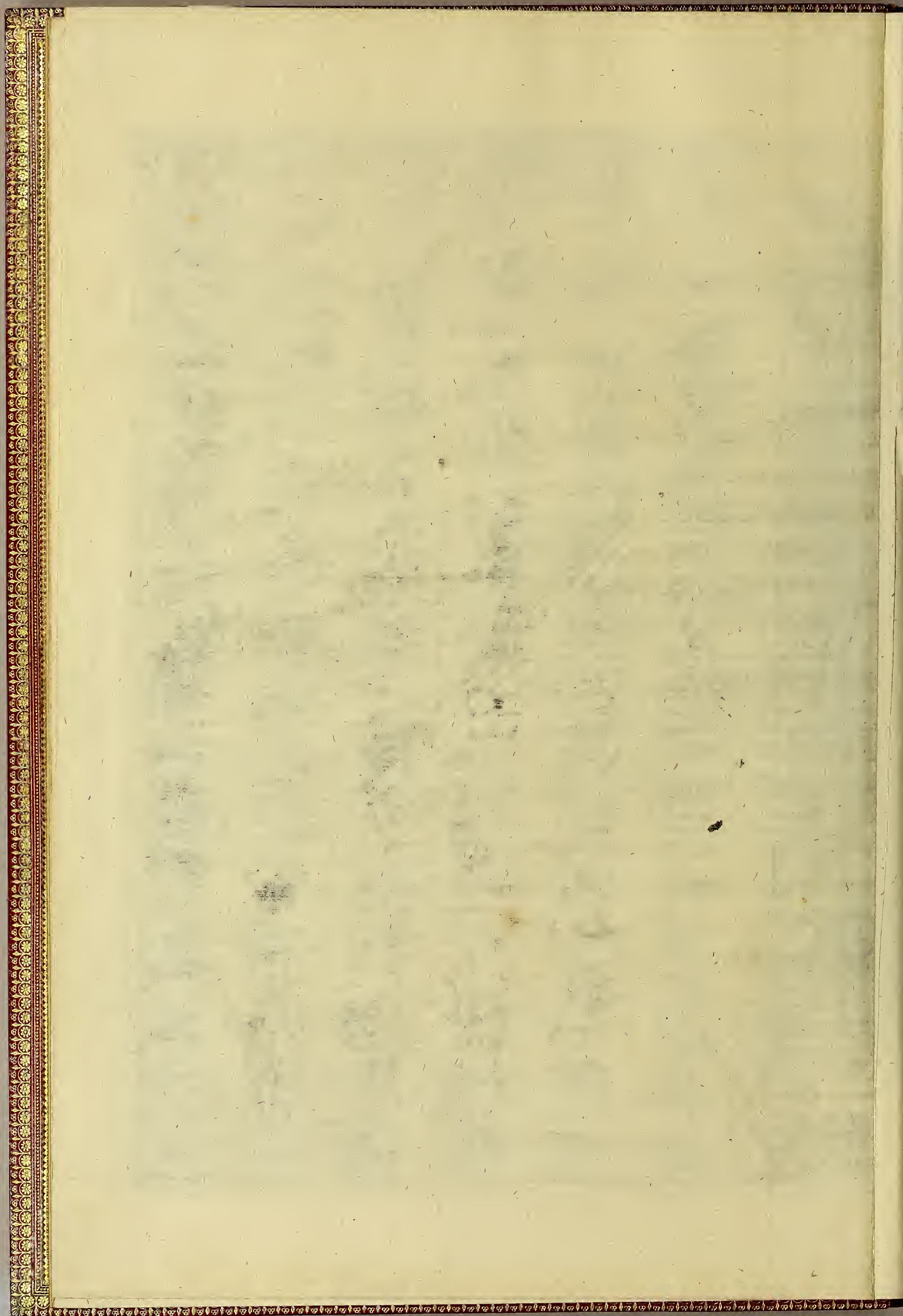
NOVAE

Cvsco
& opulēt
in occidēta
bitabat m
ba quo te
illuā
vi
per Thec

bs nobilissima.
ma Peruani regni
arte sita, in qua ha-
nus ille Rex Atabali-
ore Hispani regnum
rmis sibi
icarunt.
rum de Bry Leod.

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIAE,

LIBER TERTIVS.

Fr. Pizarrus, Did. Almagrus, & Fern. Luques, inita societate, expeditionem in Peruanas regiones suscipiunt. Indi Pizarrum & Almagrum malè accipiunt. Illi tandem multos post labores insperatas opes incidunt.

CAPVT I.

IAM (1) Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, Fernandus Luques sacerdos, Panamæ, certis partísque opibus fruebantur, quum pro certo accipiunt omnem illam oram Meridiem versus auro, argento, eranis, & smaragdis abundare. Itaque tres istæ simul societatem ineunt, quumque inter eos re communi consilio deliberata, sententia stetisset, nouas terras ire vestigatum, fide inuicem accepta & data promittunt pro se quisque fidelem ad id operam collaturos: partasque opes, terras & gentes subactas, ex æquo inter se fraterne diuisuros.

Auaritia inquies & medias inter opes inops.

HIS vbi conditionibus res inter eos transacta est, naues, arma, commeatus, omnia classi ornandæ necessaria comparant. Mox ducentis & viginti contractis militibus atque in naues impositis, Pizarrus & Almagrus anno M. D. XXVI. paucis alius post alium dieb. Panama soluunt: sacerdote ibi relicto, vt quæ ad expeditionem necesse essent, curaret. Pizarrus ea ora tercentũ millium spatio pernauigata, tandem litus tenens in terram egreditur. Ibi obuiam Indi progressi ad litus, terræ aditu Hispanos prohibent, multisque interemtis, Pizarrum ipsum cum aliis aliquot, saucium prelio excedere cogunt. Ipse tam inauspicato principio deterritus, Panamam reuertitur, iam suscepti consilij pœnitens. Diuersa in parte Almagrus flumine aduerso subiens, quod ipse S. Iohannis nuncupauit, benigne ab indigenis exceptus est, & ab iis tria amplius aureorum ducatorũ millia dono data retulit. Inde ad mare secundo amne defluens, & orę aliquantum pręteruectus, in eundem forte incurrit locum vbi socium eius male acceptũ fuisse diximus. Ergo Almagrum quoq; ibi egressum Indiférociter adorti, alterum eius oculum lapide grauiter feriunt, quem paulo post amisit: maximamque militum eius partem fœde trucidant. Itaque multis amissis Panamam quoque & ipse regredi cogitur.

POSTQVAM eo peruenit, Pizarrum ibi nactus, ei significat terram ab se dete-

ctam ditissimam auri esse. itaque sibi videri de integro instaurandam classem, & denuo ad eam subigendam eundum. Quare percuratis vulneribus, cum ducentis militibus, & multis Indicis mancipiis, duabus nauibus, & lintribus aliquot patriis quibus Indi singulis arboribus cauatis nauigant, portu soluunt: quumq; maximis laboribus per altum eandem illam, quam prius oram tenerent: non tamen eodem quo primum loco, in litus egrediuntur. Indigenę, quum gentem illam barbatam haud satis probam esse iudicarent, strenue in Hispanos impressionem faciunt, multisque eorum cæsis, ceteros ad naues fundunt fugantque. Hispani appulsu litoris prohibiti in Gorgonem secedunt, perexiguam & desertam insulam, quæ sex tantum mill. freto à continenti discreta est.

Mira in Barbaris iudicij sagacitas, qui ignotos tā bene nosset.

Ibi quum ea prouincia potiri cuperent, propter ingens auri oblatum specimen, nec ad id perficiendum satis militum haberent, Almagrum ad supplementum arcessendum ire placuit. Ipse eius rei causa Panamam regressus, quamquam paulo tardius ibi moratus, cum octoginta quinque Hispanis reuersus est, & Pizarrum cum omnibus suis prope exanimatum fame reperit. Mox tamen vino, pane biscocto aliisque cibariis quę Panama subuecta erant, refectis corporibus, inde soluentes, viginti millia pass. longius appulsi, ingenti diuitiarum spe in litus desiliunt. Sed vix egressis Indi lanceis saxisque armati superueniunt, & in Hispanos animose gradum inferentes, interemtis aliquot, ceteros è finibus suis arcent. Hispani rem haud satis obuiam & paratam experti, in insulam desertam concedunt, quam quod galli gallinacei effigie promontorium haberet, insulam Galli nuncuparunt.

Pizarrus ira & dolore in eam gentem incensus, ob tot interfectos ab ea milites, vlcisci suorum cædem cupiens, socium Panamam remittit, eique negotium dat vt quam maxime multos milites contrahat & adducat. Parantem abire Almagrum plerique Hispani sequi volebant, suæ cupidini infensi, terramque ipsam & speratas eius diuitias exsecrantes: sed quum illis duces ipsi potestatem abeundi, imo etiam scribendi ad suos, dare abnuerent, ne forte aduersam de ea ora spargerent famam, & nouum subsidium impedirent, remansere. Sed ne ita quidem fama cohiberi potuit, quominus Hispanorum clades & miserias vulgaret: scripsere nonnulli Hispani clanculum ad amicos de morte suorum, de laboribus intolerandis, ærumnisq; in quas incidissent: quam misero statu res essent, postremo de asperitate ipsius regionis: plurimum de Almagro & Pizarro querentes, quod plerique ipsorum morbis impliciti, quum Panamam ad curanda corpora regredi vellent, liberum commeatum ab iis impetrare non potuissent.

Hispani milites vota sua execrātur.

Forte paulo ante quam Almagrus Panamam appelleret, ei prouinciæ Petrus Flumineus (vulgo *de los Rios*) impositus fuerat. Is tali de Hispanis nuncio accepto, subito domesticum quendam suum ad insulam Galli expedite ire iubet, ac Pizarro edicere, graui constituta pœna, ne quemquam Hispanum inuitum ibi detineret. Pizarrus ex eo Gubernatoris mandato ingentem cepit dolorem: quum maxima pars Hispanorum qui cum eo erant, insula excederet. Ceteris qui

ris qui remanſerunt,(quatuordecim erant,omnes fere ſodales nautici) plurimas gratias agit, ac ſpe ingenti ſplendidisq; promiſſis onuſtos rogat, vt patienter durare aliquot dies vellent, donec Almagrus cum nouo ſubſidio rediret. Ergo dies aliquot in inſula tolerant, oſtreis, cancris & piſcibus veſcentes, donec tandem ab Almagro nauis commeatus ſubuehens venit: ſed ſine militum ſupplemento, propter improſperam famam quæ de ea ora Panamæ increbuerat. *Dura militia, niſi & inter omnia auri fames duriſſima eſt.*

IN ea inſula Pizarrus aliquamdiu moratus, & cum eo pauci illi, in ſumma rerum omnium anguſtia, ſine vlla auxilij ſpe, poſtquam diu multumque inter ſe conſultaſſent, quid facto eſſet opus, tandem communi conſilio oram eam præterlegendam eſſe ſtatuunt, ſiquæ forte ipſis diues & proſpera regio occurreret. Quingentum millium ſpatium emenſi, quum Chiræ Peruani regni prouinciæ litus tenerent: ibi exſcenſu in terram facto, pauca indigenarum pecora & Indos adoleſcentes aliquot excipiunt, qui linguam Hiſpanicam diſcerent.

INDE Tumbeſiam regreſſi, de magnis videlicet eius populi opibus ab Indis edocti, quum ad tentandum terræ aditum non ſatis animi Hiſpano cuiquam eſſet, propter ingentem Indorum multitudinem, qui per omne ſpatium litoris effuſi conſpiciebantur: Petrus quidam, Creta inſula ortus, periculum vltro ipſe facere ſtatuit. Itaque machæra oblonga, ex iis quæ ambabus manibus tractantur, armatus, in litus egreditur, Non parum admirationis incuſſit indigenis barbati hominis tunc primum à ſe viſi ſpecies: ille intrepide per medios progreſſus, ab eius oræ Præfecto comiter & honorifice excipitur. Mox ab eo in turrim præſidiariam introductus, in qua templum Soli dicatum inerat, poſtquam id tantis opibus, quantas vix animo caperet, excultum ornatumq; conſpexit, in admirationem adeo defixus ſtupefactusque hæſit, vt ea per ſomnium intueri ſe duntaxat crederet. Ad portam animalia quædam ſpecie leonum & duos tigres, ſed innoxios, reperit. Quumq; abeuntem aliquot aureis emblematis & monilibus Præfectus donare vellet, Cretenſis, velut talia aſpernaretur, abnuit, diſſimulans ſe ea quærentem in eas terras veniſſe. Regreſſus ad nauim, quæ & quanta viderit, refert. *Auarus callide vitia ſua diſſimulans.*

1 FRANC. *Pizarrus is eſt, quem Hoieda Vraba decedens, legatum ſuis militibus præfecerat. ſupr. lib. 1. cap. 19. Tum vero, quum fortunam ſibi ipſe laboribus, aut, vt maxima pars Hiſpanorum militum, qui tum in India erant, rapinis, feciſſet, Panamæ in re ampla & lauta erat. Fernandus Luques, ſcholæ cantorum primicerius (vt vocant) diues, ibi etiam manebat. Is poſtea exhauſtis in quæſitu Peruani regni pecuniis, & eo inuento ab ſociis excluſus, Pazzo vulgo vocatus eſt, id eſt, ſtultus, quod fortuna bene vti, & certis iam opibus frui neſciuiſſet. Gom. Hiſt. gen. lib. 4. cap. 1.*

Pizarrus,

Pizarrus, missu sociorum, in Hispaniam ad impetrandam repertæ prouinciæ subigendæ potestatem, nauigat. Sibi soli impetrat. Almagrum ab se alienat. Mox reconciliati, tertium socium extrudunt.

CAPVT II.

INCREDIBILI gaudio Pizarrus perfusus, quod in tam diuitem oram incurrisset, extemplo signo abeundi pronuntiato, in Panamam vela dat. Ibi sociis Chiræ felicitatem, &(1) Tumbesiæ oræ diuitias, aperit. Illi quum superfundenti sese lætitiæ, quantam vix animo caperent, temperare non possent: ambo, Almagrus videlicet, & Fernandus Luquez, Franciscum Pizarrum mittere in Hispaniam statuunt, qui à Cæsare Tumbesiæ subigendæ potestatem peteret. Verum à pecunia imparati, consumptis videlicet in earum terrarum quæsitu fortunis omnibus, mille quingentos ducatos aureos ab amicis mutuos sumunt, & ad sumptus illi erogant. Pizarrus in Hispaniam appellit, Senatum Indicum adit: & oræ à se nuper repertæ indicem & relationem exhibet: simul sumptus à se in ea factos & labores exhaustos referens, atque ingentes diuitias regiæ Castellæ coronæ pollicitus, Tumbesiæ potiundæ facultatem, regimenque sibi tantum postulat, nulla sociorum mentione addita. Quæcumque petierat, obtinet. itaque diplomate in eam rem à senatu scripto, à Cæsare confirmato, instructus contractis aliquot militibus è portu San-lucari de Barrameda cum quatuor fratribus, Ferdinando, Gonzallo, Ioanne Pizarro, & Martino de Alcantara, vela in altum facit.

Pizarrus societatem fraudat.

QVVM breui secundo vento vsus ad Nomen-dei, atque inde Panamam peruenisset, magnifice à sociis exceptus est: sed mox vt illi resciuere sibi tantum Pizarrum in Hispania negotiatum, suis priuatim rebus, non communiter societati, prospexisse, æquis oculis eum deinceps intueri non potuere: Almagrus præsertim, qui tot sumptus à se, & maiores quam à Pizarro factos reputans, & exhaustas facultates, & tres totos annos in ea expeditione consumtos, & amissum oculum: & super hæc etiam vt pecunia ab semet mutuo accepta, Pizarro ad impensam præbita esset: vt is ad vniuersæ societatis vtilitatem, non suam vnius, procurandam in Hispaniam missus fuisset, memori animo reuoluens, impatientissime id factum & implacabiliter ferebat. Pizarrus mitigare vltro eius spiritus conabatur, Se nihil videlicet à Cæsare impetrare potuisse causatus, præter Tumbesiæ subigendæ potestatem: bono tamen interea Almagrus animo esset, quippe fidem suam ipsi obstringere, daturum se operam, vt & ipse aliud aliquod imperium in eadem prouincia obtineret; Adhæc quum esset inter eos societas, posse ipsum, tanquam summum Gubernatorem, de rebus omnibus pro arbitrio & pari secum iure statuere. Sed parua eius verbis apud Almagrum fides: imo etiam iste ob hæc nugarum ludibria multo aduersus eum indignatior, palam dicere, Pizarrum falsum & perfidum esse.

Dissidiorũ Pizarri & Almagri initia.

DENIQVE quum aliquot dies in his simultatibus & iurgiis consumpsissent,

Pizarrus tandem necessitate magis quam voluntate adductus: quum se videlicet sumtibus exhaustum, & pecuniis ac commeatu vacuum (quibus contra abundare Almagrum, nec quicquam erogaturum ob discordias intelligebat) quũ se, inquam, nisi cum Almagro in concordiam rediret, & ab eo nummis iuuaretur, prouinciam suam tardius inituram cogitaret: doctorem Gamam rogat, vt inter ipsos concordiam reconciliet. Quid multa? istius interuentu in gratiam inuicem redeunt: iubet doctor Almagrum Francisco Pizarro arma, equos, & quicquid commeatuum prouisum haberet, & pecuniæ insuper certam summã, tradere. Pizarrum vero vicissim quoscumque honores & dignitatum ornamenta à Cæsare acceperat, ea cum Almagro participare. Ita conditionibus & pactis redintegratis, tertio socio Fernando Luque excluso, pacem & concordiam denuo inter se ineunt: ac sanciendis arctius promissis consecratam Hostiam (2) sumentes, iureiurando firmant se integra fide mutuam amicitiam ad mortem vsque inuiolatam conseruaturos.

Pizarrus & Almagrus iureiurando amicitiam cõfirmant, sed quod mox violant.

His ita transactis, Franciscus Pizarrus cum centum quinquaginta militibus & equis multis, Panama moliens, Almagrum cum quanto posset maximo subsidio quam ocyssime subsequi iubet. Inde Colonchiam appellit prouinciæ Guancauilichiæ portum, vnde in Punam insulam transgressus à Præfecto peramice exceptus est. Verum vt ille fœda nefandaque Christianorum facinora expertus est, per singulas domos aurum & argentum quærentium, fœminas ad stuprum rapientium, ceteraque perpetrantium, quę à militibus fieri amant: cum valida Indorum manu Hispanos ex tota insula expellere nititur. Sed quum impressionem ab hostibus ex aduerso factam ferre non posset, cum multa suorum iactura, siluas fuga petiit. Pizarrus crudelissime victoria vsus, cum multis Hispanis in Tumbesiæ continentis oram L. mill. interuallo ab insula distantem traiicit.

Hispani præclaris factis Punensium animos ab se alienant.

Simvlac continentem attigit, indigenæ auditis, quæ Hispani in Puna perpetrarant, in arcem aliquantum à mari distantem confugiunt. Pizarrus prouinciæ Gubernatorem per nuncios arcessit, eius amicitiam multum se appetere testatus: is vero non tantum ire abnuit, sed etiam hostiliter omnibus viribus insultans ei quanta maxima damna potuit intulit. Itaq; Pizarrus noctu flumen transgressus cum parte copiarum, præeuntibus peritis itinerum ducibus, spinas, saltus & asperrima quæque locorum penetrans, hostes incautos & somno solutos opprimit. Mox ingenti eorum cæde facta, Tumbesiam reuertitur, vrbemq; captam totam diripit, & omnibus ornamentis delubrum Solis spoliat.

1 *Tumbez, seu Tumbesia Peruani regni oræ maritimæ prouincia, non procul ab æquinoctiali linea, Meridiem versus, & Indorum vrbs eiusdem nominis, mox Hispanorum colonia, XII. leucis à Puna insula distans: vnde Pizzarrus Peruanarum opum primum specimen præcepit.*

2 *Id ab illis, secundo rupta concordia, & denuo reconciliata, factum scribit Gomara: atque horribili iureiurando sancitum ab Almagro nouum illud fœdus, nempe:*

Vt er prius fœdus rupiſſet, tum vt Deus illius corpus animamq; ad inferos detruderet. Sed ambitio auaritiaq; omnia ſacra iuxta ac profana proculcant.

3 Puna inſula ex aduerſo Tumbeſiæ prouinciæ ſita, duarum leucarum freto à Continenti diſcreta, XLVIII. *mill. paſſ. in circuitu amplectitur. Hodie San-Iacobi inſula ab Hiſpanis vocatur.*

Attabaliba Peruanus Rex, finibus ſuis Hiſpanos excedere iubet, Pontificem Rom. non agnoſcit. Velut neglecti Euangelij reus, vi ab Hiſpanis capitur.

CAPVT III.

PER eos dies Attabaliba, (1) Peruanæ prouinciæ rex Caſſiamalcæ erat. Is audito peregrinam gentem barbatam in ſuos fines ingreſſam cum terribilibus quibuſdam ac prodigioſis animalib. omnia loca percurrere, & cædibus ac latrociniis infeſta facere: legatum ad Franciſcum Pizarrum mittit, minitans niſi ſubditos ſuos tranquilla pace frui ſineret, patriamque repeteret, breui infortunium inuenturum. Ad hæc Pizarrus reſpondit, ſe non eo veniſſe cuiuſquam offendendi animo, ſed vt ope atque opera eos iuuaret, qui ſuam amicitiam expeterent: id ſibi diſerte ab Imperatore principe ſuo mandatum: neq; ſe poſſe ſine magno dedecore ad eum reuerti, niſi prius Regiam ipſius perſonam vidiſſet, eique res ad felicitatem tum corporis tum animi pertinentes exponeret. Sub hæc Pizarrus Caſſiamalcam verſus contendit: & per Chiræ prouinciam iter faciens, à Regulis vltro de iungenda ſecum amicitia interpellatur, qui ob occupatas ab Attabaliba ſuas terras cum eo capitales inimicitias gerebant. Ac quia eo forte loco nauigabile flumen erat, qua tuto ſubire naues poterant, condendæ ibi coloniæ ſedem eligit, cui San-michaelis nomen fecit: & quo quiſq; ſuum diligentius aſſeruaret, manubias & prædam omnem inter ſocios partitur.

Pizarrus ſuo dolum animũ ſpecie amicitiæ & pietatis tegit.

INTER hæc Attabaliba Chriſtianos aduentare atq; vlterius tendere audiens: ſed eos paucos, defatigatos & molles vſqueadeo vt non niſi ingentibus Pachis (ſic illi equos nominant) iter ingredi poſſent, de barbatis illis ridere ipſe, & remiſſis ad eos legatis denunciare ſi ſua illis vita cara eſſet, ne longius progredi auderent. At Pizarrus, Enimuero ſibi neceſſe reſpōdet, Maieſtatem ipſius coram cum debito honore viſere: ſimul exercitum procedere iubet: quumque Caſſiamalcam perueniſſet, præmittit legatos & magiſtos equitum, qui regis animum ſtatumq; explorarent, eique indicarent, veniſſe Hiſpanum ducem adeundi eius cognoſcendiq; auidum. Ille ſub aduentum Hiſpanorum duo ferme mill. interius ſeceſſerat. Legati, vt in conſpectum regij agminis venere, agitare equos & glomerato greſſu ſolo inſultantes huc atq; illuc circumflectere incipiunt. Indi vero ad noui huius monſtri conſpectum obſtupeſcere. At ipſe rex nihil eo ſpectaculo moueri, non mirari: interea tamen iraſci, quod parum reuerentię atque honoris ſibi exhibitum à barbatis illis crederet.

Attabal. Hiſpanos nondum expertus cõtemnit.

FERDI-

Ferdinandvs Pizarrus per interpretem se imperatoris fratrem esse significat, qui Papæ ac Cæsaris, amicitiam eius vltro appetentium missu è Castella, venerit. Itaque veniendi ad se & coram colloquendi ei potestatem faceret. Quippe habere ad Regem ipsum summis de rebus mandata, eaque coram expromere velle: quibus editis mox in patriam reuersurum. Attabaliba ad hæc, Ea se cuncta facturum inquit, dum ante omnia suis finibus excederent.

Ea lata conditione, reuersus ad suos Ferdinãdus, magnificum regis paratum & stupendam opulentiam prædicat: ceterũ eum in suo regno aduenis sedes concedere nolle. Quæ eum diem sequuta est nox, quam longa fuit, tota ab Hispanis ducibus instruendis ordinibus & animandis militibus consumta est: Victoriam videlicet esse in manibus & cum stolidis ignauisq; rem fore, quos vel solo equorum hinnitu ac fremitu perterritos, pecorum ritu, ad satietatem trucident. Inde Pizarrus, instructis ordinibus & dispositis circa palatiũ & in ipsis portarũ limitib. aliquot maiorib. tormẽtis, suos hostile quidquã cœptare, nisi signo edito, vetat. *Indorum diuitiæ Hispanorum auaritiam & sæuitiã irritant.*

Simvlatq. illuxit, ecce Rex amplius xxv. millibus Indorum stipatus, velut in solemni triumpho, hominum humeris portabatur, circumpendentibus vndiq; aureis monilibus, versicolorib. auium pennis præfulgens, interula sine manicis vestitus, & pudenda bombycina fascia velatus. Sinistrum regię frontis latus purpureus è lana tenuissima floccus honestabat, supercilia eius & genas inumbrans: pedes, breuissimo obstragulo calceoli ornabãt. Tali cultu & paratu triũphali ciuitatẽ & palatium iniit, ibi barbatorũ aduenarum legationẽ per otiũ auditurus. *Regius Attabalibæ apparatus.*

Inter hæc viam sibi ad regem faciens frater Vincentius de Valle-viridi ordinis Dominicani monachus, altera manu Crucem, altera Breuiarium gestans, ratus fortasse Attabalibam repente in magnum aliquem theologum euasisse: per interpretem ei significat, se Sacræ maiestatis Cęsareæ mandatu eius excellentiam adiisse, idque cum autoritate Romani Pontificis, cælestis Seruatoris vicarij, qui Cæsari terras ante incognitas, & nunc primũ inuentas dederit, vt eo doctos piosque homines mittat, qui sanctissimum eius nomen publice apud eas gentes prędicent, easq; à fœdis ac diabolicis erroribus liberent. Inter hæc verba monachus Regi [c] Legem Dei exhibet, & ab eo omnia ex nihilo creata prędicat. Inde ab Adamo & Eua exorsus ordine exsequitur, vt Christus è cœlo descenderit, vt assumta humana carne in vtero virginis, in cruce mortem obierit: atque inde resurgens à mortuis, ad plenam generis humani redemptionem, in cœlos ascenderit. Mox ad resurrectionem mortuorum & vitam æternam delapsus, vtramq; affirmat: & à Christo Petrum primum eius vicarium, Ecclesiæ gubernandæ impositum testatus, simul authoritatem Pontificum ipsius successorum adstruens exponensque, postremo Cæsaris & regis Hispaniarum, totius orbis Monarchę, opes ac potentiam exaggerat. Itaque pro officio facturum Regem si illius amicitiam accipiat, si vectigalem clientemque eius se ferat: denique si abdicatis falsis diis, diuinæ Legis & Christianæ religionis fidem & obsequium induat. Id nisi sponte fecerit, pro certo habeat se eo vi atque armis coactum iri. *Euangelij Barbaris annũciandi noua & monacho digna ratio.* *c Sic ille Breuiariũ suum vocabat.*

His auditis Rex, se haud grauate summi orbis Monarchæ amicitiam accepturum ait: sed se & liberum & regem ei quem numquam viderit tributa pendere, id vero sibi parum æquum & honestũ videri,(2) Pontificem autem insigniter fatuum & impudentem esse, eo facile prodi, quod aliena tam liberaliter largiatur. De Religione vero, se suam abiecturum plane negauit: ac si ipsi in Christum crederent, qui in cruce mortuus esset, se in Solem credere qui numquam moreretur. Inde à monacho percontatur, vnde sciret Christianorum Deum ex nihilo creasse omnia, & in cruce mortuum esse. Monachus ab eo quem haberet libro ea doceri respondet. Simul librum Attabalibæ porrigit: ille acceptum inspectumque aspernatus & irridens, Hic liber, inquit, nil mihi dicit: mox ad terram afflixit. Monachus illico librum recolligere, & quantum niti poterat clamitans, Hispanos ad cædem accendere: (3) Agite Christiani (aiebat) agite, & tam fœdi facinoris pœnas expetite: Euangelia ludibrio habita & proiecta sunt. Trucidate istos canes, qui legem Dei ita contumaciter aspernantur.

Pontifex de alieno liberalis.

Crudelis cõcionator.

Hæc & talia quum magna voce dixisset, Franciscus Pizarrus explicatis vexillis, signum pugnæ, vti proposuerat, edit. Inde fulminantia tormenta primum Indis terrorem inferunt: mox iam insueto strepitu attonitis superueniunt equi, æneis tintinnabulis & crotalis late tinnitum cientibus colla & crura circumdati: postremo circumstrepentibus vndiq; tympanis admisto clangore tubarum extra se raptos barbaros & ancipiti circumuentos malo, Hispani inuadunt. Indi quos non tantum insolitus machinarum fragor perculerat, sed equi quoque, ferocissimum animal, & tam acutis ensibus fœda illata vulnera turbauerant, abrumpunt ordines, & quę cuiq; patebat ad fugam via velut lymphati erumpunt. Tum vero Hispani equites ferociter in hostem velut profligatum incurrunt, & fugientes proculcant: qui quum ob nimiam multitudinem alij super alios cumularentur, ruinę similem stragem dedere. Hîc horribili cęde Hispani lanceis & gladiis in cadentes barbaros debacchari.

Hispanorũ Zelus pro Euangelio scilicet.

Hispanorũ equitum facilis de Indis victoria.

Pizarrus peditum agmen ducens, recta ad Attabalibem tendere, quem Indi multi circumstipabant: quumque pugnę immemores corpora tantum ante ipsum regem obiicerent, Hispani cędendo gradum promouebant, donec ad Attabalibam viam sibi per hostium stragem facerent. Vt vero tandem ad eum peruenere, tum quisq; capti regis opimum decus expetens, Indos lecticarios cędere. Et iam clade ferentium è sublimi illa sella delabebatur, quum Franciscus Pizarrus amiculo illum corripiens ad terram detraxit. Ad eum modum proiectus è sella ac prouolutus Attabaliba, nullo resistente, capitur, & Pizarri fidei ac potestati sese permittens, custodię traditur. Ea res bello finem imposuit, sine vllius Hispani cęde ac vulnere, pręterquam Pizarri, cuius manus, quum Regem capere vellet, à milite Indum appetente, ferro icta est. Ferdinandus Pizarrus cum equitatu totum eum diem fugientibus instans, omnes vias Indorum cædibus repleuit, quum nulli neque ętati neque sexui victorum crudelitas parceret.

Per omne pręlij tempus ipse quoque monachus milites clamore incendere

non

non destitit, monens vt Indos punctim magis quam cæsim ferirent, ne videlicet ensium laminas perfringeret. Hispani quum sanguinolentam eam victoriam de infelici illa gente retulissent, totam noctem quæ eum diem excepit, tripudiis & festo luxu ouantes transegere.

Monachus ex concionatore lanista.

1 PERV *proprie prouincia exigua & inops est, quam Franciscus Pizarrus Panama soluens, impetrato à Petro Aria Gubernatore commeatu, primam aperuit, quinquaginta leucis Panama distantem: à qua postea improprie totum illud ingens Attabalibæ regnum & vniuersæ prouinciæ, quæ per omnem eius oræ longitudinem, mille & ducentarum leucarum amplius spatio, repertæ sunt,* PERV *ab Hispanis dictæ sunt. Aug. Zarat. Hist. Peru lib.*1. *cap.*1.

2 *Alexandri* VI. *Pontificis exstat bulla, qua has terras Ferdinando & Isabellæ eorumque successoribus donat. Eius verba quæ huc pertinent, hæc sunt: Ut tanti negotij prouinciam Apostolicæ gratiæ largitate donati, liberius & audacius assumatis: motu proprio, non ad vestram vel alterius pro vobis super hoc nobis oblatæ petitionis instantiam, sed de nostra mera liberalitate & ex certa scientia ac de Apostolicæ potestatis plenitudine omnes insulas & terras firmas inuentas & inueniendas, detectas & detegendas versus Occidentem & Meridiem (fabricando & construendo vnam lineam à polo Arctico, scilicet Septentrione, ad polum Artarcticum, scilicet Meridiem: quæ linea distet à qualibet insularum, quæ vulgariter nuncupantur de los Açores & Cabo-verde, centum leucis versus Occidentem & Meridiem) Auctoritate omnipotentis Dei nobis in beato Petro concessa, ac vicariatus Jesu Christi qua fungimur in terris, cum omnibus illarum dominiis, ciuitatibus, castris, locis & villis, iuribusq; & iurisdictionibus ac pertinentiis vniuersis, vobis hæredibusq; & successoribus vestris (Castellæ & Legionis regibus) in perpetuum tenore præsentium donamus, concedimus & assignamus: vosque & hæredes ac successores præfatos, illarum Dominos cum plena, libera & omnimoda potestate, autoritate & iurisdictione, facimus, constituimus & deputamus, &c. Quo iure hæc dare potuit Papa, in quæ nullum ius vmquam habuit? Nisi forte, quia Christus cæli ac terræ hæres est, cuius bonus iste Pater vicarius est, scilicet.*

3 *Eo facto facile prodidit hic Pseudopropheta quo spiritu ageretur. Quippe non sic Christus: qui arundinem quassatam non confringit, & linum fumigans non exstinguit, Matth.*12.20. *Itaque talem mox frugem Episcopus messuit, qualem monachus seuerat: nimirum à Barbaris in Puna insula fuste postea elisus.*

Attabaliba libertatem ab Hispanis ingenti precio paciscitur. Hispanorum de sua nece consilia subolfacit, & de se commotas suspiciones purgat. Hispani eius spoliis ditescunt.

CAPVT IIII.

Attabaliba de Hispanorum sæuitia securus, auaritiam eorum explere nititur, sed frustra.

POSTERA die Pizarrus Attabalibam inuisit, consolatur, & vetat metuere ne interficeretur. Rex iniquissimam suam fortunam incusans, iniectas sibi catenas conqueri: dein gnarus quid Hispani concupiscerent, Pizarro spondere, se si libertas ipsi promitteretur, tantum aureorum & argenteorum vasorum daturum, quantum implendo cœnaculo in quo erat, sufficeret, ad id altitudinis quo sublime elata manu pertingi posset: ea tamen lege ne vasa frangerentur quoad pactam summam tradidisset. Promittit Pizarrus libertatem, & conditionem accipit.

ATTABALIBA libertatis cupidus, & Pizarri promissis innixus Præfectos quosdam suos per omnes regni prouincias, Cuscon maxime, dimittit (ea vrbs sexcenta millia Cassiamalca distat) disertis additis mandatis, vt quam ocyssime fieri posset, redemtionis suæ pretium properarent. Itaque breui ex omnibus Regni partibus affluunt Indi aurum & argentum vehentes: sed quum iam menstruum spatium exiisset, & vixdum dimidia pretij pars aut paulo amplior esset contracta, propter immanem pecuniæ impetratæ summam: Hispani fremere incipiunt, Attabalibam nempe specie contrahendæ pecuniæ, ingentem conflare exercitũ, & in sua omnium capita conducere. Itaq; maior pars Franciscum Pizarrum hortantur, vt de eo capitale supplicium sumat: fecissetque iam tum hauddubie, ni nobiles aliquot viri illum de ea sententia demouissent.

Hispani Attabalibæ crimina & necẽ struunt.

Attabaliba aduersas de se suspiciones rebus ipsis reuincit, sed frustra.

ATTABALIBA exitij sui consilia coqui subolfaciens, multum de Pizarro conqueri ac dicere, Nihil causæ esse quamobrem pristinum in se animum exueret: neque vsquam in suo Regno vlla hominum conuenticula aut cœtus fieri, nisi ad curandum & conuehendum corporis sui pretium. quod quidem quia longinquis è regionibus comportaretur, ad tam breuem quam vellet diem præsto esse non posse. Quod si verbis suis parum fidei inesse suspicaretur, aliquos ipse è suis Cuscon mitteret, vnde maxima pars pecuniæ imperatæ ventura esset. Itaque Pizarrus eo Sottum trib. mil. & duos præterea Hispanos mittit. Illi quum in ipso itinere obuios subinde Indos aureis & argenteis vasis onustos haberent, rem ita esse vti Rex dixerat, facillime comperiunt: quum tamen Cusci opulentissimæ vrbis diuitias ipsi capessere oculis concupiscerent, regredi è via noluerunt.

FERDINANDVS Pizarrus, fratris iussu cum equitibus aliquot diuersa loca peruagatus, in multos & ipse Indos incurrit, qui aurum Cassiamalcam conueherent. Inde in interiora progressus in Pacamam peruenit, vnde quoque ingens auri & argenti summa deportabatur. Summa pretij pro redemtione Attabalibæ persoluti, cum eo quod præda contractum erat, duos auri milliones, id est, vicies centies aureorum castellanorum millia superauit. Ea pecunia in vnum collata

Hispani Attabalibæ adhuc viuentis, viden tisq; spolia inter se diuidunt.

collata, postquam quinta Regio fisco seposita est: (1) vt singuli quod suum erat seruarent, inter omnes pro meritis & dignitate cuiusque diuisa est.

QVVM inter hæc forte aduenisset Didacus Almagrus, ei quoque, ne quem tumultum moueret, debitam pecuniæ partem, eiusq; militibus, nonnullis quingentos, quibusdam etiam mille ducatos Pizarrus dedit. Secundum hæc Ferdin. Pizarrum & vectigal quintæ ad regem Hispaniæ mittit, eumque de rebus à se gestis edocet: cum Ferdinando multi Hispani, triginta & quadraginta millium ducatorum precium referentes, in patriam reuersi sunt.

1 *Ex ea præda Regi in quintæ vectigal quadringenta aureorum castellanorum millia obuenere. Hispano equiti cuiq; octo mille & nongenti castellani, seu pesi aurei, vt vocant: & trecenta sexaginta argenti pondo. Pediti mille, quadringenti & quinquaginta aurei pesi: & centum octoginta pondo argenti. Nulli vnquam milites adeo diuites, nec tam breui, nec tam paruo labore ac periculo euaserunt. Sed pleriq; qua facilitate tantas opes quæsiuerant, eadem amisere: ganeis alij, alij alea. Intentis quidem interim adeo rerum preciis, in tanta auri argentiq; vilitate, vt caligæ è panno triginta castellanis æstimarentur: ocreæ tantũdem: penula nigra centum: scapus chartæ, decem: amphora vini, viginti: equus tribus, quatuor, immo etiam quinq;, millibus ducatorum veniret: quo pretio etiam postea aliquandiu stetere. Ita ex eo quæstu plus sumtus quam lucri, & in summis diuitiis summa inopia. Gom. Hist. gen. lib. 4. cap. 11. 7.*

Attabaliba morte adficitur à Pizarro. Quisquiz eius legatus prælio ab Hispanis vincitur. Franciscus Pizarrus Cuscon, Peruani regni caput, captam diripit.

CAPVT V.

HIs ita, vti diximus, confectis, Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, ceteriq; duces communi cõsilio deliberant quid de Attabaliba statui par esset. Nonnulli necandum esse: alij soluendum censebant: erant etiam qui in Hispaniam mittendum ad Cæsarem dicerent. Tandem quum omnes sententiam rogati dixissent, vicit ea pars quæ necandum censebat.

TRADITVM est à nonnullis, Indi cuiusdam Philippilli (1) indicio proditum ac necatum Attabalibam, quum videlicet ille Francisco Pizarro occulta Attabalibæ consilia enunciasset, clanculum Indos ad Hispanorum cædem sollicitantis. Verum ipse audiui ac comperi Pizarrum ex quo Attabalibã captum in potestate habuerit, iam tum statuisse eum è medio tollere, quo facilius eas prouincias subigeret: quippe sublato capite, membra haud difficulter in perpetuam seruitutem concessura. Atque id verum esse, perspicue ex eo apparet, quod Pizarrus, nisi Attabalibæ necem suffragio suo comprobasset, poterat eum honorifice in Hispaniam ad Cæsarem mittere: quod vt faceret, multis precibus ab eo Attabaliba contendit. Ergo non sine omine ac Dei nutu contigit, vt omnes qui de necando Attabaliba consenserunt, postmodum infelicem vitæ exitum inuenirent. (2)

Attabaliba ab Hispanis necatur, vt facilius eius subditos sub iugum mittant.

AT tum Attabaliba, accepto mortis suæ nuncio, lugubriter in suspiria & lacrymas

Attabaliba verbis Pizarrũ frustra flectere conatur quem auro nequiuerat.

crymas effusus, Barbatorum aduenarum sceleratam perfidiam incusare exorsus est. Mox quum Pizarrus sententiam in eum latam ipsi edidisset, totus in preces abiectas versus, eo prorsus ritu, quo Solem præcipuum suorum numinum Indi adorant, tali ad eum oratione vsus est: PLVRIMVM te miror, inquit, Imperator, quod quum fidem tuam iureiurando obstrinxeris, te, si pecuniæ promissæ
" summam darem, non tantum mihi, exemtis vinculis, libertatem redditurum,
" sed etiam cessurum finibus meis: mihi tamen, postquam pactum pretium acce-
" pisti, libertatis loco extremum & infame supplicium indices. Si Philippillus me
" apud te criminatus est, de subditis clanculum ad vestram cædem sollicitatis, fi-
" cto crimine ab eo circumuentus sum: neque id mihi vmquam in mentem ve-
" nit. Itaq; vitę vsuram mihi vt concedas te rogo, quando aduersum te nihil mor-
" te dignũ nec admisi nec cogitaui. Ac si mihi parua apud te fides est, mitte me in
" Hispaniam ad Cæsarem, cui ingens auri argentique pondus muneris loco defe-
" ram. Quod si vitam mihi eripis, pro certo habeto, subditos meos non prius con-
" quieturos quam alio creato rege, vestra omnium Barbatorum internecione ne-
" cem meam expiauerint. si vero vita conceditur, Regnum quietum ac tranquil-
" lum continebo: neque erit quisquam qui commouere se audeat. Vt finem orationi Attabaliba imposuit, manantibus vbertim lacrymis, Pizarrus excipiens, iam reuocari posse sententiam negauit. Itaque eum Numidis, quos talibus ministeriis assuetos habebat, ad supplicium tradit. illi laqueũ ceruicibus innexum cuneo ligneo intorquent (id Hispani vulgo Garottum vocant) & fauces regi elidunt. (3)

HVNC vitæ finem Rex Attabaliba habuit: vir mediocri statura, prudens, animosus, & imperij cupidus. Quo tempore primum Pizarrus eius regnum ingressus est, cum Guascare fratre natu maiore, qui in Regnum paternum successerat, bellum gerebat: eumque mox captum necari iussit. Vxores multas habuit, quarum præcipua & legitima, soror erat, Pagha nomine: & ex iis aliquos liberos sustulit. Ceterum omnium rerum nostratium quas Hispani ei ostentarunt, nullam libentius inspexit quam vitrum, dixitque Pizarro, se plurimũ mirari quod quum in Castella rei tam pulcrę copiam haberent, peruestigandis metallis adeo vilibus auro & argento, peregrinas terras & maria obeundo, semetipsos fatigarent.

Attabaliba vitrũ auro anteponit.

EIVS parens Guaiuacaua dictus est, popularibus dum viueret adeo carus & venerabilis, vt eum etiam hodie lugeant, ac vulgo persuasum habeant illum ad vitam propediem reuocatum, regni gubernacula suscepturum. Iacet in Quitensis vrbis finibus, maiorum suorum tumulis illatis, cum immensa auri & argenti elaborati copia, hominum, fœminarum, animaliumque omnis generis ac piscium effigie. Hispani sedulo sepulcrum eius à compluribus Indis etiam tormentis vehementissimis, quæsiuere: sed frustra. Neque illi vnquam eum locum indicio suo prodiderunt, etiamsi omnes ad vnum interficiantur.

INTERFECTO rege, Franciscus Pizarrus Cassiamalca mouens, Cuscon regni Peruani caput, occupare properat. Obuiam fit ei cum exerciru Quisquiz Attabilibæ

tabalibæ legatus, & præcipuus ducum, qui cum magna multitudine in aciem progressus Barbatos persequi & Regis sui necem vlcisci magno animo statuerat. Eum tumultuarijs aliquot prælijs expertus Pizarrus, tandem cum ingenti Barbarorum strage in fugam versum, Almagro cum parte copiarum persequendum & reliquias belli exstinguendas, relinquit. Ipse quinque tantum Hispanorum iactura facta, vlterius progressus, quum iam Cusco in conspectu esset, & multi passim ignes apparerent: ratus fugisse ciues & ignem subiecisse vrbi, equites ad rem explorandam præmittit. Illi ignes esse è speculis accensos deprehendunt, qui Barbatæ gentis aduentum Præfecto significarent: procedunt tamen animi alacres, & iam ferme in collem vrbi propinquum euaserant, quum repente sese ostendentes Barbari subeuntes Hispanos propellunt & saxis obruunt.

Quisquiz Attabal. principis sui necem vlcisci studet.

INTER hæc superueniens Pizarrus, fugientes suos colligit, & cum omni equitatu in Barbarorum cuneos effusis habenis inuectus, vertit pugnæ fortunam, & feriendo ac cædendo obuios Indos in fugam auertit. Illi furioso equorum impetu & acri gladiorum acie perterriti, arma etiam passim abiecere quo expeditius fugerent. Interueniente nocte Pizarrus insidias metuens, eo ipso loco in quo eum nox deprehenderat suos considere iubet & castris locum capere. Itaque Indis fugiendi spatium datum est, quorum plerique cum pecoribus, vestimentis, & sale, deuios montes petiuere. Postera die Pizarrus Cuscon ingressus præsidium obtruncat, ceteros capit, vrbem diripit, & ditissimum Solis templum spoliat. Itaque magis prædæ è Cusco quam ex Attabaliba Cassiamalcæ contractum est. Sed ne ita quidem expleta hiante militum auaritia, omnes insatiabili auri cupidine ardentes, captiuos omni genere cruciatus torquere, vt defossas pecunias & sepultos thesauros proderent: vt vere quidem hîc exclamare nobis liceat, O quot Nerones, quot Domitiani, quot Commodi, quot Bassiani, quot immites Dionysij, eas terras peragrauere; Ibi reperti sunt Hispani qui trucidatos ad ludicrum oblectamentum Indos vorandos canibus obiicerent. (4)

Hispanorum militum crudelis auaritia.

DIREPTA Cusco, & diuisa inter Hispanos prouincia, Marchio in maritimam oram regressus, Didacum Almagrum ibi repertum nuper victę prouinciæ Gubernatorem designat, & eò cum imperio mittit. Ipse ciuitatem-Regum nouam coloniam ad fluminis Limæ ripam condere incipit: inde Trigillium proficiscitur, vt captiuos Indos inter Hispanos colonos diuideret, quorum opera in subigenda prouincia vsus erat.

Lima seu Regum-ciuitas, colonia.

1 PHILIPPILLVS *hic, vnus erat ex ijs adolescentibus Indis, quos Hispani principio in Tumbesiæ ora exceperant, vt Hispanicam linguam discerent: de quibus huius lib. cap.* 1. *Hic quum vnius ex Attabalibæ concubinis amore deperiret, pactusque ducturum eam in coniugem, si forte moreretur Attabaliba: explen-*

dæ cupidinis auidus, Regi insidias struit, & conciri ac sollicitari ab eo clanculum populares aduersus Hispanos Pizarro defert. Gomar. Hist. gen. libro 4. cap. 118. Attamen, si Benzoni credimus, totus hic mimus ab Hispanis fictus & compositus videtur, vt Attabalibæ necis inuidiam ab se in alium deriuarent.

2 Franciscus Pizarrus & eius fratres Didaco Almagro gulam laqueo frangi curarunt. Didaci Almagri filius Didacus Fr. Pizarrum domi suæ interfici iussit: quem mox Vacca de Castro capitali supplicio adfecit. Ioannes Pizarrus ab Indis in Cusco vrbe mactatus est, Vincentius de Valle-viridi monachus ille, qui primus Hispanos ad cædem Indorum accenderat, in Puna insula fustibus elisus à Barbaris. Ferdin. Pizarrus in Hispania in vinculis consenuit. Gonzallus Pizarrus vltimus fratrum Pizarrorum, quum aduersus Regem Hisp. bellum in Peru mouisset, captus à Petro Gasca & vltima pœna affectus est. Ita iniusta Attabalibæ cædes omnium prope eius autorum tristi exitu tandem pensata & expiata est.

3 Prodigia nonnulla mortem eius, & quæ inde sequuta sunt mala, portendére. Nam xx. diebus antequam hæc acciderent, ingens cometes, Cuscon versus, maximam noctis partem effulsit. Terrificum id sidus repente conspicatus Attabaliba sub vesperam, eo die forte solito lætior, verso ad Hispanos sermone. Breui, inquit, in his regionibus magnus aliquis Princeps occidet. Ita nimirum imprudens mortem sibi imminentem prædixit. Ceterum (vt Hispani scriptores tradunt) Pizarrus eum proditionis damnatum, nisi baptisaretur, viuum comburi iussit. Quum ad supplicium duceretur, Christianum fieri cupere se dixit. Itaque Pizarri iussu baptizatus: mox remissa pœnæ acerbtiate, alligatus ad palum, medio Cassiamalcæ foro strangulatus est. Adeo non puduit istum subulcum cum Indiæ rege tam fœdo more agere.

4 Tantæ huius sæuitiæ, cuius non pauca exempla exstant, adeo nonnunquam canes ipsos puduit, vt crudelitatis alienæ ministerio fungi non sustinerent. Memorabile vnum referam. Didaco Salazari, (cuius inter San-ioannis insulæ primos occupatores celebre adhuc nomen est) canis erat molossus, acer & Barbaris inprimis infestus, Bezerrillum vocabant. Nocte quæ diem, quo Cacicum Mabodomacam prælio Hispani vicerunt, sequuta est, Salazar canē aduersus Indicā anum quæ inter captiuos erat, emittere constituit. Id vt cōmodius faceret, epistolā tradit vetulæ perferendā ad Gubernatorē, qui duobus inde forte miliaribus aberat: sed eo consilio vt simulatq; à suorum conspectu ablata esset, canē in eam solueret. Ea quum læta abiret, sperans se huius epistolæ beneficio libertatem consequuturā, vixq; inde lapidis iactu abesset: Salazer canē emittit: is vetulā facile assequitur. Misera anus, vbi molossum furibundum ad se recta tendere videt, humi residens, his eū idiomatis sui verbis mulcere incipit: Domine canis, domine canis, ego fero istas litteras ad Gubernatorem: obsignatam epistolam ei ostendens: & addens, Ne sæuias in me, domine canis. Hic canis, velut supplices illas & abiectas preces sensisset, protinus mitigato

impetu

impetu substitit, & sublato altero crure, vt canes ad parietem solent, eam perminxit. Ea res Hispanis, qui ferociam & sæuitiam animalis nouerant, miraculo fuit: puduitque ipsos fœminam interficere cui canis pepercisset. Ouied. Hist. Ind. lib.16.cap.11.

Almagrus Peruani regni Mareschallus designatur. Chilensem prouinciam petit. Mangus Attabalibæ frater rebellat. Cuscon vrbem capit. Pizarrus vndique in eum auxilia contrahit.

CAPVT VI.

PER EOS forte dies Almagrus litteras à Cæsare accipit, quibus se ab eo Mareschallum Peruani regni designatum intelligit: & vltra fines prouinciæ à Pizarro deuictæ trecenta millia pass. suo imperio attribui. Hoc tam læto nuncio auctus, quum Cuscon vrbem extra terminos prouinciæ Pizarri, & sui imperij esse sibi persuaderet, repēte priuato consilio Indica mancipia & agros de integro partiri pro sua libidine instituit. *Almagrus Mareschallus.*

ID vbi cognitum Pizarro, extemplo Ioannem fratrem suum eo cum Hispanis aliquot & imperio mittit, qui Almagri conatibus obuiam iret: ne videlicet absque suo permissu quidquam ab eo in prouincia nouaretur. Ioannes re inchoata, necdum perfecta, reuertitur. Itaque Pizarrus ipse per dispositos equos Cuscon petit, Almagrum conuenit. ille primo Cæsareis literis fretus, Pizarro obsequi negat: ad extremum tamen, vbi viribus se imparem cognoscit, se ad omnia paratum quæ ille vellet, esse simulat.

CETERVM Indi quum terras suas desolari quotidie, haud satis æquo animo ferrent, & noua subinde auxilia Hispanis summitti, priusquam amplius crescerent, libertatis recuperandæ cupidine, Christianorum vires dispergere statuunt. Itaque disseminant, Chilen prouinciam Cusco mille pass. millia distantem, versus(1) Magellanicum fretum, auri & argenti ditissimam esse aliisque rebus omnibus abundare quæ ad tuendam vitam sufficerent. Hanc tam speciosam occasionem extrudendi Almagri oblatam amplexus Pizarrus, non prius stimulare hominem destitit quam illum ad eam expeditionem suscipiendam impulit. Conuenit inter eos vt si felicem eam ac commodam prouinciam iudicasset Almagrus, eius administrationem proprie sibi à Cæsare peteret: sin minus, reuersus prouinciæ iam paratæ & communibus armis partæ æquam portionem acciperet, ex pactis & conditionibus quæ inter eos Panamæ conuenissent. Ita nouis de integro sacramentis mutuam amicitiam sanciunt & inuiolatam ad extremum conseruaturos confirmant. *Indorum strategema.* *Almagrus in Chilen prouinciam sterilem, per speciem honoris ablegatur.*

INDE Almagrus destinata exsequi pergit, & equis, armis, rebusque aliis ad expeditionem necessarijs comparatis, cum quingentis militibus multisque Indicis seruitijs mouit: ac quamquam immensis laboribus & intolerabili prope tempestate vexatus per montes perpetuis obsitos niuibus iter faciens, vbi maxima pars Indorum, & aliquot Hispani equique frigore obriguere: procedere tamen quo intenderat perseuerauit, ac vix tandem in Chilen prouinciam peruenit.

HAVD multo post Almagri discessum, Ferdinandus Pizarrus Limam appellit à Cæsare diplomata & priuilegia afferens: Vnum videlicet fratri suo, quo is Marchionis titulo augebatur: alterum Didaco Almagro, eodem exemplo quo literæ quas iam ille à Cęsare de honore sibi delato acceperat. Atq; hic fons fuit, vnde mox atrocia inter eos orta bella tandiu durauere, quoad altero in vinculis strangulato, altero domi suæ interfecto vtriusque exitio finirentur. Sed hæc, quum ad intestina bella ventum erit, suo loco dicentur: neq; de his alia fere trademus quam quæ vulgo nota & omnibus manifesta sunt. Quum enim hisce de rebus multa à multis audierim, alios aliter ea narrare atque in multis discrepare inter se comperi, studijs videlicet partium aut fauore cuiusque in suum ducem propenso præoccupatis animis. Addo etiam amplius, in illis terris veri perpaucis curam esse.

Peruani, duce Mango, aduersus Hispanos rebellant.

INTER has rerum vices Mangus Inga Attabalibę frater, cuius capiti Franciscus Pizarrus diadema regium imposuerat, quum tumultum & nouas res moliretur, à Ferdinando Pizarro oppressus est. Is regulum ferreis compedibus onustum Euscensis arcis custodia inclusit. Sed breui ab eius fratre Ioanne vinculis leuatus est, quum præter magnum auri pondus ei datum, etiam se fidum atque amicum fore promitteret. Mox tamen vt emissus est, Hispanos animaduertens dispersis agminibus, cædibus incendiisque lacrocinij verius quam iusti more belli, omnem prouinciam peruagari: clanculum contractis militiæ ducibus & rebus omnibus ad bellum necessarijs comparatis rebellionē cęptat. Ac repentino impetu aliquot loca circumuolitans multos Hispanos aurifodinis intentos opprimit, & cum Indis quoq; ipsis, quorum illi opera in auro effudiendo vtebantur, interficit. Mox vnum è legatis suis, cum Indorum non spernenda manu ad occupandam Cuscon mittit. Ille necopinanti ciuitati superueniens, arcem quoq; eodem impetu capit, & Ioannem Pizarrum cum aliquot Hispanis interimit. Eam quum breui recuperassent Hispani, paulo post Mangus Inga centum amplius millibus Indorum circumsessam denuo expugnat, incendit, & maximam Hispanorum partem trucidat.

MARCHIO audita rebellione Mangi, nec tantam armatorum multitudinem quanta erat, ab eo excitam ratus, Didacum Pizarrum in eum cum septua-

ptuaginta quinque Hiſpanis mittit : ſed iſtorum cladis ne nuncius quidem ſuperfuit. Nec diſpari euentu cum Barbaris pugnauit Morgouius trib. mil. qui Guamanga profectus vt opem Guſco ferret, ab Indis cum multis Hiſpanis oppreſſus eſt. Itaque Marchio Gonzallum Tapiam cum octoginta equitum Turma eò properare iubet : ſed & iſte cum maxima ſuorum parte non procul Guamanga occubuit : Gaeta quoque alius trib.mil. & quinquaginta ſimul Hiſpani, parem exitum habuere.

Interea Marchio anxius animi, quum multo elapſo tempore neque à fratribus, neque ab alijs ducibus & legatis ſuis nuncium vllum acciperet & nõnulli mali ſuſpectans: præter ſuperiores duces Franciſcum Codoium cum quadraginta equitibus eò dimiſſum, quæ compererit renunciare iubet. Ille in anguſto ſaltu deprehenſus, quum vndique irruentibus barbaris fœdam ſuorum cædem ante oculos cerneret, vitæ magis quam decoris memor, quum forte præualenti equo veheretur, eum in fugam vertit, & in ipſo itinere de rerum omnium euentu à quibuſdam Hiſpanis certior fit. Vt Limam regreſſus eſt, Marchioni clades ſuorum, obſidiones vrbium & exſcidia renunciat: inſuper etiam addens, aduentare ingentem hoſtium exercitum & recta Limam tendere.

Marchio extemplo Petrum Lermam cum quinquaginta equitum turma & multis Indis amicis obuiam ire hoſti iubet: ac poſtridie ipſe quoque vrbe egreſſus, hoſtibus pugnandi copiam facit. Acerrime vtrinque & æquo prope marte res geritur: tandem Indi, quum impetum Chriſtianorum ferre non poſſent, terga vertunt & collem non procul Lima editum ac munitum occupant. Multi eo prelio Indorum cecidere: ex Hiſpanis duo tantum: multo tamen plures ſaucij, & Petro Lermæ dentes lapidis ictu excuſſi ſunt. *Hiſpanorũ ab Indis accepta clades.*

Interea Marchio, tanta rerum anguſtia conſtrictus, quadringentis Hiſpanis amiſſis, & ducentis amplius equis: quum neque à fratribus nuncium vllum acciperet, & Almagrum in Chilenſi prouincia mortuum eſſe crederet, & in tanta militum penuria tot repente hoſtibus circumuallaretur: primum Alphonſum Aluaradum, qui Chiachiapoios ſubigebat, quamocyſſime arceſſit, & cum ſuo exercitu accurrere in ſubſidium iubet. Simul literas & nuncios diuerſa in loca dimiſit, Trugillium, Panamam, in Nicaraguam, in Nouam Hiſpaniam ad Ferdinandum Corteſium & alias Hiſpanorum colonias: atque ex omnibus auxilia exciuit. Primus omnium ducum Hiſpanorum Alphonſus Aluaradus Limam peruenit: quem mox Marchio legatum ſuum & totius exercitus ſummum imperatorem deſignat. *Pizarrus auxilia vndique corrogat.*

Is cum trecentis Hiſpanis, maximam partem equitibus, obuiam ire hoſti properat, non prius conquieturus quam deletis funditus Indorum copiis Cuſcon obſidione ſoluiſſet. Primum igitur deiectis Indis è montibus Limæ

propinquis quos insederant, longius progressus Tizoiam præcipuum Mangi Ingę legatum quinquaginta amplius millia Indorum in acie habentem, prę- lio fusum terga vertere coegit. Ipse quum in Sausam vrbem ad saucios curandos concessisset, ibi Gomezium Tordoiam & ducentos Hispanos sibi à Marchione missos in subsidium reperit. Mox inde degressus Tizoiam denuo obuium habet. is nouis supplementis instaurato & aucto exercitu, solutos recenti victoria Barbatos oppressurum se sperauerat. Vbi in conspectu fuere acies, neutris certamen detrectantibus, strenue pugnatur: donec ingenti edita strage, Indi in fugam versi sunt.

Peruani reges suos olim Ingas vocabant.

1 MAGELLANICVM *fretum, quod à Ferdinando Magellane Lusitano repertum est, anno* M. D. XX. *quum ad Austrum vltra Æquinoctialem plagam tres & quinquaginta gradus confecisset. Ex ea classe, vna nauis, Victoriæ nomine insignis, anno* M. D. XXII. *totum circumuecto orbe, Hispalim rediit. Itaque eius nauclerus, Joannes Sebastianus de Cano, scutum suum insigni orbis effigie, & his circum inscriptis verbis, nobilitauit,* PRIMVS CIRCVMDEDISTI ME.

Almagrus è Chilensi prouincia redit. Mangus fuga montes petit. Almagrus Cusci ingressu à Ferd. Pizarro prohibitus clam vrbem intrat. Per speciem colloquij structas à Fran. Pizarro insidias declinat. Mox prælio victus à Ferd. Pizarro capitur, & in custodia necatur.

CAPVT VII.

DVM hi motus agitantur, diuersa parte Almagrus Chilensem regionem inopem & sterilem, non vt fama erat, diuitem nactus, ex ea prouincia excesserat. Iamque appropinquabat Cusco, quum Mangus Inga, audito eius aduentu, metuens ne ipsius simul & Marchionis copiis circumfusus atque inclusus vndique exitum non haberet, abiecta recuperandi sui status spe, cum viginti amplius Indorum millibus, soluta Cusci obsidione, montes quosdam Guamangæ imminentes insedit. Sed quum locus incultus & asper tantæ multitudini alendæ non sufficeret, paulatim dilapsi fere omnes in diuersa abiere. Ipse Mangus tribus tantum aut quatuor millibus Indorum comitantibus amicitiam Hispanorum in totum aspernatus, inter illos montes consedit.

Mangus eorum verbis sibi os sublini non

QVVM aliquanto post præses Gasca, regno huic componendo quæsitus, postquam Gonzallum Pizarrum capitali supplicio affecerat (vt inferius dicetur)

cetur) missis ad Mangum Indis eum ad se arcesseret, iuberetque sub imperium suum sine vllo metu concedere (quippe se eo venisse vt pœnis noxios & prēmiis bonos afficeret: se componendis prouinciē motibus & restituendæ omnium libertati missum esse:) quum, inquam, Gascę missu, Indici legati hęc Mango exposuissent: Tum ille, Ecquid putatis, inquit, vos mihi facturum hunc Apum (sic illi principes vocant) postquam me ipsius fidei ac potestati permisero; Hic Indi, Idem de te statuet, inquiunt, quod Franciscus Pizarrus de tuo fratre. Petet abs te plenam auri & argenti domum: mox te strangulandum carnifici tradet. Ita irrita legatione Indi domum reuersi sunt.

finit, quorum mores nouerat.

QVVM, vti diximus, Mangus Inga deuios montes fuga petiisset, Didacus Almagrus breui Cuscon perueniens, ciuitatem velut suæ prouinciæ, Gubernatoris iure, ingredi voluit. Sed Ferdinandus Pizarrus introire parantem repulit causatus, Sibi non licere eum in vrbem accipere absque Marchionis fratris sui permissu, cuius nomine atque auspiciis ei prouinciæ ipse præesset. Ceterum si tanquam priuatus intrare vellet, eum vero multo libentissime cum militibus suis excepturum, tantisper dum de fratris voluntate certior esset factus. Hic Almagrus dicere, Vt domum suam iniret, nihil sibi esse opus facultatem à quoquam petere. Tandem multis vltro citroq; inter altercantes commutatis verbis postquam Almagrus Pizarrum perstare in incepto nec se admittere velle comperit: noctu amicorum quorumdam ciuium ope vrbem intrat, & Ferdinandum ac Gonzallum Pizarros incautos opprimens, vtrumque separata custodia attineri iubet. Ac Ferdinandus quidem, vt totius mali causa, ab eo mori iussus esset, ni amicorum interuentu & accuratis precibus protectus veniam obtinuisset. Luce orta Almagrus ex Regij diplomatis præscripto, approbantibus ciuibus, publice præconis voce Gubernator pronunciatus est.

Bellorum ciuilium inter Almagrum & Pizarrum tentamenta.

Almagri in hostem clementia, ipsi postea exitiosa.

INTER hæc nuncius adfertur Almagro, Alphonsum Aluaradum, Francisci Pizarri legatum, cum valido Hispanorum exercitu castra habere ad Abancaiam flumen. Ergo metuens ne ille copias aduersum se duceret, Hispanos ad eum aliquot mittit, qui denunciarent, vt aut Cuscon in fidem & imperiũ suum concederet, aut exiret è prouinciæ suæ finibus. Sed vbi legati non reuertebantur, nempe ab Aluarado retenti, copias instruit, & fidissimis suorum tum ciuitatis tum captiuorum custodiam committens, Cusco cum non sperneda manu mouet. Quum sub noctem ad Abancaiam peruenisset, nuntiatumque esset eius pontem magno Hispanorum præsidio obtineri: transmisso raptim vado, de improuiso Aluaradi castra ingreditur, eumque sine cuiusquam cæde cum multis Hispanis capit.

ALMAGRVS eius victoriæ successu inflatus, Cuscon reuertitur, & iureiurando affirmat se non prius quieturum quam omnes Pizarristas ex

Peruano

Peruano regno eieciſſet. Aluaradum in eandem cuſtodiam qua Gonzallus Pizarrus attinebatur, condit: illi præmiorum ingentium ſpe corruptis cuſtodibus, nocte quadam ambo vinculis elapſi, in vrbem-Regum perueniunt, & Marchioni hæc omnia exponunt. Ille quingentorum militum manu facta, recta in Almagrum ducere conſtituerat: ni Ioannes Guſmannus, Didacus Mercatus procurator eius, & monachi aliquot ordinis D. Mariæ Mercedis, eius deſtinatis obuiam iſſent. Illi enim ex apparatu Marchionis in Almagrum ingens aliquod malum oriturum præſagientes, reducere eos in mutuam gratiam conati ſunt. Itaque tota controuerſiæ deciſio iſtis concordiæ ſequeſtribus committitur. Illi ita pronunciant, Placere vt vtrique arma ponerent: Almagrus Ferdinandum Pizarrum è cuſtodia emitteret: ambo in Hiſpaniam ad Cæſarem ſcriberent, qui de integro eorum prouincias atque imperia definiret: poſtremo ambo Malam locum colloquio deſtinatum conuenirent ad ſanciendam concordiam, decem tantum equitibus ſtipati.

Pizarrus ſpecie recōciliationis Almagrum inſidiis căptat.

HIS conditionibus latis, Marchio Lima Malam contendit, & Gonzallo fratri ſuo negotium dat vt cum omni exercitu ſequatur: ceterum in tranſitu, qua Almagrus iter facturus erat, aliquot tormentularios in inſidijs condat, qui hominem incautum interimant. Eius conſpirationis monachos quoque conſcios fuiſſe fama eſt: cuius tamen non is ſucceſſus fuit quem exſpectauerant. Simul enim vt Almagrus Malam peruenit, cum Marchione congreſſurus, Pizarri miles quidam propius ſuccedens ei in aurem dicit, Si cara illi ſua vita eſſet, ſtatim nulla interpoſita mora abiret. Ille extemplo in equum aſcēdens cum comitibus abiit: quumque inſeſſum à tormentularijs locum forte animaduertiſſet, diuerſo itinere Cuſcon trepide repetit. Multum interea de Pizarriſtis & monachis conquerens, dicenſque, Inde à Pilati temporibus non iniuſtiorem vmquam editam fuiſſe ſententiam fraudemque quamquam iſti moliti eſſent.

MARCHIO res patefactas & infenſum Almagri diſceſſum cogitans, ac veritus ne de fratre Ferdinando, quem adhuc in poteſtate habebat, grauius aliquid conſuleret: Didacū Aluaradum Cuſcon ad placandum eum mittit, rogatq; vt quacumque ratione pacem concordiamq; inter eos conciliet: iureiurando affirmans ſe inſidiarum quas frater paraſſet plane ignarum eſſe, eaque omnia haud volenti ſibi accidiſſe. Aluaradus vera ea eſſe perſuaſus, ad Almagrum properat: ei quæ audiuerat aperit: rogans vt vel in communis inter ipſos amicitię gratiam pateretur ſibi perſuaderi, vt pacem quam bellum mallet. Quippe non eſſe conſcium Marchionem ſtructi aduerſus eum doli: denique illum fidem ſuam iureiurando obſtrinxiſſe, imperij ſui finibus contentum nihil aduerſus Almagrum moturum, donec à Cæſare noua conſtitutio afferretur.

Almagrus incolumem

ALMAGRVS, etſi à nonnullis amicorum moneretur ne Marchionis promiſſis

missis fidem adderet: precibus tamen Aluaradi permotus conditiones accipit, & conciliata de integro amicitia Ferdinandum Pizarrum liberat. Marchio vbi fratrem solutum habuit, eo stimulante, fidem datam & toties tam sanctis iuramentis confirmatam abrumpens, breui Almagrum dolo aggreditur, missis Chincam qui ei significarent: Recentissime à Cæsare allatas esse literas, quibus iuberet vt ipse in prouinciam à se repertam & domitam actutum concederet. Ad hæc Almagrus respondet, Se quidem, si mandati Cæsaris inspiciendi sibi copia fieret, protinus obsequuturum: sin minus, certum esse sibi Prouincia sua non decedere. Marchio rescribit, nisi protinus sponte Cusco excederet, se illum inde vi eiecturum: idque non fœdera inter ipsos pacta violantẽ, sed nouo illo Cæsaris mandato fretum, quæ sua essent pro suo iure repetentem facturum. Almagrus perstare in proposito, & negare se prius decessurum quam visis Cæsaris literis.

emittit hostem quem ignominia irritauerat.

Pizarrus belli Almagro inferendi occasiones rimatur.

Hoc accepto responso, Marchio, valida Hispanorum manu contracta & multis Indis, Lima mouet: palam ferens se ad expellendos Chinca inimicos, prouinciæ suæ haud ambigue oppido, contendere. Almagrus vt hostem adesse cognouit, viribus haud satis fidens, in Gaitaram montem editum & saxosum concessit: sed inde quoque vrgentibus inimicis deiectus, Cuscon raptim aufugit, atque ibi suis ex trepidatione collectis, ab Indis galeas & alia munimenta corporis ex auro & argento fabricanda curat: omnes Hispanos qui aduersarijs paulum modo studere viderentur, custodiæ tradit: primores etiam nonnullos maxime suspectos strangulari iubet.

Marchio itineris labore fatigatus, Ferdinando fratre suo summo Iuris Prætore designato, alteri fratri Gozallo legato suo & Præfecto militiæ cura belli permissa, vtrumque copiis omnibus in Almagrum Cuscon tendere iubet: ipse ad vrbem-Regum reuertitur. Almagrus hostium aduentu cognito, obuiam egressus, duobus millib. pass. procul ciuitate, munito loco castra posuit: distributisque vt potuit copiis, Hordonio trib. mil. primam aciem ducendam tradit: ea expeditis velitibus, cetero peditatu & Indorum quorundam sociorum auxilijs constabat. Ille militari via ducens, inter montem & ciuitatem ad ripam exigui lacus constitit. Equitibus Franciscum Chlauensem & Ioannem Tellum præficit: Alphonsum Peresium alia Hispanorum turma & multis Indis angustos calles ad montem spectantes insidere iubet: vnde si opus esset, in hostium latera incurreret.

Prælium inter Almagristas & Pizarristas.

Ferdinandus Pizarrus è monte in planum degressus, postquam hostes quietos animaduertit, Mercadillium trib. mil. cum magna parte equitatus & Indorum subsidio numquid insidiarum aut latentis doli subesset, exploratum mittit. Ille quum in Alphonsi Peresij cohortem incurrisset, Indos socios in aduersarios Indos irruere iubet. Ita contractis pugnæ initiis, Pizarrus tormentularios in equitatum hostium emittit: illi pilularum grandine

multos deiiciunt. Franciſcus Chlauenſis quum ſuos male haberi cerneret, aliquot machinas diſplodi iubet. Icti globis nonnulli hoſtium ceciderant: ceteri perculſi terga vertebant: ni ſuperuenientes Pizarri fratres caſtigaſſent territos, & confirmatis ſuorum animis prælium inſtauraſſent. Acrior inde coorta pugna ſumma vi vtrimque res geritur: tandem funduntur Almagri milites: Pizarrus crudeliſſime victoria vſus eſt. Almagrus ægre pugnæ intereſſe non potuit: ſed è collis vertice prælij euentum contemplatus, vbi ſuos fuſos conſpexit, fugam & ipſe capeſſit. Ferdinandus Pizarrus fugientium tergis inhærens Almagrum aſſequitur, captumque in cuſtodiam tradit. Inde quæſtione de eo habita, reum peragit & capite damnat: arguens, quod è Chilenſi prouincia reuerſus vi Cuſcon irrupiſſet, quod ſe & fratrem nullius flagitij compertos in vincula conieciſſet: quod prouinciæ agros pro libidine, nullo imperio aut mandato Cæſaris fretus, iterum diuiſiſſet: adhæc multis Hiſpanis necis cauſa fuiſſet: poſtremo ruptis induciis & iureiurando aduerſus regium magiſtratum pugnaſſet.

Almagrus à Ferd. Pizarro capite damnatur.

ALMAGRVS poſtquam capitalem in ſe latam ſententiam indicta morte cognouit, ingenti animi dolore ictus, ad Cæſarem prouocat. Pizarrus prouocationem admittere noluit. Itaque Almagrus totus in preces verſus, illum per Dei gratiam ac miſericordiam orare vt ſententiam reuocare vellet: Se iam prouectę ætatis, debilem, podagrę etiam doloribus infeſtari: ni ſoluere ſe vellet, at cuſtodia clauſo paucos illos qui ſupereſſent vitæ dies ad meditandam peccatorum pænitentiam concederet. Adhæc meminiſſet ſua maxime opera Marchionem cariſſimum eius fratrem in tantum honoris & diuitiarũ faſtigiũ euectũ eſſe. Ipſum quoq; Ferdinandum aliquando apud ſe fuiſſe in cuſtodia: in quẽ etſi pro ſuo iure animaduertere potuiſſet, vim tamẽ ab eo abſtinuiſſe.

Pizarrus in Almagrum inexorabilis, cui vitam debebat.

SVPPLICAVERE præterea pro eo apud Ferdinandum multi nobiles, in primis Didacus Aluaradus, qui quum eos in priſtinam concordiam redigeret vitæ ſuæ ſponſione, Ni datam fidem ſeruarẽt, pro quouis eorum paciſci ſe paratum affirmauerat. Ipſe quidem tum, ac ceteri, manantibus effuſe lacrymis, & verbis eiuſcemodi quę trociſſimi leonis animũ frangere, & cor adamante durius emollire poterant, Pizarrum flectere conati, fruſtra operam conſumſere: neque iſte, obſtinatus & clauſus ne quo affectu perrumperetur, peruinci vllis precibus potuit vt miſerationis ſignum vllum ederet. Ergo Didacus animo aduerſum ſuprema firmato, confeſſione defungitur & teſtamentum facit. Pizarrus laqueo ei gulam frangi in carcere: mox exanimis ceruices amputari medio vrbis foro iubet. (1) Hunc vitæ finem habuit Didacus Almagrus.

Almagro gula laqueo frangitur.

MVLTIS ea ſęuitia diſplicuit: maxime omnium Didaco Aluarado. is ergo paulo poſt in Hiſpaniam tranſgreſſus eſt, vt meditatas in Franciſcum & eius fratres querelas ad regem deferret. Sed quum in id vnum ſtrenuè incumberet, breui Vallæoleti moritur, veneno, vt fertur, ſublatus. Ceterum Almagrus

grus obſcuræ & vltimæ ſortis homo, quando & eius adhuc ignoratur pater, litteras neſciit: ceteroquin diligens, honoris auidus, ſi quem præmio donaret id ab omnibus volebat intelligi: ſæuitia aduerſum Indos inſignis: Didacum filium ex Indica concubina Panamæ ſuſceptum eiuſdem ſecum nominis reliquit. *Almagri natales.*

1 Hæc *in vrbe Cuſco, anno* M.D.XXXVIII. *acciderunt. Eius autem mortem non tantum lætam Pizarro Marchioni, ſed eius quoque ſponte ac iuſſu perpetratam, ſequentia prodiderunt: quum plerique etiam paci conſultum ferrent diremta æmulatione inter Almagrum & Pizarri fratres, quorum alteri ſe fratres imperantis, alter conſortem imperij, cogitaret. Itaque prudenter à Pizarro factum ex Machiauelli placitis, qui Reipublicæ nouæ ſtatum condi & componi non poſſe aſſerit, ſi plures pari imperio rerum arbitri exiſtant. Quippe commune duobus aut pluribus imperium quum raro concors ſit: vnius hominis ingenio atque autoritate omnia conſtitui multo eſſe ſatius.*

Pizarri, Almagro ſublato, varias expeditiones ſuſcipiunt. Ferd. Pizarrus in Hiſpaniam tranſgreſſus cuſtodia clauditur. Franc. Pizarrus ab Almagri factione interficitur. Did. Almagrus filius imperium prouinciæ occupat.

Capvt VIII.

Pizarrvs, ſumpto de Almagro ſupplicio, prædam inter milites diuidit & res Cuſcenſis ciuitatis componit. Inde ad Marchionem fratrem regreſſus, de nouis terris veſtigandis cum eo deliberat. Id vbi viſum, Petrum Valdiuiam ducentis cum militibus in Chilenſem prouinciam mittunt: Gonzallum Pizarrum in Coliaum ditiſſimam auri regionem: qua ſubacta mox in (1) Caſſię (vulgo Canellæ) oram tranſijt: vnde poſtea pauper & acciſis rebus reuerſus eſt: Petrum Vergaram in Bracamorios: ſed is in inopem & bellicoſam gentem incidit, quæ propterea ad hanc diem inuicta & indomita manſit. Duces præterea & tribunos mil. plures Trugillium, Chiachiapoiam & ad alios populos diuerſis cum agminibus mittunt. Ita Hiſpani variis expeditionibus alia atque alia appetendo loca, innumeris hominum cædibus atque infinitis ſæuitiæ exemplis editis, maximam partem eius regni, vt ceteras occidentalis Indiæ prouincias, in ſolitudinem & vaſtitatem redegerunt. *Hiſpano- [illegible]*

Marchio expeditis ad dictas prouincias ſubigendas legatis ac ducibus, fratrem ſuum Ferdinandum in Hiſpaniam cum Almagri cauſa & (vt dicunt) proceſſu, ac quintæ Regiæ vectigali, mittere conſtituit. Ferdinandus quamquam diſſuadentibus amicis ne iret (quippe ipſum nullis argumẽtis mortem Almagri Cęſari probare aut excuſare poſſe: adhæc Aluaradum ad Curiam grauiſſimas querelas cum de ipſo tum de fratribus eius deferentem præoccupaſſe animos) ſoluit tamen, ingenti ſuimetipſius fiducia, venditans ſe pro ſum- *Almagri ſanguis Ferdin. Pizarrum in Hiſpaniam vſque ad pœnas expetendas, perſequitur.*

mis in Regiam maiestatem collatis officiis, compositis videlicet prouinciæ motibus & seditiosis pęna coercitis, ingentia pręmia meritum. Verum quum in Hispaniam appulisset cum magna auri vi, non multo post quam in Regiam venerat, Cæsaris mandatu correptus in arcem Medinæ-campi (vulgo Mottam vocant) inclusus est, neque quid de eo factum sit deinde auditum est.

POSTEAQVAM Ferdinandus Pizarrus Lima solués in Hispaniam vela fecerat, multi in ea ciuitate & aliis prouinciæ locis vtriusque Almagri cum parentis tum filij, amici supererant: sed ij sparsi, egentes, nulla neque re neque spe, omnibus videlicet fortunis à Pizarri factione euersi & spoliati. Inter eos princeps vnus maxime eminebat Ioannes Rada. Is primo clanculum cum Didaco Almagri filio de vlciscenda patris eius morte consilia agitare: mox vt eius primum instinctu conflata & orta coniuratio est, occulte arma conferunt, amicos & confœderatos aggregant, mittuntque ad remotos vt quam diligentissime possint Limam omnes conuolent. Non defuere qui Marchioni immatura adhuc coniurationis consilia proderent: sed ille quum significatum esset Almagristas perniciem ipsi moliri: ista haud sane magnifaciens, ratusque hæc renunciantes odio potius in eos quam vero moueri, fere respondebat, Sinerent illos suis miseriis conflictari: satis iis infelicem suam sortem oneri esse, vt vexari grauius nihil opus esset. Quinetiam quum denuo de cauendis insidiis moneretur, quippe hauddubie cædem ipsi ab inimicis parari: etsi aliquantulum commotus est, id tamen sibi credibile non esse dixit.

Fr. Pizarrũ nimius hostium contemtus perdit.

ATTAMEN ne plane lentus in suo periculo esse videretur, Ioannem Velasqué Pretorem vrbis accersi iubet. Is quod forte ægrotaret, pro se doctorem Picadam collegam suum & Iudicem ordinarium (ex eorum ordine quos Hispani *Alcaldes* nominant) mittit. Hunc Marchio interrogat, num sui occidendi occulta consilia à Didaco Almagro iniri alicunde subolfecisset. Ille nullo se ea indicio comperisse aut sensisse affirmat: ceterum nihil ipsi timendum videri, dum rectum integrumque magistratus sceptrum haberet in manibus. His verbis acquiescit Marchio.

DVM exsequendæ cædis occasionem exspectant coniurati, admonentur, nisi facinus maturarent, omnia mox emanatura. Itaque Ioannes Rada, & vndecim coniurationis participes armati transuerso vrbis foro decurrentes & vociferantes, VIVAT REX ET MORIATVR TYRANNVS: domum Marchionis irrumpunt. Is tumultu exaudito, & quid esset suspectans, claudi atrij fores, firmari aditus, iubet: ipse ad muniendum corpus vertitur.

Fr. Pizarrus ab Almagristis interficitur.

INTEREA dum armatur Marchio, Franciscus Chiauensis, Præfectus prætorio, fores palatij recludit: ratus autoritate sua coniuratos cohibiturum: sed vt via patuit, Almagristæ violenter irrumpunt, & ipsum Pręfectum gladio in caput alte impacto interimunt. Doctor Velasquez sceptrum prætorium mordicus tenens, ne intercideret, per fenestram in hortum præcipiti saltu semetipse

metipſe deiecit. Martinus de Alcantara Marchionis frater natu maior, cum aliquot domeſticis, ratus ſe aduerſus tot manus parem futurum, cōclauis oſtium tutabatur. Inde tandem armatus foras proſilit Marchio, qui quum vnum ex omnibus ſuis fratrem ſupereſſe cerneret: Euge, mi frater, inquit, pugnemus „ ſtrenue aduerſus proditores iſtos: per Deum iuro nos duos ſolos iſtis omni- „ bus cædendis pares eſſe. Sed Martinus multis vulneribus confoſſus breui ce- „ cidit: ipſe tamen ſolus egregie ſe defendebat, donec irruentibus vndique in- „ imicis, vnus cuſpidem in medio eius gutture ita fixit, vt exanimis in terram procideret. Hic Pizarro vitæ finis fuit. Trugillio Hiſpaniæ vrbe ortus erat, robuſto & vegeto corpore, ſtrenuus manu, ingentis animi: verum falſus, crudelis ac negligens & literarum ignarus. Gonzallo Pizarro patre genitum ferunt, qui in Nauarræ regno ordines duxerat: & alij quidem legitimum eius filium, alij ſpurium tradunt: expoſitumq; in cunis ad templi portam, nec repertum qui tollere aut alere vellet (2) mox à patre agnitum, vt adoleuit, paſcendis ſuibus rus ablegatum: quum gregis pars aberraſſet, pauitantem nec auſum reuerti domum, fugiſſe Hiſpalim, atque inde in Indiam cum Alphonſo Hoieda Vrabenſis prouinciæ Præfecto tranſiſſe. *Fr. Pizarri natalium nobilitas.*

VVLNERE lethali ictus Marchio animam agebat: Almagriſtæ nihil cunctati foras ſe proiicere, & per vrbem volitantes vociferari, VIVAT REX ET DIDACVS ALMAGRVS. Ad eas voces multi amici Marchionis tumultu exciti concurrunt: inde vulnera & cædes partium: ſed quum Almagriſtæ multitudine & animis longe ſuperiores eſſent, facile aduerſarios fundunt: Marchionis domum aliorumque diuitum ciuium amicorum eius diripiunt, quorum alij capti, alij metu dilapſi fuga aut latebris diſcrimen vitauere. Didacus Almagrus Gubernatorem ſe ferens, omnes iurare in ſua verba coëgit, quoad Cæſar Peruanis rebus proſpiceret. Mox ſceptrum inſigne Iuridicæ poteſtatis familiariſſimis ſuis tradit: trecentos milites legit: arma & equos quibus non fidebat adimit: & ſummum Præfectum militiæ Ioannem Radam deſignat. *Did. Almagrus fil. Peruanæ prouinciæ regimen inuadit.*

His confectis, Cuſcon properat: ibiq; à nonnullis aduerſæ factionis ciuibus diſſimulanter excipitur. Inter hæc iurgium forte inter Garziam Aluaradum & Chriſtophorum Sotellum nobiles Hiſpanos oritur: Aluaradus Sotellum mucrone transfigit: quumque Didacū ipſum per inſidias interficere deſtinaſſet: Didacus, patefacto dolo, in Garciæ caput, quā ipſi ſtruebat, perniciē vertit.

1 POST *mortem Almagri, nuncius ad Fr. Pizarrum allatus eſt de inuenta regione Canellæ feraci in Quitenſi prouincia, Orientem verſus. Itaque ad eam occupandam Gonzallum Pizarrum fratrem mittere ſtatuit. Porro arbor hæc, Canellæ ferax in prouincia Zumaco, ſub Aequinoctiali linea ſita, reperta, ampla eſt, foliis lauri, minutis baccis racematim cohærentibus, qui calyce, ſuberino aut querno ſimili, continentur, ampliore tamen & magis cauo, colore nigricante. Ac tametſi multæ paſſim huius generis arbores ſilueſtres extent, diligenter tamen & magna*

cura eas in suis prædiis indigenæ colunt. Itaque ex cultis longe nobilior Canella quam ex aliis nascitur: eamque illi in precio habent, quia è circumuicinis regionibus, merces alias & vitæ tuendæ necessaria omnia, huius aromatis ope redimunt. August. Zarat. Hist. Peru. lib. 4 cap. 1. & 2. Petrus Cieca parte prima Chron. Peruani, cap. 40.

2 *Eum etiam expositum & Suis vberibus alitum aliquot dies scribit Gomara. Porro, quamquam in tanta trepidatione omnium, mors eius tamen multo miserabilis fuit: nec erat quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoueret illa facies: Marchionem & tot opum paulo ante dominum: qui tot à se repertas prouincias occupasset & diuisisset: non testamenti condendi, non veniæ peccatorum à Deo rogandæ, ocio dato: in sua colonia, inter suos populares ac milites, per insidias ciuiles, quas multi prodidere, nemo prohibuit: media luce duodecim hominum coniuratione interfectum: quum in tanto eius discrimine nemo colonorum, quos fere omnes clientes & beneficiis suis obstrictos habebat, ad opem ferendam accurreret. Mox etiam festinato & vix plebeio funere raptim contectum, ne amputaretur caput ludibrio futurum: direpta à coniuratis domo repente ad tantam inopiam redactum esse vt funeri sumtus deesset. Hæc Limæ in Peru accidére, anno M. D. XLI. die XXVI. Iunij.*

3 *Christophorus Sotellus & Garzias Aluaradus Cuscon vrbem, Did. Almagri nomine, præsidio & pari iure obtinebant. Quum in iurgio Sotellum Garzias interfecisset, eiusque magno desiderio angi Didacum animaduerteret: vltionem ab eo metuens, occupare facinus, & Didacum ipsum tollere statuit. Id quum perpetrare palam non auderet, occulta molitur. Didacum ad conuiuium inuitat, inter epulas incautum obtruncaturus: ni cœna iam condicta Didacus monitus, paratas sibi ab Garzia insidias, ægritudine simulata, valetudinem excusasset. Simul tribunos cum militibus aliquot, Sotelli amicos, in penetrale cubiculum condit. Garzias parato conuiuio, ipse cum amicis ad arcessendum domo Didacum proficiscitur, & quamquam ab vno & altero in via de insidiis à Didaco structis monitus, perrexit tamen ire: donec Didaci ædes ingressus venire ad conuiuium rogat. Ille primo excusans, tandem ægre assentiri, & è cubili se alleuans præeuntem Garziam sequi. Interea fores clauduntur, & ab erumpentibus ex omnibus cubiculi partibus coniuratis, Garzias confoditur. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 4. cap. 14.*

Vacca de Castro à Cæsare componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur. Is Did. Almagrum prælio victum captumque capitali supplicio afficit.

CAPVT IX.

Vacca ad tauros indomitos coercendos à Cæsare mittitur.

MOx sequuntur alij rerum successus. Postquam enim Cæsar funestas Hispanorum discordias, Almagri mortem, Pizarri & aliorum cædes, audiuit: Licentiatum Vaccam de Castro in Indiam mittens, quæstionem

nem acrem exercere & vindicare in noxios iubet, ac prouiciam quampacatiſſime fieri poſſet, extinctis diſſidiis componere.

His cum mandatis Vacca ex Hiſpania ſoluens, Panamam peruenit: vnde in Peruanum regnum vela faciens, propter aduerſos ventos portum Bonauenturæ petere coactus eſt: vbi in terram egreſſus, ſummis cum laboribus omnem Venalcazaris prouinciam terreſtri itinere emenſus, vix tandem Quiton vrbem attigit. Ibi exploratis Didaci actis & conſiliis, auditoque eum Gomezij Tordoiæ imperium ſpreuiſſe, cui vt Cuſcon vrbẽ Vaccæ nomine occuparet mandatum erat: Trugillium petiit, eiuſque ciuitatis tutela Morę legato ſuo commiſſa, cum ducentis militibus, quos variis è locis raptim contraxerat, Limam contendit. Ibi regiis literis mandatiſque coram editis, ab omnibus ciuibus Gubernator Peruanæ prouinciæ agnoſcitur.

Inde, decem millibus ducatorum mutuis ſumtis ad ſtipendia & ſumtus belli milites contrahit, arma & equos comparat, & cum quingentis Hiſpanis Guamanguam properans, ex eo loco ad Didacum Almagrum ſcribit, qui iam Cuſco cum exercitu mouerat: vt poſitis armis ſe fidei eius ac poteſtati permitteret. Si vltro obſequeretur, pollicetur non tantum quæcunque ante peccaſſet ei condonaturum: ſed & liberaliter daturum, vnde honorifice in prouincia viuere & ordin is ſui dignitatem faſtigiumque tueri poſſet. Ad hæc Didacus reſpondet, Si ab eo patris ſui præfecturam obtineret, & diploma Cæſareum, quo veniam præteritorum conſequeretur, his ſe contentum fore: Sin minus, ſe eius verbis parũ fidei habere: quando quo tẽpore de fędere & pace palam ſecum ageret, clam milites ſuos aſtu ad defectionẽ ſolicitaret. *Vacca Didac. Almagrum verbis mulcere ſtudet.*

Vacca Didaci animo cognito, Guamanga, quod is locus aſperior eſſet, mouens progreſſusque, edito in planicie tumulo, quem indigenæ Chiuppã vocant, in conſpectu hoſtium, conſedit. Hic Didaco rei bene gerendę pręclara occaſio ſe offerebat, ſi ea prudenter vti nouiſſet. Nam Vaccæ milites quum agmen in cliuum montis erigerent, ſi defeſſos & ſolutis ordinibus ſubeuntes adortus eſſet, parua manu fundere poterat. Poſtera die ambo duces copias in aciem educunt, ſuoſque pro ſe quiſque hortantur: victoriæ præmia ingentia oſtentantes: victos contra, vitam, decus, fortunas, imperiũ, amiſſuros. Didacus ſuis tormentis loco plano conſtitutis, quibus Petrus Cretenſis præerat, recta in hoſtilem aciem fulminabat: magnamque cladem hoſti intuliſſet, ni id tempeſtiue animaduertens Franciſcus Caruaial, Vaccæ Caſtrij primarius ſignifer, aciem paulum ex eo loco in vicinum obliquans, vbi à tormentorum ictibus tuta eſſet, exercitum ſeruaſſet. Didacus ab vtroq; machinarum latere equitatũ, pedites in medio conſtituens: ipſe in dextro cornu ſtetit, vbi multos Indos lanceis, lapidibus, iaculis & variis miſſiliũ generibus armatos locauerat. *Almagrus occaſione vti neſcit.*

Vaccæ de Caſtro acies hoc modo ſtabat, ipſe inter primores cum triginta equitibus ceteram aciem antecedens: poſtea tamen ſuorum rogatu,

in po-

in postremum agmen sese recepit. Equitum alę duę ab vtroque cornu locatę: dextrum Alphonso Aluarado, læuum Petro Aluarez Olguino, cum Regio vexillo tuendum datum: pedites in medium accepti. Indi qui in Didaci auxilijs erant, primi ante ceteram aciem progressi, pugnam lacessentes, ab hostibus strenue pelluntur. Tum Didacus ferociter in hostem inuehitur: iamque acri vndique coorto certamine, Castrij pedites tormentis aduersariorum potiti: & Didaci milites multis hostium cæsis, duo rapta signa referentes, omnia tumultu & dissonis clamoribus repleuerant: quum iam propinqua nox & dubia victoria omnes ad pugnam acrius incenderet. Ergo vtrisque ad extorquendam hosti victoriam ingenti animo connitentibus multum ibi sanguinis fusum est. Ad extremum Vaccæ victoria fuit, sed ea non incruenta. A parte Cæsaris, trecenti amplius Hispani cecidere, & ducum ipsorum pars maxima: Almagristarum centum fermè & quinquaginta: nonnulli Guamanguam & alia loca, prout quemque fuga tulerat, diuersi petiere: sed Vaccę iussu capti, Licentiato Gamæ traduntur.

Is cognitis omnium causis, in noxios, sed maxime in duces ipsos & seditionis capita, animaduertit: quosdam diuersis equis distrahi, alios è patibulo suspendi iussit: milites aliquot exilio damnauit. Didacus ipse à pręlio, sequentibus tantum quatuor militibus, Cuscon fuga petierat, eas sibi latebras tutas fore ratus: sed Rodericus Salazar vrbis Prætor, quem ipse multis beneficijs donisque honestauerat, clade eius audita, quorumdam aliorum ciuium consensu eum correptum Vaccæ tradidit. Is Didacum capite plecti iubet: eius morte prouinciæ pax reddita. Mox Vacca Indos captiuos inter milites, qui fidelem ac strenuam operam ei bello nauauerant, velut prædam diuidit: ceteros ad nouas terras subigendas dimittit. Inde Indis de integro calamitates gliscere, quos Hispani, vacui bellis, aurifodinis exercendis, aliisque intolerandis laboribus vexabant.

Almagrus ab amico cum fortuna fidem exuente proditur.

Almagrus capite plectitur.

Blascus Nunnez Prorex, SC. de Indorum libertate rigidius vrgens Hispanorum odia in se concitat. Gonz. Pizarro duce publice aduersus Proregem bellum ab ijs suscipitur. Prorex Procuratorem regium interficit.

CAPVT X.

DVM apud Peruenses hi rerum motus agitantur, Indicus Senatus, Cæsaris iussu, (1) Edictum de Indis in libertatem restituendis de integro confirmat: & Peruanæ prouinciæ prorex designatur (2) Blascus Nunnez Vela, ingentis spiritus atque animi vir. Hic Cæsareo diplomate instructus, cum quatuor adsessoribus, licentiato Didaco Cepeta, Petro Ortizio, Ioanne Alpharez & Doctore Lisone, ab Hispania soluit.

SC. de Indis in libertatem restituendis.

QVVM

Qvvm sub finem Ianuarij mensis, anno M. D. XLIIII. ad Nomen-dei appulisset, ibique Hispanos è Peruana prouincia transgressos reperisset, cum magna auri & argenti vi discessum in Hispaniam parantes: cognoscere ex illis voluit quibus artibus aurum illud quæsissent. (3) Quippe istos Indica mancipia quæ ipsis in parte prædæ obtigissent vendidisse acceperat, contra leges nuper in Hispania latas. Itaque Regiis magistratibus vt aurum illud retineant, quo ad verum quęrendo cognosceret, imperat. Ea res multis ciuibus noua atque insolens visa est: præsertim quum in ea vrbe id ab eo tentaretur, quæ extra ipsius prouinciæ fineis esset. Ipse tamen nihilo secius, nisi adsessorum & aliorum Hispanorum, quorum opes in ea colonia multum pollebant, interuentu ac precibus mitigatus esset, pecunias eas omnes hauddubie in fiscum redacturus erat: ac sic quoque ęgre admodum omnia dominis restitui iussit.

Exin terrestri itinere Panamam petit vsqueadeo Adsessorum pertęsus propter crebras ipsorum inter se altercationes, vt subinde diceret, Ab Cæsare & Senatu Indico se quatuor Adsessoribus ineptissimis instructum, quorum vnus adolescens esset, alter stolidus, tertius stipes, postremus inscitia insignis. Quippe Cepeta adolescens erat, Ioannes Aluerez stolidus, Petrus Ortiz, imperitus literarum, & Latinæ linguæ plane ignarus, & quartus stipes & ineptus homo. E Panama in Peruanum regnum vela faciens, decimotertio quam soluerat die Tumbesię oram tenuit: neque vlla nauis tam breui cursu spatium illud vmquam percurrerat. *Proregis in Adsessores suos salse dictũ.*

Ab eo loco restituendæ Indis libertatis initium faciens, vetat ne Hispanis quidquam commeatus aut mercium dent, nisi persoluto pretio, vetat ne Hispani ipsis ad baiulanda onera & vecturam sarcinarum inuitis abuterentur. Nam qui ante eum ei regno præfuerant Gubernatores, edicto iusserant, vt omnibus Hispanis qui pedibus iter facerent, eorum locorum Cacici tres Indos baiulandis eorum sarcinis attribuerent: equitibus vero quinque: insuper singulis pullum gallinaceum, cuniculum, & patrij vini (quod illi *Azua* appellant) lagenam vnam, sine vllo pretio præberent. Hæc omnia Prorex sustulit. *Indorum seruitus soluitur.*

Qvvm forte Tumbesiæ in sacerdotem & Gonzalli Pizarri clientem quendam domesticum incidisset, qui prælio aduersus Didacum Almagrum gesto interfuerant, vtrumque in patibulum egit: in vrbe San-michaelis Didacum Palominum Indis vassallis priuauit, quod eos durius & inclementius haberet. Grauissime se in eos animaduersurum minabatur qui ipsius imperiis atque edictis audientes non essent.

Inde Trugillium transgressus Edictum de Indorum libertate promulgat: quumq; ab eo ciues prouocare vellent, prouocationẽ non admisit, causatus se à Cæsare expressum disertumque mandatum habere Edicti stricte adeo & exacte seruandi, vt appellationem ab eo nullam aut exceptionem admitteret. Omnes obstinatam & inflexibilem Proregis duritiam experti, & ipsum & le-

ges,& earum latores diris exſecrabantur. Qui ſeruos regio ſigno inuſtos habebant, vulgo ſortem ſuam miſerantes dicebant, nullam ſibi aliam ſupereſſe opem, nullam præterea rationem qua vxores, liberos & domum ſuſtentarent. Qui eas prouincias ſubegerant, conceptum animis dolorem perferre non poterant, palam conquerentes: Poſtquam pro imperio & gloria Cæſaris corporibus & fortunis conſumtis, ei opulentiſſimum & pulcherrimum Regnum ſuis manibus quęſiuerint, egregia ſcilicet ſibi precia laborum perſolui.

SED eum acerrime omnium perſtrinxit monachus ordinis D. Mariæ (Petro nomen erat) quum in has voces erumperet: Indigna præmia ſuam maieſtatem iis reddere, qui tam fidelem & ſtrenuam operam ei nauarant: & eas leges, explendæ auaritiæ latas rapinam potius quam ſanctitatem & iuſtitiam redolere. Neque alio ſpectare omnia Edicta quæ ex Hiſpania venirent, niſi vt augerentur Regij reditus. Itaque his verbis offenſus Prorex noctu carnificem ſummiſit qui monacho gulam frangeret.

Monachus intempeſtiuæ libertatis pœnas morte luit.

IAM ſuperbiæ Proregis & durarum eius legum fama vbique ſparſa erat, quum Hiſpani malle ſe mortem oppetere, quam eiuſcemodi morem gerere legibus, palam ferentes, omnibus locis tumultum & ſeditionem agitant. Miſerat forte Prorex Cuſcon ad Vaccam de Caſtro legatum quendam ſuum. Is rogatu ciuium admittere eum in vrbem noluit: ac breui cum multi Hiſpanis, quo propius rerum ſtatum inſpiceret, in ciuitatem-Regum contendit. Appropinquantem vrbi cum magno comitatu ciues admonent ne ingrediatur, quippe vereri ſe ne aliquid ſecus quam vellet ipſi accideret, ob excluſum Proregis Legatum. Præterea quod tanto agmine ſtipatus veniret, ſuſpicionem de ſe aliquam moturum. Itaque Cuſcon potius reuerteretur, & ciuitatem Regis nomine obtineret. Sed Vacca regredi haud ſatis autoritati ſuæ decorum exiſtimans, maximam comitatus partem dimittit quominus ſuſpectus eſſet, & cœptum iter peragit. Breui Limam ingreſſus, commotum ciuitatis ſtatum & res perturbatas offendit.

NONNVLLI ciuium Proregem monuerant, vt quamprimum poſſet, Trugillio venire properaret priuſquã Vacca de Caſtro Limam ingrederetur: is ergo feſtinanter oppido egreſſus Limam magnis itineribus contendit. In itinere, eo loco cui Foſſæ nomen eſt, inſcripta parieti hæc verba reperit: *Quiſquis fortunas meas ereptum veniet, mature videat quid agat. nam id quidem capitis ſui periculo fecerit.* Præterea ei ſignificatum eſt, decreuiſſe Limenſes ciues eum Peruenſi prouincia eiicere, niſi Edictorum effectum ſuſpenderet, quoad à Cæſare rebus aliter proſpectum eſſet.

HIS ſimul de rebus plurimum indignatus Prorex Foſſa mouet: quumque iam Limæ appropinquaret, Guilielmus Suarez Regius procurator (Factorem vulgo vocant) obuiam ei egreſſus iuſiurandum ab eo nomine ſenatus exigit: Priuilegia videlicet, beneficia, & iura ipſis à Cęſare conceſſa ſarta & tecta conſeruatu-

ſeruaturum, prouocationemque à nouis legibus admiſſurum. Prorex iuſiurandum ita concepit, Se quæ ad obſequium & honorem Cęſaris pertinerent, ea omnia facturum. Ita ciuitatem ingreditur: maximæ parti ciuium parum gratus eius aduentus fuit: ſed multo acrius odia omnium in ſe accendit quum Edictum de liberandis Indis promulgaſſet: quumque à familiaribus rogaretur ne faceret, quippe ſeditionem aduerſus eum concituros Hiſpanos, contumaciter reſpondit, Se voluntatem ſuam & Cęſaris mandata prorſus exequi velle. Mox etiam Vaccam de Caſtro in Cuſtodiam tradit, Edicta ſua Cuſci admittere noluiſſe eum arguens, & aſſumta Gubernatoris autoritate Indos inter Hiſpanos diuiſiſſe: proſtremo, non facta à Rege poteſtate, armis aduerſus Almagrum certaſſe.

Prorex dũ de ſummo iure nihil remittere vult, odia omnium, mox rebellionem, excitat.

PROREX tum ceteris factis, tum maxime Vaccæ vinculis, cuius in ſe beneuolentiam ſtudiumque multo quam antea maius Limenſes experiebantur, tantam omnium ciuium inuidiam, tantum odium in ſe conciuit, vt plerique Hiſpani Gonzallum Pizarrum crebris literis ſolicitarent, vt Cuſcon quam celerrime veniret. Incidiſſe res magni momenti de quibus cum eo ibi agere vellent. Is tum forte erat apud Ciarchas fodinis ſuis prorſus intentus, nec de his rebus quidquam cogitans: tum vero frequentibus nunciis & literis excitatus, Cuſcon venit. Ibi coniurationis principes ſæuitiam Edictorum exponunt, quæ Prorex attulerat: quam etiam ipſe intolerabili contumacia oneraret, omnem ab iis prouocationem reſpuens. Itaque Gonzallum orare omnes vt propugnandæ vitæ ac fortunis ſuorum ſummum ſe Ducem & Procuratorem partibus oſtenderet. Polliceri ac iurare ſinguli ſe ſtrenuam fidelemque operam nauando fidem illi datam ad vltimum præſtituros. Abnuere primo Pizarrus, & id à ſe expectari petique non debere dicere: quippe Edictis repugnare, quid aliud eſſe quam repugnare ipſi Cæſari, qui eorũ obſequiũ effectumq; tam exacte vrgeret? Verum qui eas terras ſubegerant coloni, inceptum ſuum ab omni rebellionis ſuſpicione purgantes, & cauſam probantes, flexere tandem vt imperium illud à ſe ſuſcipi pateretur.

Gonz. Pizarrus dux partium.

HIS ſuffragiis Gonzallus Pizarrus Gubernator & Procurator generalis Peruanarum prouinciarum deſignatus, vexilla depromit & breui quadringentos amplius milites contrahit. Hæc ita Cuſci geſta eſſe poſteaquam Proregi allatum eſt, Hieronymum Loaiſam Limenſem epiſcopum Cuſcon ad Gonzallum mittit, oratum vt ſuſcepta aduerſus Regem ſuum belli conſilia omitteret: ac Limam ad reconciliandam ſecum concordiam veniret. Id quidem eum pro certo habere poſſe, nullam ipſi incommodam Legem ab ſe allatam eſſe: imo veniſſe vt eum ingentibus præmiis & meritis afficeret. Verum Epiſcopus à Pizarro neque auditus neque admiſſus, irrita legatione rediit.

PROREX, cognito Pizarri animo, metuens ne ille prius ad Limam cum exercitu eſſet quam ipſo bello neceſſaria paraſſet: quinquaginta tormentu-

larios ad præsidium sui corporis comparat: quantum militum potest contrahit: è variis locis noua subsidia arcessit: Quintæ vectigal retinet, quod Vacca de Castro confecerat vt primo quoque tempore in Hispaniam mittereretur: ac præterea pecuniæ summam in sumtus belli & stipendia militum mutuo sumit. Itaque breui ad eum Petrus de Puellis Guanuco, Gonzallus Diaz è Piura cum multis Hispanis è Quitensi prouincia profectis confluunt: sed isti paucis post diebus quam Limam venerant cum omnibus fere militibus aliisq; trib. mil. ad Pizarrum transfugiunt. Nec multo post aliquot nobiles qui apud Factorem seu Procuratorem regium in hospitio erant, cum duobus eius nepotibus à Prorege ad Pizarrum transiuere. Id vbi Proregi nunciatum, extemplo Alphonsum de Monte maiore cum quinquaginta equitibus ad capiendos transfugas mittit. Ille fugientes assequutus, proditur à suis & ab iis quos persequebatur, capitur: inde omnes vno agmine ad Gonzallum Pizarrum concurrunt.

Prorex Procur. regium interficiens, sibimet exitium adfert.

INTEREA Prorex, quem non minus defectiones suorum quam hostium apparatus angebant, Factori in primis succensebat, ei vtique vehementer infensus, quem totius mali causam esse suspicabatur. Tandem hominem noctu arcessit: vixq; ille domum eius ingressus erat, quum iræ impotens, Ecquæ tandem sunt istæ quas moliris proditiones, Factor? in malam tuam rem huc ad " me venisti, quem tu technis tuis peruertis. Ad hæc Factor: Ego tam bonus " Regis seruus sum ac dominatio vestra. Prorex: Mentiris per gulam, inquit, si" mulque pugionem stringens gemino ictu eum confodit: deinde ingestis vulneribus confectum à domesticis, proiici in præceps è cœnaculi pergula iubet: corpus eius à Proregis mancipiis licentia tenebrarum, quum nemo prohiberet, pedibus tractum & multis ludibriis vexatum est. vt illuxit, honorifico funere effertur.

LICENTIATVS Caruaial, vbi fratrem à Prorege interfectum cognouit, iurauit se non prius quieturum quam mortem ipsius vltus esset. Ea quidem Factoris cædes plerisque ciuium tantum terroris iniecet, vt ne eadem à Prorege in se exempla ederentur vulgo pauitantes, Gonzalli Pizarri aduentum ardentibus votis optarent, qui ipsis perpetuam eam formidinem demeret.

1 QVIBVS *de causis id factum sit, ex Hispanis scriptoribus paulo altius repetam. Per ea ferme tempora transgressi ex India Occid. in Hispaniam aliquot Ecclesiastici homines: & bono, vt sibi videbantur, zelo impulsi, Regi & Indici consilij proceribus renunciarunt, quam profligata licentia Hispani aduersus Indos sæuirent, Quippe non tantum eorum fortunas ferre atque agere, ipsos ad onera ferenda, velut iumenta, adigere: immodicis tributis grauare, & verberare: sed etiam, velut mancipia ad metalla damnata, in aurifodinas & piscatus vnionum demergere. Itaque quemadmodum in insulis San-dominici, Cuba, San-Ioannis de portu diuite & Jamaica, omne prope indigenarum genus miseriis & laboribus interiisset: ita in*

Noua

Noua Hispania & in Peru breui omnes Indos à stirpe absumtum iri, nisi mature obuiam iretur. Porro eius mali maximam culpam sustinere Gubernatores ipsos, eorum legatos, & Maiestatis ipsius Procuratores, Episcopos, Cœnobia, ceterasque eiusmodi Speciosas personas, quæ fauore & opibus subnixæ, nullam ex legibus actionem aut pœnam metuerent. Hæc & similia, tum alij, tum maxime inter ceteros Dominicanus quidam, Bartholomæus de Casis, sedulo inquisita, ad Cæsarem retulerant. His ille acceptis Indico senatui negotium dat, vt adiunctis Iurisperitis & religiosis aliis viris, ijs malis remedium adhibeat. Illi, rebus sat cognitis & deliberatis, Edictum XL. *capitum seu legum condunt, quarum summa hæc erat:* PLACERE *Indos liberos ac sui iuris esse: ac proinde nemini fas in posterum Indum vllum aut ad fodinas aut ad piscandos vniones adigere: imo ne ad præbendam quidem geruli operam, nisi forte ijs locis vbi alia vecturæ ratio non suppeteret, ac ne tum quidem, nisi persoluta laboris mercede. Præterea Indis qui vectigales Hispanis essent, pro census habitu & modo tributa indici. Omnes Indos subditos patronorum aut seniorum suorum morte vacuos: omnes fundos, agros, Indos vasallos, qui Episcopis, Monasterijs, Ptochodochijs seu Hospitiis publicis per totam Indiam assignati essent, sub regiæ coronæ dominium ac ditionem redigi: adeo vt ne ipsi quidem Gubernatores, eorumue legati, & Regij procuratores vasallum vllum Indum at seruum retinerent. Porro omnes Indos, qui extra natalis soli fineis quoquomodo abducti essent, eo remigrare ac reduci, & Christ. religionem doceri. Hactenus de legibus, & caussis earum. Nunc cur Prorex cum Adsessoribus in Peruanam prouinciam missus sit, paucis expediam. Quum Peru, totius Indiæ ditissima prouincia, è Regia curia, cuius sedes Panamæ erat, supremum ius peteret, quod duo tantum Iuridici Adsessores redderent, nec maxima anni parte commode vtrinque nauigari posset: inde accidebat vt longa caussarum dilatio & tardus litium exitus esset, Itaque quum Peruanarum rerum maximi momenti status id exigere videretur, Præsidem Proregis titulo, 4. Adsessorib. comitatum eò mitti, nouamque ibi Curiam statui placuit. Ceterum hæ leges Madricij latæ & promulgatæ sunt, anno* M. D. XLII. *easque manus suæ subscriptione Cæsar Barcinone confirmauit. Ex Hispanis scriptoribus.*

2 *Primus Prorex in Peru missus est Blascus Nunnez Vela Abulensis, tum regiorum Castellæ satellitum Præfectus. Magno vir animo, rectus, & qui aduersum blandientes incorruptus, summos cum infimis æquo iure regeret: inprimis Regia mandata exacto cum rigore nec simulate exsequi studiosus. Experimentum sui dederat in Malacæ & Cuencæ præfecturis. Attamen & iræ impotentem fuisse, & suspicionibus properum, & credulum nimis, & præcipitem in pœnas, res ipsa & exitus postea docuit.*

3 *In aliena prouincia intempestiue imperium exercere visus est: quum (ex eo capite Legum, quo iubebantur Indi natali solo reddi, quocumque modo inde abducti essent) Peruanos Indos per Panamensem prouinciam conquiri, atque inde nauibus in Peru auehi iussit. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 5. cap. 2.*

Prorex Trugillium migrare constituit. Tumultu Limæ orto, capitur & custodiæ traditur. Gonz. Pizarrus partium imperium & bellum in Proregem suscipit. Machicaus Panamam diripit. Inoiosa ei sufficitur, Verdugus Nominedei potitus, mox inde à Pizarristis eijcitur.

CAPVT XI.

ROREX vt perfecto demum facinore magnitudinem eius intellexit, omniumque in se accensa odia, hostis debellandi spe amissa, cum Regio senatu Trugillium migrare constituit. Instaurare eo loco vires cogitabat: itaque quamuis repugnantibus Assessoribus, duas naues instrui iubet, & Alphonsum Richelmum Regium Præfectum ærarij, Alphonsum rationarium Quæstorem, aliosque præterea nobiles euocari iubens: negotium datiis vt in diem crastinum præsto sint. Quippe Trugillium nauigare sibi esse in animo: & Velam Nunnez quidem fratrem suum terra cum militibus mittere: se vero cum coniugibus ac fortunis omnibus tum Adsessorum, tum colonorum, maritimo itinere abituros. Nulli eorum satis animi ad contradicendum fuit: ergo magis non ausi repugnare quam consilium probantes abeunt, & omnia Adsessoribus enunciant.

Prorex nemine persequente, fugam spectat.

Illi quum inter se ea de re deliberassent, Lima non excedere statuunt: simulq; edicunt ciuibus, ne coniuges neu quid rerum suarum exportari & in naues imponi finerent. Ipsi quoque Proregi fortiter obnunciantes, commonefaciunt si Lima discederet, hostibus aucturum animos: manentem contrà frenos eorum audaciæ iniecturum. Præterea sibi à Cæsare diserte mandatum vt in ea ciuitate, non alibi, sedem figerent: neque alio migrare, saluo eius imperio, sibi esse liberum. Prorex tamen omni obnunciatione & obtestatione neglecta, pertinaciter in proposito perstans discessum parabat, quum in ciuitate ingens repente tumultus oritur. Rapta arma: Vela Nunez stans in foro cum aliis Proregis ducibus, mox desertus à militibus, metu hostium in cœnobium San-dominici confugit: alij domum Proregis irrumpunt, & fores occludunt: circumfusi ædibus ciues quadrantis horæ spatio Proregem obsident: quem milites clamoribus magis quam armis propugnabant: quum innoxiis lancearum hastilibus, cuspidibusq; retro versis, subeuntem propellerent hostem, & fistulas ferreas sine globis in vanum disploderent.

Limæ ex trepidatione Proregis tumultus oritur.

TANDEM Antonius Robles scala in murum euadens, domum irrumpit: portam recludi iubet: Dominicani quidam monachi Proregem adeunt & vt sese dedat admonent. Ille tandem eorum precibus expugnatus, Laurentij Aldenæ aliorumque aliquot trib. mil. fidei sese permittit: & ad licentiatum Cepedam deduci se iubet. Vt in conspectu fuit, ingenti dolore anxius, quod obuius

obuius quidam, ipsum, dum deducitur, infesto tormenti ictu appetierat, Cepedam ita affatur, Domine Cepeda, inquit, rogo te, nequis me interficiat, vt mei curam habeas. Cepeda cohortatus ne paueſceret, eum domum ſuam deducit. Mox etiam Adſeſſores conſolantur hominem, & ſe eius calamitate grauiſſime affici affirmant: ſe vt caperetur neque operam neque conſilium dediſſe, ſed quando ita accidiſſet vt in ipſorum poteſtate eſſet, pro bono atque ipſius vtilitate facturos vt eum in Hiſpaniam ad Cæſarem mitterent.

In eo ſtatu res adhuc erant, quum ciuitatem noui de integro motus inuadunt. Nonnulli Proregem ſoluendum, alij contra interficiendum cenſebant, aut certe è ciuitate pellendum. Tandem diu multumque inter ſe altercati ciues in eam ſententiam omnes deſcendunt: Remittendum eſſe in Hiſpaniam ad Cæſarem, vti paulo ante diximus. Quippe eius diſceſſum multa ſequutura commoda: Pizarrum videlicet arma poſiturum: pacatam fore prouinciam: atque ea Cęſari ſatisfactura. Ergo quęſtione de Prorege habita eique culpa totius motus aſſignata, cum fratre in nauim imponunt, centum amplius millia ducatorum domum referentem, quæ partim muneribus, partim ſtipendiis, partim rerum venditarum pretiis, contraxerat. Eumque cum omnibus fortunis licentiato Aluarez in Hiſpaniam deducendum tradunt. Is ad Tumbeſiæ oram appulſus, Proregem liberauit: quo facto ei mox exitium attulit.

Prorex in Hiſpaniam remiſſus liberatur.

EODEM fere tempore Gonzallus Pizarrus Cuſco mouens (paulo ante interfectis Philippo Gottierez aliiſque aliquot nobilibus, quod ad Regem multa aduerſus ipſum ſcripſiſſent) duobus à Lima mil. paſſ. caſtra locat. Quumque ibi accepiſſet, Proregem ſolutum Tumbeſiæ exercitum contrahere: priuſquam vrbem ingrederetur, quo in ſe animo Aſſeſſores & nonnulli ciues eſſent cognoſcere voluit. quippe non paucos inclinatis in Proregem ſtudiis eſſe audiuerat. Ergo à ſenatu, omnium colonorum nomine qui eas oras ſubegerant, ciuitatis imperium poſtulat, quantum id Regij obſequij reſpectus & totius prouinciæ communis vtilitas poſtularet. Maxima ciuium pars deferendum ei imperium cenſebat, metuentes ne vi irrumpens vrbem ipſam diriperet: alij, Cepeda maxime, valida militum manu contracta fretus, omni ope propulſandum contendebat: ſed vbi cognouit maximam militum partem tranſiiſſe in caſtra Pizarri: tum etiam à nonnullis, quod vim quam leniores vias experiri mallet, correptus: quum illi ſine vtriuſque partis grauiſſimo damno prælij aleam tentari poſſe negarent, ſpecioſiora ſuadentibus acceſſit. Hæc enim ſimulata tantum erant: neque alio animo ab iis iactabantur, niſi vt Regis os fallaci obſequij ſpecie ſublinerent. Omnium ergo conſenſu Gonzallus Limam ingreſſus Gubernator, addita exceptione, dicitur: Nempe ea lege vt quoties Cæſar de rebus aliter ſtatuiſſet, ipſe eo ſe mu-

Gonz. Pizarrus Gubernator Peru. deſignatur.

nere

nere vltro abdicaret:interea illud fideliter pro boni & Christiani viri officio, sub Dei & regis auspiciis & imperio, gereret.

GONZALLVS iam Gubernatorem agens res ciuitatis componit, Senatum abolet, insidias ab eo metuens: quadraginta millia ducatorum à Regio fisco mutua sumit ad stipendia militum: Machicaum trib. mil. Panamam mittit: Doctorem Teiadam in Hispaniam delegat, qui Cæsarem de prouincię statu, & quæ nouas leges sequuta essent incommoda, certiorem faceret.

Bacicaum Hispani scriptores vocant.

MACHICAVS penuria maiorum nauium, duobus phaselis vela fecit cum L. tormentularijs: & oram prælerlegens duas naueis ad Trugillium, & vnam in Tumbesię ora cepit: Proregi terrorem intulit: Ioannem Lanez in fugam vertit: aliquot milites in portu-vetere contraxit: & prope Tabogam naue vna potitus, eius magistrum, quod demissis propere velis in deditionem von venisset, ex antenna suspendit. Mox in Panamam appulsus, quum Ioannes Gusmãnus qui militũ pro Blasco Prorege delectũ habebat, eum ingressu vrbis prohiberet, intercessit eius prouincię Gubernator. Nam quum audisset Mahicaum non alia de causa eò appulisse quã vt doctorem Teiadã, legatũ & procuratorem à cõmuni Peruensis prouinciæ ad ipsum Cæsarẽ missum comitaretur: Gusmannũ cohibuit. quippe æquum non esse inquiens legatis morã & impedimentum offerre, & nulla de causa humanis cædibus materiem occasionemq; prębere. Itaque Machicao patet aditus: ipse cum maxima suorum parte in terram egressus, naues aliquot quæ in portu stabant occupat: milites qui Ioannem Gusmannum deseruerant omnes sibi adiungit, cum multis volonibus erronibusque qui Nomine-dei eò confluxerant: Bartholomæ um Peresium trib. mil. eiusque signiferum interficit: ac multo plures interemisset, quod initis de ipso occidendo consiliis ad exercitum eius tradendum Proregi conspirassent, nisi sibi consuluissent fuga: tormenta vrbi propugnandæ comparata capit: negotiatorum tabernas vestiendis militibus exhaurit, se alias pro mercibus pretium persoluturum pollicitus. Exactis per hæc scelera aliaque multa aliquot mensibus, octo nauibus & quadringentis amplius militibus auctus, Panama in Peru renauigat.

Machicaus Panamam diripit.

PORRO metuens Gubernator Pizarrus ne Prorex è Panama bello vires facillime repararet, quod is locus nauibus quę ex Hispania ad Nomen-dei appellunt opportunus & commodus esset, eum portum sibi occupandum statuit. Sed quum audisset Panamenses ciues & mercatores de Machicai latrociniis & rapinis plurimum queri, abdicato ei munere Petrum Inoiosam in eius locum sufficit. Non defuere qui intercederent & Machicao munus illud continuari vellent: sed hæc sententia obtinuit. Inoiosa, Proprętoris seu summi classis præfecti titulo auctus, cum centum quinquaginta tormentulariis è Calliao Limæ portu soluit: inde oram pręterlegens Velam Nunez in portu Bonauenturę cum xx. millibus ducatorum corripit. Is in eo portu duos myoparones

Inoiosa Machicao sufficitur.

oparones instruebat, traiicere in Panamam cogitans ibique Proregi fratri suo milites conscribere. Eum captum Inoiosa Limam ad Gubernatorem mittit: qui mox eum tumultus cientem & colonias ad Proregis partes fouendas sollicitantem capite plecti iussit. *Proregis frater capite plectitur.*

INOIOSA præterea Gonzalli Pizarri filium, quem captum Vela Nunez secum ducebat, recuperat: & cum ea præda è portu Bonauenturæ soluens tribus nauibus & duobus myoparonibus, Panamæ oram tenuit. Ibi tum forte Ioan. Lanez milites Proregi contrahebat. is vt naues conspexit, extemplo pulsari tympana iubet, & in forum cum militum agmine progressus, quantum niti voce poterat ciues inclamat: Prodite foras Proditores, & Regiam prouinciam à tyrannis defendite. Hæc verba multorum indignationem odiumque in eum commouerunt.

POSTERA die Petrus Casaus summus eius prouinciæ Prętor (Iustitiarium maiorem vocant) Ioannis Lanez rogatu, milites Nominis-dei colonia excit: simulque ad Inoiosam mittit qui causam aduentus eius quærerent. Ille se ad Ferdin. Machicai nomina luenda & dissoluenda venisse, respondet: eo facto, mox in Perusium regressurum. Attamen vbi ille Panamæ arma in se sumi & vim parari intellexit: nec pati vllo modo velle Ioã. Lanez vt vrbẽ intraret: milites in terrã exponit, & inter prominentes litoris scopulos collocat: myoparones cum aliquot tormentis oram radere iubet. Altera ex parte Io. Lanez Panama obuiam egressus, cum trecentis amplius Hispanis, castra prope hostem locat. Iamque tormentarius, iussu Lanesij, machinæ vni ignem immissurus erat: quum monachus quidam ordinis D. Mariæ, crucifixi imaginem gestans, cum Petro Cabrera mula circumuectus, PAX, PAX, alta voce proclamat.

PROGRESSI ad colloquium vtriusque partis duces, his legibus fœdus ineunt: Vt Inoiosa xxv. tantum militibus comitatus vrbem intraret: Reliquum exercitum & naues ad Tabogam insulam procul vrbe remoueret donec Machicai debita persoluisset: postremo nobiles viros duos, quoscumque Lanez legisset, fidei obsides daret. Inoiosa his acceptis conditionibus, Balthassarem, comitis Gomeræ filium, & Paulum Menesium trib. mil. obsides tradit. Ita fallacibus promissis circumuento Lanesio, pax inter eos componitur. At paulo post, quum persoluendis militum stipendiis pecunia Lanesio deesset, milites eius terni quaternive ex vrbe in Tabogam commeantes & ludicris cantionibus, quominus suspecta res esset sese oblectantes, per omne induciarum tempus, paulatim omnes duci suo elapsi ad Pizarristas transfugere. Ipse tandem ab omnibus destitutus, vno reliquo pedisequo, fugæ comite, Panama decedit, & Carthaginem sese recipit. Inoiosa orbam præsidio vrbem cum exercitu intrat, festas inter militum voces clamantiũ, VIVAT REX ET GONZALLVS PIZARRVS. Mox ad Nominis-dei coloniam occupandam & eum portum tutandum Petrum Cabreram & generum eius cum duabus cohortibus mittit. *Inoiosæ strategema.*

NON multo post Melchior Verdugus, Pizarri partibus infestus, cum ducentis militibus per emissarium Nicaraguensis lacus secundo amne defluit. Ad Nomen-dei noctu forte quum appulisset, milites exponit. Egredientium in terram militum tumultu excitati coloni, Gallos esse arbitrati, in siluas confugiunt. Melchior in Cabreræ ædes ignem iniici iubet, illum simul conflagraturum cum domo ratus: sed iam ille in Panamam cum genero aufugerat. Ad eum modum Verdugus Nomine-dei potitus, eam præsidio munit.

Verdugus Proregis partes fouens Nomen-dei capit.

AT ciues, quum multas à militibus iniurias quotidie paterentur (illi enim militari licentia merces & quæque obuia rapientes, aliaque infanda edentes facinora, ius etiam prætexebant sceleribus: Id nimirum merito iis accidere qui Tyrannos aduersus Regem defenderent) graues de illatis sibi à Verdugo damnis & iniuriis querelas ad doctorem Riueram, eius prouinciæ Gubernatorem, deferunt. Is Panamæ manebat: ac tum Petri Inoiosæ auxilium implorans, cum eo Nomen-dei cum centum & quinquaginta tormentulariis properat. Prius tamen quam vim adhiberet, Verdugum obtestatur, vt præstitis impensis & pensatis damnis quæ colonis intulerat, prouinciam suam extemplo repeteret, Id nisi sponte faceret, vim & arma exspectaret. Ad hæc Verdugus, Et eum & colonos grauiora mereri, quando tyrannos in regia prouincia fouerent, respondet. Inoiosa tam contumaci responso offensus, ciuitatem irrumpit, suos vndique inuadere hostem iubet. Verduguenses tanta tormentulariorum copia perterriti, adhæc, vt qui nihil præcauissent, incompositi inordinatique, omissa defendendi sui cura, terga vertunt: & princeps fugæ ipse Verdugus in myoparonem raptim insiliit: certatimque milites nauigia è portu moliti inde omnes, præter vnum vulnere impeditum, trepida fuga excessere.

Verdugus Nomine-dei eiicitur.

Centenus à Caruaile funditur. Prorex prælij fortunam aduersus Pizarrum expertus vincitur & interficitur.

CAPVT XII.

HAEC Panamæ & Nomine-dei gerebantur: interea Gonzallus Pizarrus ad opprimendum Didacum Centenum, rebellionem aduersum se molientem, Franciscum Caruaialem Præfectum castrorum legatum suum mittit. Is Centenum ad Potosiam assequutus, aggreditur funditque, vsq; adeo captiuis militibus immitis vt omnes suspendi laqueo iuberet. Centenus ipse inter tumultum cum Lodoico Riuera & famulo vno in montes quosdam asperos Indis habitatos elapsus non procul Arequipa, perniciem effugit. Caruaial ea victoria insolescens & varia per loca infesta arma circumferens, omnia sanguine, ferro flammisque miscuit, Ciarchas diripuit: atque ex eo loco Arequipam, dein Cuscon regressus, latrociniis, suspendiis, & corporum dilacerationibus quoscumque Regis partibus fauentes cepit, atrociter vexauit.

EODEM

EODEM ipſo tempore Prorex in Popaiano, prouinciæ Venalcazaris agro erat: à Gonzallo Pizarro inſtante acriter cedenti diu iactatus, eius manus vix effugerat: tum vero ibi deliteſcens quum mendaci fama accepiſſet Pizarrum è Quito Limam conceſſiſſe, etſi captiuitate fratris non mediocriter angeretur, ſpem tamen recuperandi imperij, vindictæq; à Pizarriſtis expetendæ, non omnem abiecit. Itaque Sebaſtiani Venalcazaris ope quadringentos Hiſpanos contrahit, acieque inſtructa procedens: vbi Ottabalum peruenit, Gonzallum nec Limam profectũ, nec procul abeſſe cum valido exercitu aduerſus ipſum venientem cognoſcit. Hoc tam inopinato nuncio perculſus ſub veſperam crebris ignibus ad fallendum hoſtem paſſim excitatis, inde prima fere vigilia mouit: & per inuios ſaltus atque aſpera teſqua raptim exercitum ducens, ne vllo quidem quietis momento ad relaxandum laborem dato, totam eam noctem & magnam ſequentis diei partem, ducibus Indis, ingens viæ ſpatium emenſus eſt, ac vix tandem fatigatus & prope exanimatus ſiti, Quiton peruenit. Ibi quum Numidica mulier aquæ ampullam vnam ei porrexiſſet, ſitim reſtinxit: & à ciuibus de exercitu Pizarri diligenter ſciſcitatus, vbi validum eſſe comperit, aliquantulum expauit: mox collecto animo, multis conſulentibus vt poſitis armis Gonzalli fidem ac clementiam experiretur: Vel mori ſtrenue ſibi eſſe melius reſpondit, quam ſe tali viro, id eſt tyranno, dedere.

Prorex vires inſtaurat.

EXINDE nonnullorum fidei ciuium diffiſus, Quito egreditur, & tribus ab vrbe paſſ. milibus in modica planitie, caſtris locum deligit. Pizarrus quem diſperſis paſſim exploratoribus nullæ hoſtis res fallebant, fuga proregis comperta & quanto flexu viæ copias circumduxiſſet, milite ſequi iuſſo cedenti inſtare conſtituit, & poſtera die patentibus locis eum adeptus, caſtra caſtris contulit. Prorex animoſius quam prudentius ſuos in aciem eduxit: neque illi pugnam detrectant. Ac primo congreſſu tormentularij Pizarri pilis plumbeis hoſtium aliquos obtriuerant, hinc trepidantes equitum alæ Proregi circumfunduntur: ille animoſe pugnam ciens omnes pariter in hoſtem ducebat. Sed tranſuerſam Regiorum aciem equitum turma duce Cepeda incurſans, facillime perrupit. Prorex ex equo deiicitur, quumque oppreſſus pondere armorum niti ad reſurgendum non poſſet, ignotus aliquandiu inter ſuorum hoſtiumque ſtragem fefellit. Mox quum Quitenſis æditurus illac forte præteruectus, propius ſe ad eum applicuiſſet, tum Prorex: Abſtine à me manus, inquit: ego ſum Prorex. Sacerdos, Opportune: tu is es quem nos quærimus. Ac confeſtim ad licentiatum Caruaialem accurrens, lętum illi hoc nuncium perfert. Is Factoris fratris ſui cædem vlciſci ardentiſſime cupiebat, quem Prorex manu ſua, vt ante diximus, interemerat. Ergo properabat vt iacentem hoſtem confoderet: ni Petrus de Puellis deſcendere equo parantem cohibuiſſet, Haud ſatis decorum ipſius authoritati eiuſcemodi facinus edere,

Prorex à Pizarro victus interficitur.

Sup. ca. 10.

 admonens.

admonens. Ille igitur, ſeruo ad cædem eius miſſo, Proregem obtruncari iubet. Interfecti caput abſciſſum Quiton Caruaialis iuſſu defertur, & patibulo, vnde capita noxiorum pependerant, affigitur. Neque eo ludibrio contenti nonnulli, barbam etiam contemtim vulſerunt. Tandem tamen corpus ſublatum, deportatur Quiton, & poſtera die iuſſu Gubernatoris honorifice conditur.

Eo prælio Pizarriſtarum quinque cecidere, aliorum paulo plures. Gubernator moderate victoria vſus, cum hoſtibus clementer egit. Venalcazarem quoque, quamquam aduerſus ſe pugnaſſet, donis proſequutus, in ſuam prouinciam remiſit, & aliquot præterea Prætores & duces. Bonilham Præfectum ærarij, & alios Quitenſes ciues captos, Chilen in exilium miſit. Sed illi comparata clanculum naui in nouam Hiſpaniam aufugere. In Guaiaquil Manuelem Statium Propræfectum miſit: ad Portum-veterem, Lupum Aialam: Sauſam Alphonſum Mercadillium: Trugillium, Didacum Moram. Ad hunc modum ceterarum ciuitatum imperiis diſtributis, Petrum de Puellis quoque legatum Quito præficit, & inde progreſſus in ciuitate-Regum ingenti omnium lætitia exceptus eſt.

Petrus Gaſca componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur à Cæſare. Ad Gonzallum Pizarrum ſcribit. Pizarri & rebellium reſponſum. Multæ vrbes à Pizarro deficiunt. Centenus Cuſcon occupat.

Caput XIII.

INTER hos Peruenſium motus, nuncius affertur Cæſari Proregem à Limenſibus captum, à Gonzallo Pizarro motam contumaciter rebellionem & ſumta aduerſum ſe arma. Ex quo ingenti dolore affectus eſt, grauiter Adſeſſores incuſans, quod talia conſenſu ſuo approbaſſent. Mox comperto, præcipuam mali cauſam à Prorege ortam: illumque quum nollet prouocationem à nouis legibus admittere, ſeditioni materiem & flammam ſubdidiſſe: aliquantum mitigatus, ne prouincia maius detrimentum acciperet, ſuperioribus vulneribus ſanandis quieti ingenij hominem legere inſtituit. Nemo ad eam rem licentiato Petro Gaſca aptior viſus eſt, viro quem aſtutiſſimæ vulpis quam ferociſſimi leonis ſimiliorem facile eſſe crederes. (1) Hunc Pręſidis titulo auctum omnique imperio, authoritate, & quibuſcumque voluit petiitque literis ac diplomatis inſtructum, in Peruſium mittit.

Vbi leonina pellis non ſufficit, vulpina aſſuitur.

Is licentiato Cianca & Renterio comitibus adiunctis, anno M.D.XLVI. ex Hiſpania vela fecit, ac proſpero vſus vento quinquageſimoquinto quam ſoluerat die ad Nomen-dei appulit. Inde terreſtri itinere Panamam progreſſus, quam occultiſſime fieri poterat, quo ſtatu Pizarri res eſſent, ſagaciter odorando &

do & ſciſcitando perueſtigabat. Si quando à Pizarriſtis forte interrogaretur, quam ad rem ex Hiſpania miſſus eſſet, omnibus comiter ac ſæpe capite aperto reſpondebat, Se ad componendos Peruenſes motus, & abroganda Edicta quæ Prorex attulerat, veniſſe: ac obliteratis venia omnibus quæ deliquerant, ſummopere ſe cupere eas prouincias in priſtinum ſtatum reducere, vt omnes honeſte pacificeque viuerent. Interdum etiam familiarius cum gregariis militibus ſermonem ſocians, bono animo & hilari eſſe iubebat: ſe omnia velle recta & molli via conſequi: quin etiam diuitiis omnes expleturum pollicitus, non ſe alio tendere affirmabat quam vt ius earum prouinciarum recuperaret: & ipſi agnito errore ſub imperium Cæſaris redirent.

Gaſcæ in ſubodorandis hoſtium cõſiliis mira ſollertia.

His & aliis multis eiuſcemodi ſplendidis dictis omnium oculos perſtringens, ſimul Inoioſam aggreditur, & ad tradendam ſibi cum exercitu claſſem ſolicitat. Dein ad Pizarrum litteras mittit, (2) quarum ſententia hæc erat: Si Imperium & arma ſponte poneret, veniam ipſi omnium anteactorum à Cæſare tribui, & abrogatis legibus nouis omnibus fortunas ſuas relinqui. Porro ne eorum qui ipſius partes hactenus ſequuti eſſent, fidei nimium inniteretur. quippe illos, ſimul ac vocem Regis audiſſent, veniam & pacem offerentis, omnes ab eo ad vnum defecturos, & perniciem eoſdem ipſi allaturos, quibus ſalutem ſuam crederet.

Gaſcæ fallaces ad Pizarrum litteræ.

His acceptis litteris Pizarrus, aduocato primorum conſilio, omnes ſententiam libere dicere iubet. Illi, re diu multumque deliberata, tandem congruentibus ferme in vnum omnium ſententiis decernunt, Primum omni ope Gaſcam Peruanæ prouinciæ aditu prohibendum eſſe: deinde mittendum legatum ad Cæſarem, qui de Proregis morte ei explorata omnia & certa referret: tum Regiæ eius Maieſtati ſupplicaret, vt propitia volenſque prouinciæ imperium Gonzallo Pizarro confirmaret. Id ſi ab eo impetrarent, magnam vim pecuniæ ei ſe vltro contributuros. His decretis, F. Hieronymum Loaiſam & Laurentium Aldanam in Hiſpaniam delegant, ac Epiſtolam ad Gaſcam Præſidem communi omnium nomine ſcribunt, legatiſque eam, ſexaginta quatuor Prouincialium, qui eas terras pro virili parte manu ceperant, chirographis ſubſcriptam & obſignatam ad eum perferendam tradunt. Exemplum eius infra ſcriptum eſt.

Gonzailli & partium ad Gaſcam magnanimum reſponſum.

MAGNIFICE domine, te Panamam adueniſſe, & nunc quoque de traiectu in Peruenſem prouinciam cogitare, accepimus. Equidem ſi paulo maturius & ante Proregis mortem veniſſes, id nobis non minus iucundum quam vtile futurum fuiſſe teſtamur. Nunc autem poſt tot inteſtina bella & Hiſpa- " norum cædes non tantum parum tutus in has prouincias aduentus tuus, ve- " rum etiam detrimentum aliquod grauius allaturus eſt. Quare multo ſatius " videtur, & cum publico omnium bono coniunctum vt tu in Hiſpaniam cum "

 legatis

„ legatis nostris redeas, quos ad Cæsarem mittimus, vt ei horum motuum cau-
„ sas successusque & consilij nostri summam exponant: petantque ab eo vt
„ Gonzallo Pizarro huius prouinciæ imperium proroget ac confirmet, peritis-
„ simo omnium viro ac longo rerum & tractandæ prouinciæ vsu assuefacto:
„ qui etiam propter singulares ipsius virtutes ab omnibus merito velut parens
„ patriæ habetur & diligitur: qui prouinciam pace & iustitia regit: qui Regia ve-
„ ctigalia ac reditus sartos tectosque præstat. Ac nos quidem eam gratiam à
„ Cæsare accepturos confidimus, propter egregia in eum merita & constan-
„ tem in obsequio & fide perseuerantiam: quam, etsi ab ipsius Legatis & Præ-
„ fectis bellis ciuilibus & rapinis adeo voracibus, vt ne vectigalibus quidem re-
„ giis pepercerint, crudeliter vexati, integrã hactenus retinuimus. Facile quoq;
„ nos ei probaturos speramus, quæcumque propugnandi nostri causa sumptis
„ in eos armis gessimus. quidquid enim huius fecimus, quod leges permittunt,
„ iuris nostri tuendi gratia fecimus. Quare veniam aut gratiam criminum nul-
„ lam ab eo petimus: quando deliquisse in eum aliquid nobis conscij non su-
„ mus. Te vero pro eo studio ac zelo, quo hactenus semper in Dei cultum &
„ Regis obsequium affectum esse præ te tulisti, magnopere oratum volumus,
„ vt Hispaniam repetas, & quæ his prouinciis recreandis commoda necessaria-
„ que esse pro tua prudentia perspicis, ea coram ipse Regiam maiestatem edo-
„ ceas. Quod te quidem ita facturum speramus.

LITERAS quoque dant ad Inoiosam (& hoc idem Pizarrus Laurentio Aldanæ in mandatis dedit) vt Petrum Gascam L. millibus ducatorum donatum in Hispaniam remitteret: aut si potius ita videretur, eum interficeret. Id mox, allatis Panamam literis, Laurentius Aldana Præsidi Cascæ indicauit, monuitque vt ab occultis hostium insidiis ad ipsius cædem structis caueret. Præterea ei pro certo retulit Pizarrum numquam sponte passurum vt Peruanam prouinciam intraret: quamquã alioqui complures bene in Regem animati eum multo libentissime visuri essent. Ceterum quum Inoiosa nullo pacto adduci posset vt classem Cascæ proderet, nempe fidei Pizarro datæ nondum immemor, ad vltimum tamen Cæsareis literis inspectis, quibus anteactorũ omnibus qui à Pizarri factione ad Regem desciuissent venia dabatur, expugnatus eam tandem tradidit: Tanta re tam facile potitus Gasca, sine qua frustra in oppugnando Pizarro se fatigasset, ingenti lætitia, eundem Inoiosam vt ante classi præficiens: ceteros quoq; classiarios duces suo quemq; gradu atque ordine quem prius obtinebat relinquit. Simul Nomine-dei aliquot tormenta & machinas aduehi iubet, quas ex Hispania transtulerat: mox etiam Mexico, Guattimala, Nicaragua, Dominica, missis ad præfectos litteris, milites, equos, arma, commeatus, contrahit: pecunias in stipendia militum mutuas à Mercatoribus sumit: Laurentium Aldanam ad promulgandas Veniæ generalis literas & nouarum legum abrogationem, tribus nauibus in Perusium mittit.

Inoiosa classem Pizarri, Gascæ prodit.

Gasca hostium duces præmiis & honorũ specie inescat.

ILLE

ILLE Panama soluens, nullo loco prius terram attigit, quam in Calliaum Limę ostium peruenisset. Inde nauim vnam è tribus Trugillium, alteram Arequipam mittens, pluribus simul locis Regia diplomata & classis defectionem euulgat. Qua ex re factum est vt maxima pars ciuitatum, fama de classe ab Inoiosa Gascæ prodita sparsa, à Gonzallo Pizarro deficeret. Primum Trugillij Didacus Mora, Quiti Rodericus Salazar ab eo desciuere, quorum hic Petrum de Puellis iacentem in lectulo pugione confodit: Franciscus Vlmeus in Guaiaquil Emanuelem Statium interemit, iam tribus aliis in Puna insula ciuibus interfectis. Quæ quidem cædes iam refixo explicatoque aduersus rebelles & proscriptos vexillo regio, impune grassabantur. *Amici cum fortunæ fidem mutantes.*

QVVM forte tantas inter rerum procellas ad portum-veterem essem, Didacus Mendez Lupum Aialam cepit, Moralem trib. mil. strangulari iussit: sed ab istis hęc vlciscendi potius rabie quam studio iustitię fiebant. Didacus Centenus à Didaco Aluare Arequipa excitus, è montium latebris, in quas se abdiderat, prodit, & se Aluari iungit, affluentibus quotidie aliis, cum octoginta Hispanorum globo, quos eiusdem causæ sors aggregauerat, Regis nomine Cuscon occupare properat: eam tum trecentorū militum præsidio Antonius Robles obtinebat, quos paulo post ad Pizarrum ducturus erat. Id vt comperit Cetenus noctu vrbem intrat: hostes incautos & sopitos opprimit. Multi trucidati, vulnerati plures: dux ipse viuus capitur: ei Centenus ceruices abscindi iubet, & ceterā multitudinem, amisso duce, sub imperium Regis facile redigit.

QVA victoria admodum inflatus, Cusco mouet, & Potosiam aduersus Alphonsum Mendozzam & Io. Silueiram contēdit. Hi duo Pizarri legati erant, eo loco iussa eius cum valida manu expectantes: sed vbi Centenū aduentare intelligunt, ei obuiā vltro egressi copias iunxere. Quibus ille virib. auctus Tiquacacensis lacus claustra occupat & cum exercitu ibi considit, eo consilio vt Præsidē opperiens, simul obsesso eo trāsitu omnia itinera hosti intercluderet.

1 OMNIVM *quæ in Peru acciderant nuncium accepit Carolus Cæsar in Germania (vbi tum aduersus Protestantes bellum gerebat) per Didacum Aluarez Proregis Velæ cognatum & Franciscum Maldonadum Gonz. Pizarri domesticum. Eorum porro malorum remediū aliquandiu dilatum est, tum quod Cæsar Castella abesset, tum quod morbis nonnumquam implicitus, grauiorib. curis non vacaret. Tandē Petrum Gascam eo mitti placuit, qui tum ex Inquisitionis Hispanicæ collegio & consilio erat, cautum & cordatum virum & cuius animum ingentib. negotiis parem sollertiamq; expertus fuerat Cæsar, tum eo apparatu, quem paucis ante annis in regno Valentiæ aduersus Turcarum & Maurorum classem fecerat, quam imminere Hispaniæ allatū erat: tum aliis negotiis, quæ proprie ad Inquisitionis munus & Infidelium conuersionem spectarent. Hunc virum Cæsar, abrogatis durioribus illis edictis, quæ Blasco Velæ exitium attulerant, attributo libero imperio, cōponendis Prouinciæ motibus delegit. Neq; ille gnarus plura consilio & astu quā vi perfici,*

superbi-

superbiorem titulum asciuit, quam præsidis Regiæ audientiæ siue Curiæ Peru: nihil aliud palam præseferens, quam se missum esse, vt omnibus ignosceret, & quam mollissima via consequi posset omnia in pristinum statum restitueret: acceptis tamen à Cæsare litteris, sigillis & chirographis, quorum autoritate, si opus esset, vires & milites contraheret: sed id clam. August. Zarat. Histor. Peru. libro. 6. capite 6.

2 PETRVS *Gasca longa epistola Gonz. Pizarrum monuit vt abdicato Gubernatoris munere, sponte sub fidem atque imperium Cæsaris concederet. Eius exemplum exstat apud August. Zarat. Hist. Peru. lib. 6. cap. 7. Eam per Petrum Hernandum Paniaguam misit, simulque Caroli Cæsaris litteras ad Gonzallum Pizarrum scriptas, Anno* M. D. XLVI. *Earum litterarum sententia hæc erat:*

REX.

" GONZALLE *Pizarre, tum literis tuis, tum aliorum relatu, certiores facti*
" *sumus de exortis in Peruanis prouinciis motibus, ceterisque rebus quæ ibi accide-*
" *runt, ex quo Prorex Blascus Nunez Vela legatus noster, & cum eo Regiæ cu-*
" *riæ Auditores eò missi sunt: quod nimirum illi nouas leges atque Edicta à nobis fa-*
" *cta ad iustum earum regionum regimen, & clementer tractandos earum indige-*
" *nas, rigidius exsequi vellent. Ac certum quidem habemus, nec te, nec eos qui te*
" *sequuntur, eo consilio fecesisse vt imperium nostrum exueretis: sed tantum vt rigo-*
" *rem & asperitatē declinaretis, qua dictus Prorex ita vti stricte volebat, vt nullā*
" *ab iis legibus prouocationem admitteret. Itaq; totius veritate accurate perspecta,*
" *simul audito Fran. Maldonado, qui abs te & Prouincialib. colonis missus nobis o-*
" *mnia retulit: licentiatum Gascā, è sancta & generalis Inquisitionis corpore ac con-*
" *silio nostro eò mittere visum est. Quē idcirco mandatis ac potestate instruximus, vt*
" *eis terris pace ac quiete reddita, quæcumq; ad Dei cultum, prouinciarum constitu-*
" *tionem ac decus, & colonorum, clientium nostrorum, & indigenarum, commoda*
" *pertinere ipsi videbuntur, ea omnia curet ac prouideat. Quare vobis mandamus*
" *atque iniungimus, vt quæcumque dictus Lizentiatus nostro nomine vobis edixe-*
" *rit, ea præstetis, ac perinde dicto audientes ei sitis, vt si ea à nobis ipsis mandata es-*
" *sent: tum vt quantocumque poteritis, fauore & ope eum iuuetis, quo facilius com-*
" *missa à nobis perficere & exsequi possit. Quod vos præstituros confidimus. Ac me*
" *quidem scito habere in memoria, & habiturum benefacta & officia in me vestra,*
" *tum quæcumque Marchio Franciscus Pizarrus frater tuus imperij mei propa-*
" *gandi causa, præclare & fortiter gessit: atque eorum tum liberis eius tum fratribus*
" *suo tempore præmia persoluturum. VENELO,* XVI. *die Februarij, Anno*
" M. D. XLVI.

EGO REX.

Mandato suæ Maiestatis:

Franciscus de Eraso.

Gonz.

Gonz. Pizarrum amicorum præcipui deserunt. Centenus ab eo, prælio vincitur. Chilensem prouinciam, suadente Caruaiale, petere abnuit.

CAPVT XIIII.

INTEREA Pizarrus è Regum-ciuitate miseram partium ruinam, & paulatim diffugientes cum fortuna amicos, conspiciens, eos præsertim qui suscipiendi huius incepti præcipui ipsi autores & participes fuissent: ac iam à Petro Inoiosa, in quo vno maxime spem ac præsidium rerum suarum collocauerat, classem Gascæ proditam, atque ab omnibus fere sociis populis sumta in se arma: ingenti quidem dolore percuti, non tamen tot aduersis casibus frangi aut animum abiicere. Itaque aduersum mala insistens spei, Ioannem Costam ducentis cum militibus Trugillium aduersus Didacum Moram mittit: sed is quum Didacum Cassiamalcam concessisse & se validiorem esse comperisset, Limam reuertitur. Eum mox Pizarrus cum maioribus copiis Cuscon ablegat, vt inde Centenum eiiceret, quem in ea vrbe esse existimabat. Paulo post istius discessum, Laurentius Aldana Limensem portum quatuor nauibus inuectus, ingentem Pizarri exercitui terrorem intulit.

Gonz. Pizarri inuictus in aduersis animus.

IN ea trepidatione Ioannes Roias & Alphonsus Maldonatus cum multis aliis Pizarrum deseruere. Pizarrus ne plures ad hostem transfugerent veritus, Lima Arequipam migrare constituit: sed ne ea quidem res licentiati Caruaialis fugam morari potuit, qui cum omni familia, cognatis & amicis repēte à Gonzallo desciuit. Eius hominis transitio Gubernatoris animum vehementer pupugit, quod is è primoribus exercitus ducibus erat, & inter omnes amicos præcipuo honore cultus à Pizarro. Ergo ipse Lima excedens, per celeres equos ad Ioannem Costam scribit, vt quam celerrime Arequipam veniat. Quū prope Guamanguam esset, Sottus summus Præfectus castrorum, Martinus Vlmeus trib. mil. cum maxima cohortis parte, eum deseruerunt. Interea Arequipam ipse, Laurentius Aldana Limam ingreditur, & vexillum Regium attollit.

Pizarrus amicorum præcipuorum defectionibus vulneratur.

GVBERNATOR, reuerso Ioanne Costa, dubius animi, eum & reliquos amicos, qui fidem non mutauerant, in consilium adhibet, quid optimum factu esset exquirens: neque enim iam de imperio, sed de salute agi. itaque quando retinendæ prouinciæ nulla spes esset, vitæ saltem consulerent. Quum omnibus noua exilia, nouas quærendas terras placeret, & ad id Chilensis prouincia opportuna videretur: Pizarrus militem ire in ordines & disposito agmine ingredi iubet. Quingenti ferme Hispani milites, multis Indis lixis & calonibus admixtis, erant.

AT Pizarrus cogitans recto itinere tendentibus necessario transeundum esse, qua Centenus cum mille ac ducentis Hispanis angustias quasdam inse-

derat, Franciſcum Spinoſam cum triginta equitibus viam propter alueum Tiquacacenſis lacus ſequi iubet, vt hoſti velut illac ituri ſpeciem præbens, eum ad impediendum tranſitum in illam partem auerteret. Ipſe vero diuerſa via, Caruaiale Præfecto caſtrorum cum toto execritu præmiſſo, per Vſcouium aſperrimos Guamangæ montes præſtringens tendebat. Ibi ſacerdos forte repertus, Cæſarei exercitus explorator, ab eo ſuſpendi iuſſus eſt. Centenus ab Olea trib. mil. qui ad eum tranſiuerat, de Pizarri conſilio edoctus, ex eo loco mouet & Pucoranum properat. Pizarrus vbi hoſtem recta ad ſe tendere comperit, ſe Guarinæ ſaltu & hoſtilibus copiis clauſum ac viribus imparem: mittit ad Centenum, Se prouincia omni vltro excedentem in Chilen migrare: proinde tranſitum liberum abeunti concederet. Centenus enimuero negare ſe daturum, ſed petere vt ſe in ipſius fidem ac poteſtatem permitte-
" ret. At Pizarrus Tv non es Rex, inquit, vt me tibi dedam: tu nuper vnus è
" meis clientibus & domeſticis eras: verum quum forte aliquid à me flagitanti
" negaſſem, tu aduerſum me arma ſumſiſti.

Ab hoc reſponſo, Centenus vlterius pergens, emiſſarij Tiquicacenſis lacus ponte interciſſo, Pucoranum peruenit, ibique xv. millibus paſſ. à Pizarro caſtris poſitis aliquot dies conſedit, ratus hauddubie Pizarri milites ad ſe tranſitionem facturos. Verum vt ab illis nihil moueri videt, octo millia paſſuum propius hoſtem admotis caſtris: copias Alphonſo Mendozzæ & Ioanni Silueræ legatis tradit. Ipſe, lateris dolorem cauſatus, cum Ioanne Solano Cuſcenſi epiſcopo in tutum locum ſecedit. Alphonſus Mendozza & collega, quibus hoſtem vltro aggredi certum erat, aciem tumultuarie, ac contemtu hoſtis negligenter ordinant. ſiquidem iam certam victoriæ ſpem præceperant animis, multa & vana iactantes & ludicra inter ſe cientes certamina, quum videlicet ſe Pizarriſtis, etiamſi triplo tanto plures eſſent, facile pares eſſe dicerent.

Prælium Pizarri cũ Centeno.

Carvaial de ordine & loco in quo hoſtium acies inſtructa ſtabat ab exploratoribus edoctus, confeſtim ad Pizarrum, Illuſtriſſime Gubernator (in-
" quit per Deum iurans) ecquid proditores iſtos inuadimus? quid ceſſamus? vi-
" ctoria quidem in manibus eſt. Simulque diſpoſitis agminibus, cum maxima tormentulariorum parte ceteram aciem ſtrenue antegreſſus, repentino incurſu hoſtium ſtationes irrumpit. Ac primo quidem congreſſu tormentularij ingentem ſtragem faciunt. Sed Alphonſus Mendozza cum xl. tormentulariis, & omni ſuorum equitatu in Pizarri alam vehementer inuectus, prope in fugam verterat: ni Caruaial huc illuc ad animandos milites agmina obequitans, quanto in diſcrimine eſſet Gubernator, animaduertiſſet. Simulque is
" Ioannem Torrem ad opem ferendã nomine ciens: Agedum, inquit, patrono
" noſtro ſuccurramus, qui in magno periculo eſt, ni mature ſubueniatur. Ergo accitis promtiſſimis in eam partem accurrentes, prælium inſtaurant, nec

tantum

tantum labantem sustinuere aciem, sed omnibus viribus ad victoriam connisi, pepulere hostem. Tandem Centeniani quum furentium inimicorum impetum tolerare non possent, abruptis ordinibus & defessi funduntur. Simul ac suorum fugam Centenus è tuto conspexit, non exspectato Episcopo, insiliens in equum aufugit. E Pizarri exercitu circiter octoginta Hispani cecidere: Cepeda & Ioannes Costa vulnerati sunt. Ex hostibus quadringenti & quinquaginta desiderati sunt: in iis Ioannes Siluera, & alii tribuni mil.

Pizarri victoria de Centeno.

SECVNDVM eam victoriam Pizarrus Caruaialem cum xxx. tormentulariis versus Arequipam mittit, si forte Centenum fugientē exciperet. Is Centeno non reperto, vrbē intrans aliquot ciues pecuniis spoliat. Pizarrus Bobadilium trib. mil. cum totidem militibus, Ciarchas petere iubet, & quidquid equorum armorumque nactus esset capere: Machicao & sex aliis Hispanis gulam laqueo frangi curat, quod sub initium pugnæ ad Centenum transfugissent: ceteris ignoscit, quum fidelem ipsi operam præbituros in posterum promitterent. His gestis, Guarina mouens Cuscon petit: vrbemque intrans cum ingenti omnium ciuium metu, licentiatum Martellum & duodecim alios è primoribus ciuitatis suspendi iubet: ex auro & argento arma fabricanda curat, vrbemque excubiis & valida custodia firmat.

TRADVNT nonnulli, Pizarrum à Caruaiale monitum, ne militum quos ex Centeni clade collegisset, & aliorum præterea quorumdam fidei crederet, quippe prodituros eum vbi se occasio tulisset. Verum potius in Chilensem prouinciam concederet, quacumque transiret terram vrens populansque & sequentibus hostibus omnia vastitate præripiens, ne commeatus militi, neu pabulum equis suppeteret. Porro ad hæc respondisse Pizarrum, Sibi stare animo, aut vitam amittere, aut prouinciam seruare. Tum Caruaial, horribiliter deierans: Age, inquit, pergamus, quando ita lubet, Illustriss. Gubernator: mihi quidem scias tam bonas ceruices esse quam Dominationi tuæ. Equidem si tam sapientis consilij ratio à Pizarro accepta esset, frustra in eo persequendo Petrus Gasca caput scaberet, & incassum se ac militem fatigaret, nihil ex eo incepto præter irritum laborem in Hispaniam relaturus. Verumtamen Pizarri res eum exitum habere necesse erat.

Proditorū numquam tuta fides.

Pizarrus sano consilio vti nescit.

* *
*

Gasca in Peru traiicit, Pizarrum prælio vincit. In eum, in Caruaialem & ceteros noxios animaduertit.

CAPVT XV.

INTER hæc Præses Gasca duodecim onerariis nauibus cum magnis tum modicis Panama soluit, quæ omnes ferme mercibus onustæ erant, cum quingentis militibus quos in omnes naues diuiserat. Ex iis Liburnicam vnam, seu biremim celerem, quæ remigio impelleretur, efficere conatus est: sed frustra, præ rapida aquarum celeritate impeditus, quæ iis interdum locis torrentis instar decurrunt. Ergo decursum eum maris aduersum subiens atque ægre inde eluctatus, hiberno videlicet tempore: vix tandem in Mantæ portum peruenit.

FORTE tum portum-veterem Franciscus Vlmeus cohortis vnius præsidio obtinebat: is audito Præsidis aduentu, cum Didaco Mendez aliisque ciuibus ad eum excipiendum obuiam egressis, ei ad mare occurrit. Ibi ab illis cognoscit quo in statu res Pizarri essent, & vt ab eo omnes prope ciuitates defecissent: vnde incredibili affectus lætitia, postquam tamen Moralis, Emanuelis Statij trib. mil. aliorumque ciuium patratas cædes accepit, tali oratione eos increpuit: Vos, inquit, dum Regi seruire vos dicitis, per speciem obsequij & hominum cædes patratis & priuatas iniurias vlciscimini. Rex eiuscemodi obsequiis non eget.

Hisp. multi ob simultates multos interficiunt, quibus causam partium prætēdunt.

MOX inde digressus, breui Tombesiam appellit: tribunum mil. ad Sanmichaelis coloniam mittit, qui transfugas à Pizarro deficientes colligeret: Mercadilium trib. mil. à Bracomoriis arcessit. Breui quoque eius accitu Quito Salazar, Popaiano Sebastianus Venalcazar cum multis Hispanis venere. Exin nuncio accepto, Didacum Moram Cassiamalcæ esse cum valida manu, & omnibus ex locis ad partes iuuandas auxilia concurrere, Preses missis ad Nouæ Hispaniæ Presidem literis, remittere se illi cogendi supplementi laborem significauit, quippe eo opus non esse. Eodem exemplo ad nominis-dei, Nicaraguæ, & aliarum regionum Præfectos vnde auxilia exciuerat, scribit. Neque ex iis vllus venit, præter licentiatum Ramirem: is nauim vnam militibus & commeatu onustam ad Gascam adduxit.

INTEREA Gasca Inoiosam per montana cum maxima parte copiarum mittit, vt Hispanos qui Sausæ erant colligeret: ipse maritimo itinere Trugillium profectus de Centeni clade ibi nuncium accipit. Ex quo non mediocri dolore affectus, aliquandiu hesitauit an vlterius procederet. Donec trepidantem confirmarunt sui hortantes ne hac vna clade territus irritum inceptum omitteret: quippe ipsi ad profligandum hostem abunde superesse militum: adhec hostilis exercitus maximam partem inuitam Pizarro seruire: simulque vt vexillum Regium conspexissent, ingratam militiam deserturos. Quibus ille monitis acquiescens, versusque in consilia belli Alphonsum Aluaradum ad

ad cohortes accipiendas quas Laurentius Aldana contraxerat, Limam delegat: exploratores multos cum Hiſpanos tum Indos ad itinera & conſilia Pizarri ſpeculanda præmittit.

INTENTO in hæc Gaſca, Epiſcopus Cuſcenſis & Alphonſus Mendozza, cum paucis victi exercitus reliquiis Trugillium ſuperueniunt: & diuerſa ex parte Didacus Mora Caſſimalca: Petrus Inoioſa & alij duces aliis è locis ſuas eo quiſque copias adducunt. Iam Præſes circa ſe non ſpernendam manum mille & quingentos milites habebat. itaque quod ſupererat, arma inſpicit, vehendis machinis carros inſtaurat, plures globos & pilas ferreas, haſtas, & lanceas, fieri curat. Quibus perfectis, cum toto exercitu mouet: Indi ſarcinas & commeatus humeris ferebant, iique longo verſu vincti ne aufugerent: ſub iniquo onerum pondere laborantes plerique agmen ſequi non poterant: alios adeo vehemens ſitis fatigatos exurebat, vt linquente ſpiritu humi corpora proſternerent. Ergo iſtos, quum alleuare ſe non poſſent, Hiſpani immaniter gladiis detruncabant: quorumdam etiam, quibus catena collo inſerta erat, capita amputantes, ne videlicet in iis eximendis longiorem moram tererent, aut ſi funibus reuincti eſſent, coſtas & latera ferro transfigentes: nonnullos quoque cruribus, alios naſo, quoſdam lacertis, aliquos etiam cruribus amputatis, truncos & laceros abiiciebant: donec tandem Præſes Sauſam, Indi Guamanguam peruenere.

Gaſcæ apparatus.

Hiſp. ſæuitia aduerſus Indos mancipia.

PORRO iter facienti primum obuius fit Valdiuia, ad eius opem è Chilenſi prouincia accurrens, ac poſt eum Centenus: ſed quum Andagolianorum prouinciam ingreſſus eſſet, alimentorum inopia atq; inſalubrium ciborum perniciosi ſucci (quippe exercitus Maizio duntaxat immature cocto, aut certe raptim toſto, veſcebatur) tum etiam continui imbres & humidum terræ, per omnem fere exercitũ morbos vulgauere: Donec Abancaia flumine tranſmiſſo, allata ab indigenis & finitimis populis cibaria, militem vtcumque refecere.

EO loco quum interſciſſos ab hoſte pontes omnes Præſes cognouiſſet (iunguntur autem flumina earum regionum eiuſcemodi pontibus: Prælongas arborum virgas, eadem fere craſſitudine qua perticæ ſalignæ apud nos ſunt, ſimul connexas, moxque inſtar rudentum intortas, reticulato opere ab vtraque ripa deligant: ex his ita contexti ponticuli, quamuis non equiti, pediti tamen facilem tranſitum præbent) quum ergo eius formæ pontes abruptos nunciatum eſſet, eos Præſes ab Indis reponi & inſtaurari iubet. Quibus incredibili celeritate refectis, Apurimã fluuium haud procul Cuſco cum exercitu incolumi tranſmittit: præter paucos milites & equos, qui prærapida vi fluminis ablati & aquis hauſti ſunt. Inoioſa & Petrus Valdiuia quum in vlteriorem ripam euaſiſſent, cum LXX. tormentulariis editum collem, munitũ natura & vtriſque opportunum, dum totus exercitus traducitur, occupant. Vix eum locum inſederant, quum Ioãnes Coſta cum quinquaginta tormen-

tulariis ad eum capiendum Cuſco egreditur. Sed vbi hoſtes in vertice conſpexit, extemplo in vrbem regreſſus Gubernatori, adeſſe hoſtes & à Pręſide tranſmitti flumen, renunciat. Ille cum nongentis Hiſpanis & multis Indis Cuſco egreſſus, in conſpectu hoſtium ad Saguiſaguanam caſtra locat.

PRÆSES, traiecto fluuio, quum forte locum frigore ac gelu infeſtum, lignorum & commeatus inopem, inſediſſet, veritus ne ſui ad Pizarrum tranſirent, cui eæ res abunde ſuppetebant, mature acie decernere inſtituit. Itaque bonam noctis partem in expediendis armis conſumit: ac luce orta milites ingentium præmiorum ſpe ac promiſſis implet, quod ſæpe dixerat etiam atque etiam inculcans: Irent fortes ac pugnam ſtrenue capeſſerent: ſe qui omnia eorum cauſa vellet, bene meritos de ſe milites præmij expertes numquam paſſurum. Mox ſignis explicatis recta ire in hoſtem iubet. At Pizarri clades, à Cepeda cœpit. Quum enim eum ad anguſtias quaſdam colli vicinas, quas hoſtis petiturus erat, occupandas præmiſiſſet, ille repente ad Præſidem tranſfugit, & poſt eum quinquaginta tormentularij tranſeunt. Ceteri deſtituti à ſociis & ſubito pauore perterriti, abiicere arma, & qua quiſque potuit, alij in caſtra Cæſaris, alij alio erumpere. Tum Inoioſa quantum niti poterat clamitans, hortatur ſuos inſtare perculſis, illi nullius rei magis quam prædandi memores, ad diripienda impedimenta vertuntur: minus tamen prædæ quam ſperauerant ex hoſtium caſtris redactum eſt. Cæſareanorum vnus tantum Hiſpanis in acie cecidit: hoſtium quinque.

Gaſcæ de Pizarro victoria.

GONZALLVS Pizarrus ab omnibus præterquam à paucis legatis & tribunis mil. deſtitutus, ad Ioannem Coſtam conuerſus, Nos vero, inquit, tribune, quid faciemus? Coſta: quid ſupereſt, inquit, Illuſtriſſ. Gubernator, niſi vt exemplo Romanorum fortiter moriamur? Tum Pizarrus excipiens: Abſit, „ abſit, inquit, vt honore & opibus amiſſis, animam quoque perditum eam. Secundum hæc dicta forte Villam Vicentium prætereuntem conſpicatus, ſciſcitatuſque qui eſſet, poſtquam is reſpondit, ſe exercitus Cæſaris primum Tribunum eſſe (Sergentem-maiorem vulgo vocant) tum ipſe, Et ego, inquit, male fortunatus Gonzallus Pizarrus ſum. Inde ab eo ad Præſidem deducitur; cultu in primis eo die notabili. Inſigni & præualenti vehebatur equo, quem præfulgentes argenteis bullis phaleræ vndique adornabant: ipſe munimentum corporis leue indutus, nitentem ex auro puriſſimo galeam, criſtis & ſigno plurimis clariſſimis ſmaragdis diſtincto decoram gerebat.

Pizarri in rebus deploratis magnanimitas.

PRÆSES vero eum in conſpectū adductum ſic alloquutus eſt: Quam recte feciſſe tibi videris, Gonzalle Pizarre, qui occupata Cæſaris prouincia aduerſus eum arma ſumſeris, & vectigalia eius conſumſeris? Pizarrus. Meos „ reditus, inquit, conſumſi, non Cæſaris: prouinciam vero mihi pro meo iu- „ re vt Gubernator poſſidere viſus ſum, quam videlicet ego ac fratres mei

Gaſcæ ad Pizarrum captum oratio.

armis

armis subactam pro virili manu cepimus. Hoc responso audito, & Pizarro è conspectu amoueri iusso, Præses eius iudicium licentiato Ciancæ committit. Is vbi edita in reum crimina causamque cognouit, ei perduellionis ac proditionis noxam iudicat. Præses damnatum ad capitale supplicium postera die abduci iubet. Corpus Cusci humatum, caput Limam delatum est, & in foro, septo cancellis ferreis loco, pilæ lapideæ impositum. Hic Gonzalli Pizarri fuit exitus. Vegeto ac valenti corpore vir fuit: valetudine prospera, animi magni: auarior tamen quam liberalior, literarum plane imperitus, & facili in omnes credulitate. *Pizarri mors.*

Post in alios quoque noxios animaduersum. Caruaialem semiquadrantis horæ spatio ad caudam religatum per campum traxit equus: mox è patibulo suspensum in quatuor partes dissecuit carnifex. Quum ad supplicium traheretur, imperatorem suum Gonzallum Pizarrum crebro suspirans flagitabat. Pridie quam moreretur, quum eum Didacus Centenus forte inuisens ita compellasset, Dom. præfecte castrorum, inquit, vbi nunc sunt tui illi militares vngues? ita ei respondit, Mihi, inquit, erepti sunt in ipsa acie tanquam bellatori strenuo: sed tu vt vili & ignauo prostibulo ortus, è prælio fugisti. In eo viro sæuitia auaritiæ par fuit: & exiguo illo temporis spatio quo in Gonzalli Pizarri exercitu Præfecti castrorum munus obiit, amplius trecentos Hispanos occidit. (1) Quum aliquem suspenderet, sæpenumero ridens ei dicebat: Audiui te esse equitem: æquum est igitur eum tibi haberi honorem qui tuæ dignitati & nomini conueniat. En tibi aliquot arbores: ex iis quamcumque libuerit deligito: ea tibi à me fiet gratia vt ei quam optaueris suspendaris. Mox vbi miserum talibus sarcasmis aliisque eiusc. modi ludibriis eluserat, suspendi iubebat: assidue secum ad eius operis ministerium quatuor Numidas circumducens. Longum esset commemorare fœda omnia & crudelia facinora quæ iste passim edidit. Mortuo Caruaiale, Ioannes Costa & Ioannes de Torre aliique vndecim Tribuni mil. suspensi sint: multi milites virgis cæsi & in Hispaniam ad triremes damnati, alij in Chilensem oram exsulatum missi, Valdiuiam eius prouinciæ Gubernatorem sequuti sunt. *Caruaialis exitus.*

1 Octoginta *annorum tum erat Caruaial. Sub Gonsaluo Ferdinando, Imperatore celebri, stipendia fecerat. Bellator primus Rauennati prælio signifer: ceterum sæuitia adeo insignis vt de eo prouerbium vulgatum sit inter Hispanos: Crudelis vt Caruaial. In eo prælio quo victus est ad Guarinam Didacus Centenus à Pizarro, Ferdinandus Bacicaus, inclinatam ad Centenum victoriam cernens, nec transire aperte ausus, clanculum secessit: neque tamen adeo fefellit, quin eius rei certior fieret Caruaial. Ergo, fuso Centeno, Bacicaum corripiens: & Compatrem suum per ludibrium appellans, vt reuera erat, multaque alia in eum salse iaciens, in patibulum egit. Adeone simplici quidem sæuitia in amico contentus fuit. Aug. Zarat. Hist. Peru libro 7. cap. tertio.*

Gasca

Gasca res Peruanas componit. Milites promissis explere frustra conatur. Contreræ fratres in eius pecunias inuolant. Ille recuperatis omnibus, in Hispaniam traiicit.

CAPVT XVI.

SVBLATO partium duce Pizarro, Præses Cuscon ingressus, Hispanos omnes qui vasallos & subditos haberent, quosdam donis, plures promissis onustos, domum remisit: de strenua & fideli erga regem opera eorum gratias agens. Dein Gonzalli Pizarri aliorumque qui perduellionis damnati fuerant, ædes solo æquat, & areis salem inspergit: mox Cusco excedens Purimam petit. Ibi cum Hieronymo Loaisa Archiepiscopo Limensi & Petro Lopez scriba suo de assignandis agris diuidendisque inter colonos Indis vasallis, consilio habito: Inoiosæ centum millia ducatorum annui reditus attribuit: Valdiuiæ paulo minus: sed hic postea non diu vixit. Veneno sublatum fuisse ferebant. Ceterum Præsidem in hæc præmia & annuos reditus amplius decies centena & quinquaginta ducatorum millia pluribus erogasse constat.

Gasca duces de se benemeritos præmiis afficit, milites negligit.

VERVM vulgata eius diuisionis fama, multi milites, qui summis periculis ac sudoribus strenuam fidelemque operam Regi præbuerant, ac gaudio alacres haud ambigua spe mercedem laborum exspectabant: vbi se solos indonatos & præmiorum expertes prætermitti videre, vehementer conqueri de Præside ac fremere aperte ceperunt. Mulcebant iratos benignis verbis ipse & Archiepiscopus quantum poterant: Sibi quidem non esse in præsentia dicentes, quod vltra largirentur: sed breui daturos operam vt omnes dignam meritis gratiam referrent. Sed illi dictis vsqueadeo non placabantur, vt etiam vecordes seditiosis ac contumeliosis vocibus eos increpare & ferocissime obloqui auderent.

EARVM aliquot haud illepida exempla referam. Haud multis ab hinc annis Cordubæ Monacha erat (Magdalenam de Cruce appellabant) non tantum plebis opinione, sed Hispaniæ quoque procerum iudicio pro diua & fatidica vulgo habita. Quin ipse Cęsar expeditionem nullam fere aut inceptum aggrediebatur, vt ad eam velut ad oraculum non mitteret, rogaretque vt fusis pro se precibus rem Deo commendaret. Tandem aliquando fraude patefacta, compertum est sortilegam eam mulierem esse, eique cum diabolo familiarem consuetudinem intercedere. Eiuscemodi Magdalenam de Cruce ipsum Præsidem esse, ei in os exprobrauit miles, eumq; iniri à diabolo: Archiepiscopum videlicet iis ambagibus designans, quod Præses nihil sine eius consilio & sententia ageret.

Militum Hisp. in Gascam falsè dicta.

ALIVS obiecit, astutiorem eo vulpem cælo non tegi. Alius furens & exspes ei dixit, Se in quam remotissimas terras abire velle, vnde ne nomen quidem

dem Hispaniæ audiret. In hunc adeo exarsit Præses, vt nisi optimos precatores habuisset, qui à Præside ei veniam exorassent, eum illico in patibulum acturus fuerit: tum vero remissa vltima pœna in Chilen relegauit. Quidam etiam miles ridens Præsidem sic affatus est: Domine Præsidens, date mihi, quæso, de gratia birrettum illum quem vos habetis in capite. Tum Præses & ipse renidens: Ecquid vis illo facere? inquit Miles: Volo comburere, ait, & redigere in puluerem ad facienda maleficia: quandoquidem vos cum illo tot bonos viros decepistis. Alij vulgo in eum iaciebant, Venisse eum vt veniam daret tyrannis, & fidos Regis seruos occideret. Nonnulli minaciter dicebant, Nisi daret vnde viuerent, semet vltro vndecumque possent rapturos.

Hic tam præterturbatus rerum status eo tandem erupit, vt non pauci coniuratione facta Inoiosam interficere, Præsidem vinctum in Hispaniam mittere, Cæsarem per litteras orare decernerent, vt sanctum atque innocentem aliquem virum eo mitteret, qui agros & ditiones prouinciæ omnibus vt quique meritus esset, de integro diuideret. Verum quum omnia foras emanassent, captis consilij autoribus & in Hispaniam missis (in iis erat sacerdos Cantaber, qui se eo bello operam nauantem Cæsari quadraginta millia ducatorum consumsisse dicebat) ea tum quidem coniuratio in præsens repressa est. Verum non multo post quam Præses Perusio in Hispaniam vela fecerat, noua seditia erupit. Octingenti exciti Hispani quendam Franciscum Ernandem ducem & caput sibi imponunt: Petrum Inoiosam, Balthasarem Castellanum equestrem ducem, fratrem eius, & Didacum Palominum obtruncant, & quoscumque alios tribunos mil. & illustres viros adipisci potuere, qui primo Gonzalli Pizarri partes sequuti ad Gascam defecerant. Sed is motus statim restinctus est, sublato seditionis capite Ernande, quem noctu sui cum aliis aliquot tribunis interfecere. *Seditio militaris in Peru.*

Ceterum Præses, nequid incommodi ab iratis pateretur metuens: tum etiam ne contumelias & probra quis à militibus lacerabatur coram ipse audire ac videre cogeretur: Purima relicta Limam concedit. Ibi Regiam curiam & iuridicos magistratus constituit: prouinciæ statum composuit, quæque ad eius regimen pertinerent descripsit. In primis edixit vt sacerdotes ac monachi in singulos Indorum pagos tributi & Christianam fidem edocentes, falsas & peruersas opiniones ex eorum animis euellerent. Hispanos omnes, qui subiectos sibi vasallos & clientes haberent, omnium Indorum censum agere iussit, & vniuscuiusque fortunarum recta æquaque æstimatione inita, pro censu tributi modum describere. Ceterum in singulis qua irent pagis missam vnam Spiritus sancti (vt vocant) celebrari voluit, quem æstimatores orarent vt diuina ipsius ope adiuti in censu peragendo sancte atque innocenter sese gererent. *Gascæ Edicta in Peru.*

Sed eo demum perfecto, summæ tributi imperatæ Indi reclamauerunt:

sibi multo plus indici querentes quam pendere possent: maxima videlicet indigenarum parte vel assiduis bellis exstincta, vel enecta laboribus, quibus ab Hispanis inclementius vexati essent. Edixit præterea vt Indici vassalli suis Senioribus seu patronis ex earum tantum rerum genere tributum penderent, quas tellus sua funderet. Quippe antehac Hispani aurum & argentum, quamuis deesset, ab illis flagitantes, vt quærerent, tormentis vrgebant: ac si qui forte, quum nec possiderent aurum, nec vnde parare possent haberent, in siluas se abdiderant, Hispani eos veluti feras indagantes sagaci canum odoratu peruestigabant: multosque ita repertos efferati canes dilacerauere: ipsi vero, damnata vitæ spe, tantas ærumnas suspendio finiebant. Vetuit præterea Præses ne inposterum Hispani Indos inuitos ad ferenda onera adigerent: quamquam in nonnullis prouinciis, præsertim in Quitensi, penuria iumentorum eos onerari permisit.

Hisp. sæuitiæ exemplum.

PORRO earum omnium rerum curam Archiepiscopo Limensi & quibusdam Dominicanis commisit: qui tum Hispanorum tum Indorum caussis inspectis, vbi verum comperissent, pro sua prudentia de rebus statuerent. Ipse vero totus in accumulandis Cæsari pecuniis, Hispanos prouinciales omnes quibus agros & ditiones assignauerat, stipendiarios facit, pensione imposita quam Cæsari soluerent. Licentiatum Gamam in Quitensem prouinciam, Gabrielem de Roias diuersa parte in Potosiam Iudices assiduos cum Dominicanis aliquot monachis mittit, ac nominatim eis negotium dat vt peragrantes omnes eas terras, tum ab Hispanis colonis, tum ab Indis ipsis pecunias quantas maximas possent conquirerent. Atque illi ad eam rem minime segnes, non ius aut verum in cognitionibus, sed solam opum magnitudinem, spectabant. Itaque passim specie iuris obiiciendo, Tu in Regem rebellasti: tu Gonzallo Pizarro operam prębuisti: tu euentum spectasti vt fortunæ tua consilia applicares: tu optasti vt vinceret & prouinciæ imperium occuparet: his, inquam, & aliis eiusmodi speciosis accusationum coloribus, ambo ingentem pecuniarum vim collegerunt. Inter hæc Gabriel de Roias in itinere subita morte extinguitur: ac plerique ferebant iusto Dei iudicio interceptum: & à Deo tandem exauditas esse diras, & maledictiones vulgo à miseris prouincialibus in acerbissimos illos exactores iactas: moxque istum horribilis cacodæmonis specie quibusdam Dominicanis monachis apparuisse.

Gasca à Peru decedit.

AT Præses, posteaquam quantam maximam potuit vim pecuniarum collegit: quæ decies centenum & quinquagenum millium Castellanorum summam æquabat, Propræsidem in sui vicem licentiatum Ciancam relinquens, Lima decessit, & myoparonem Ioannis Caietani conscendens breui Panamam appulit: moxque inde statim Nomen-dei cum pecuniarum parte profectus, Quæstorem regium reliquam summam, quamprimum posset, mittere ad se iubet.

BIDVO

Bidvo postquam inde decesserat (1) Rodericus Contreras eiusque frater, inconsulti iuuenes, Roderici Contreræ Gubernatoris Nicaraguæ, filij, cum centum octoginta militibus de improuiso Panamam irrumpunt. Isti fratrem Antonium Valdiuiesam illius prouinciæ episcopum interemerant, quod ad Cæsarem multa in ipsorum patrem scripsisset cui ob id abrogatum munus & erepta prouincia fuerat.

Contreræ fratres collectas à Gascapecunias rapiunt.

Tum vero ingressi Panamam quadringenties millies amplius ducatorum auri inuolant: neglecto argento vt grauiore & minoris pretij. Nec ea præda contenti nonnulli milites, qui cum ad triremes à Præside damnati in Hispaniam mitterentur, naue vna rapta in Nicaraguam aufugerant: vindictæ cupidine ardentes, Nomen-dei quoque petere statuunt. Ergo diuiso trifariam exercitu, Rodericus cum septuaginta quinque militibus terrestri itinere Nomen-dei contendit: frater eius cum totidem sociis secundo amne Chiagro defluens, eodem iter capessit: ceteri ad præsidium nauium & partæ prædæ custodiam remanent.

Vix Panama egressi prædones erat, quum ciues manu facta cum centum & quinquaginta amplius mancipiis, abeuntes insequuti, primum eos assequuntur qui per Chiagrum flumen delabebantur, eosq; adorti facillime fundunt. Mox alterum quoque adepti agmen, & illud profligant. Rodericus & monachus quidam cum quatuor aliis Hispanis in vicinas siluas se abdunt: nec deinceps quidquam de iis compertum est.

Roderici frater quum non compareret, diligentissime inter cæsorum cadauera quæsitus: ac reperto forte adolescentis cuiusdam corpore, quum illum ipsum vnus militum eius esse diceret, etsi lutulenta & confusa facie satis quis esset internosci non posset: quisquis tamen ille esset, auulsum corpori caput in medio Panamæ foro ferreis cancellis septo loco pilæ impositum est. Tres & triginta Hispani capti, labore ac vulneribus fessi reuinctis pone tergum ad ligneum cuneum manibus in vrbem tracti sunt & in custodiam traditi. Eos ibi prætor quidam rerum capitalium, proprio motu, crudeliter pugionum ictibus confodit. Ceteri qui in nauibus erant, audita suorum clade, scaphis subito fugam capessunt: sed breui omnibus captis, præcipui quique suspensi, ceteri ad triremes damnati sunt. Interea Præses, audito Contrerarum latrocinio, cum valida manu Nomine-dei aduersum eos egreditur: sed accepto in itinere de eorum clade nuncio, & receptis pecuniis, in vrbem regressus, breui inde in Hispaniam traiecit (2.)

1 Qvo *tempore Petrus Arias Abulensis Nicaraguam prouinciam à se inuentam regebat, filiarum vnam Roderico Contreræ Segobiensi in matrimonium collocauit. Is morte Petri Ariæ prouinciam, Regis concessu, obtinuit, eamque tantisper rexit, quoad noua Curia in Gratiæ dei vrbe in Gattimalæ & Nicaraguæ confiniis, constituta est. Nam iuridici eius Adsessores, non tantum imperium Roderico*

 abrogarunt,

abrogarunt, sed & eum Indis, quos in ditione tum ipse tum filij eius habebant, ex Legum præscripto priuarunt. Is de iniuria sibi facta, vt putabat, questum ad Regem in Hispaniam nauigat. Sed Rex & Senatus Indici proceres, quamquam multa præclare facta, meritaque tum sua tum soceri sui proferentem, repellunt & obseruationem latarum Legum sancientes, quod ab Adsessoribus iudicatum erat suo iudicio confirmant. Id vbi ad Fernandum & Petrum Contreras eius filios in Indiam allatum est, feroces iuuenes arcere eam contumeliam ferro, & quod iure nequiuerant, vi extorquere statuunt. Et forte iam sua sponte ægris animis superueniunt ex Peru milites, Ioannes Bermeius aliique contubernales, partim ex iis qui Gascam aduersus Pizarrum sequuti, nulla ab eo strenue nauatæ operæ præmia acceperant: partim ex iis qui fracti Pizarri partibus, quas tutati erant, extra Peruanæ prouinciæ fines, Præsidis iussu, deportabantur. Illi, diuersis causis Gascæ infensi, incendere adolescentes, hortari vt rem strenue capesserent: hauddubie, si ducentis aut trecentis militibus in naueis impositis, Peruanum aliquem portum tenuissent, fore vt quotquot Gascæ ob nulla aut maligne reddita præmia succenserent, in partes transirent. His ergo & aliis stimulati illi, milites occulte contrahunt, arma conferunt, & cœpta accelerant. Porro quum eius prouinciæ Episcopum in omnibus fere negotiis patri suo aduersatum fuisse meminissent, vltionem ab eo ordiri statuunt. Ergo die quadam ingressi ex composito milites Episcopi domum, quum tesserarum forte lusu sese oblectaret, hominem obtruncant. Inde nouo sanguine imbuta circumferentes arma, vexillum palam erigunt, & semet Libertatis vindicem exercitum nuncupant: mox raptis vndecumque nauibus per Australe pelagus in Panamam vela dant. Aug. Zarat. Hist. Peru, lib. 7. cap. 12.

2 GASCA *in Hispaniam reuersus, Vallæoleto in Germaniam ad Car. Cæsarem transiuit: vbi rebus à se gestis expositis, Palentiæ episcopatu ab eo ornatus est.*

Nauigationis è Panama in Peru ratio. Portu-veterensis prouinciæ incolarum mores, superstitio peruicax, & nauigandi ratio.

CAPVT XVII.

E Panama in Peru nauigantium cursus.

PRIVSQVAM Peruanis rebus & falsis opinionibus quas eæ gentes de nobis concepere, finem imponam: quo modo quove cursu è Panama in hoc regnum nauigetur, exponere hic mihi consilium est. Ergo nauigaturi in Peruanas prouincias, fere inde à mense Ianuario vsque ad finem aprilis soluere consueuerunt, quippe hæc totius anni maxime idonea ad nauigandum eo tempestas est: ac tum aperta illa maria, æstate videlicet obtinente, & assidue Subsolano & Coro spirantibus. Quæ naues quacumque alia tempestate vela faciunt, ingenti maris sæuitia & periculis conflictantur. Porro onustæ naues Panama primum in Tabogam aut alias vicinas insulas aquatum decurrunt (quæ Perlarum, id est vnionum, nominantur, ob repertam ibi ab Hispanis vnionum

copiam)

copiam) mox in altum prouectę circiter centum & quinquaginta millia pass. versus occasum nauigant, flexo videlicet in eam partem cursu, propter rapidos aquarum æstus, qui torrentis instar perpetuo lapsu in Ortum decurrunt. Inde correcto cursu recta in Perusium tendunt.

QVO tempore primum Panama eo nauigaui, nauis qua vehebar mense Iunio soluit. itaque quod ea hiberna tempestas illic esset, omnes fere vectores morbis impliciti sunt, quia naues quæ ea maria nauigant constratæ ac tectæ non sunt, vt quæ in Septentrionali vehuntur Oceano (id est, eo qui aduersam continentis Indicæ partem alluit) itaque in illis sub dio morantes perpetuo verberari imbribus necesse est. Ad hunc modum nauigantes tandem ad Gorgonam insulam appulimus. Nauis-magister (Patronum vulgo vocāt) vbi se in eam deferri videt, Hæc, inquit, terra dæmonum est: quippe nulla toto eo itinere peior nauib. nec statio nec nauigatio occurrit. Tradidere nonnulli assidue in ea insula pluere: sed in eo falluntur. Octo quidem certe continuos anni menses, inter tonitruum fragores, & corusca fulgurum, adeo effusus ibi ruere imbres verum est, vt elementa ipsa inter se certare ac misceri videantur. Quum nos eam insulam attigimus, iam veris initium erat, quod ibi sub finem Maij incipit: itaque quod tempus in Panama hiemis est initium, id in illa altera regione ineuntis æstatis principium est. *Gorgona insula.*

PORRO vicini continentis oræ accolæ auro abundant, & cacuminibus arborum mapalia sua, velut nidos, suspendunt. Eam oram, quia palustris & inequitabilis est, Hispani subigere nondum potuerunt. Caspar Andagoia quum ad Baiam, id est sinum San-matthæi esset, cum centum & quinquaginta militibus æstate populabundus eam prouinciam percurrebat, tabulas sæpe ad protegendum militem aduersum incidentia circumferens. Quippe Indi strenue saxa, tragulas, ollas feruida aqua plenas, & quidquid sors in manus dederat, subeuntibus ingerebant. Hispani vero securibus arbores tandiu cædere, quoad & ipsæ & superstructæ domus ingenti fragore prociderent: interea tamen sępe non inulti Barbari, nec nisi mutilatis aliquot Hispanis, interdum etiam elisis atq; obrutis, cadere. Tandem quod asperior ea esset regio, neque in tam informi omnis humani cultus solitudine alimēta exercitui expediri possent, Andagoia cum satis magna auri copia inde decessit: neque ea loca vllis Hispanis hodie habitantur. *Domus arboribus superstructæ.*

IAM quia hi tractus maxima anni parte importunis quibusdam ventis ab Occasu vel à Meridie perflantur, tum etiam propter rapidos maris æstus & torrentes aquas, velut præcipiti alueo perpetuo decurrentes: necesse est quotidie vesperi actis in salo ancoris ad ea littora consistere: mox luce orta flantem à terra ventum sequi atque inde moliri. In quo sæpenumero vsuuenit, vt dum naues prouehi cogitant, in contrarium repulsæ peractum iter relegere cogantur, ac totos interdū quindecim aut viginti dies circa promontoriū

vnum hærere, ſicuti nobis contigit. Quum enim caput S. Franciſci in conſpectu haberemus, centum triginta millibus paſſ. à Capite Paſſao diſtans (quod quidem caput in Portus-veteris finibus eſt) rati eum locum Indis habitari, vt quondam ſolebat, quotquot vectores in ea naui eramus, victus penuria (iam enim tertius menſis abierat ex quo Panama ſolueramus: & facile mercatores qui eadem naui vehebantur, nos miſerrima fame contabeſcere potius paſſuros, quam vel bucceam panis elargituros, apparebat) conſumtis igitur prope alimentis, terreſtre iter capeſſere decreuimus.

Ergo viginti quatuor eiuſdem fortunæ ſocij in terram exponimur, & ſinguli cum quatuor Maizij ſcutellis ignotum iter quo caſus & error ferebant ingredimur. Peruenimus ad flumina, quibus Quiſimiæ nomen eſt: quatuor ſunt haud magno inter ſe ſpatio diſcreta: ea nos ſummis laborib. ac periculis, prægrandibus arborum ramis quæ in ripa forte rimantibus occurrebant, ſimul iunctis & colligatis inſidentes, tandem ſuperauimus. Ceterum quum aqua ſalſa eſſet, æſtu videlicet confundente diſpares vndas (quippe ſtata vice exęſtuans mare non tantum his fluminibus ſed & aliis quę in eum Oceanum defluunt, mixtum ſubit, & xv. amplius millium ſpatio alueos inuehitur) ergo vt biberemus puteos fodere neceſſe erat.

Tandem ad Caput Paſſaum peruenimus. Ibi Indos crematis tuguriis penitus ſe in ſyluas abdidiſſe vt comperimus, in alterũ promontorij latus tranſgreſſi, ad ſinum Caraquam procedimus. Is ſinus Aequinoctiali lineæ ſubiectus eſt. Ibi quo iremus incerti, quum neque in aduerſam ſinus partem traiicere poſſemus, nec alimenta ſuppeterent, cancris & cereis quibuſdam prunulis veſcebamur, quis cum parum carnis ineſſet, lignum ſeu os interius ſimul comedebamus: & aquam certe ſalubrem ex lacu exiguo, quem haud procul mari in ſiluis reperimus, bibebamus. Ibi XXII. dies morati quoad nauis portum intraret, quum pro certo omnes haberent nos vel fame exſtinctos vel ab Indis mactatos eſſe: vbi à Nauarcho conſpecti ſumus, miſſa confeſtim ſcapha excepti, ea nocte in naui requieuimus.

Portus-vetus colonia & prouincia.

Postera die egreſſus Portum-veterem petij. Id oppidum habitatum Hiſpanis viginti duas ferme domus ex arundine contextas & palea tectas continet. Ea prouincia propemodum in vaſtitatem & ſolitudinem redacta eſt: indigenæ ſmaragdorum copia olim abundabãt, & earum gemmarum feraces fodinas penes ſe occultas habent: neque hactenus tamen vllis tormentis adduci potuere, quamquam multis ſęuitia torquentium exſtinctis, vt locum Hiſpanis indicarent. Mihi tamen aliquando retulit Ioãnis Dolmos trib. mil. diſpenſator quidam, Indicam mulierem ipſius concubinam locum illum ei edidiſſe: nec eum id poſtea euulgare voluiſſe, veritum ne Rex eas ſibi fodinas attribueret. Multa quoque aurea & argentea vaſa in ſupellectili quondam habebant: ſed ea Hiſpani omnia conuaſarunt: itaque hodie nihil Patronis ſuis

ſeu

ſeu Senioribus pendunt, niſi ex iis fructibus quos è ſua terra percipiunt: vnde fit vt pauci Hiſpani coloni eam oram inhabitent.

Tradidere nonnulli, eius prouinciæ indigenas fœdos ſuos mores & falſæ religionis errores paulatim abiicere: neq; vltra falſorũ ſuorum numinũ reſponſis fidem addere, ex quo ſacerdotum & monachorum opera ſancti Euangelij vocem audierint. Ego vero, quamquam ita eſſe optauerim, Deumq; orem vt id propitius faxit, vere tamen teſtari poſſum, nullos adhuc neque ſacerdotes neque monachos ad concionandum aut fidem noſtram edocendum eos populos peragraſſe. Quin ipſi quoque eam derident, palamque ac publice dicunt, ſe nolle Chriſtianos eſſe, ſceleribus videlicet & nequitia noſtra deterritos. Ac quantumuis Præſes Gaſca edixiſſet, (vti ſupra memorauimus) vt in ſingulis earum gentium pagis ſacerdotes & monachi manerent & erudiendis Indorum potiſſimum filiis operam darent: Hiſpani tamen huius coloniæ municipes, & aliarum præterea aliquot, vehementer reclamarunt. Quippe ſacerdotem vnum quadringentos ducatos in ſtipendium annuum petere: id vero pretium eſſe maius quam quantum omnes ſimul Indi Patronis ſuis tributi penderent.

Gom. Hiſt. gen. Ind. li. 4. c. 193.

Portu-veterenſium peruicax ſuperſtitio.

Ac quia eo fere tempore Peruſio exceſſi, quorſum res poſtea euaſerit, neſcio: ſed dum in ea prouincia morarer, ſæpe fallendi temporis gratia Indicos illos pagos tum maritimos tum mediterraneos perambulans, in eiuſcemodi quiddam incidi. Ingreſſus forte aliquando viculum quemdam ignobilem (Chiarapotum appellant) indigenas in fano ſolitis ſacrificiis faciendis occupatos comperi. Quumque inter ſtrepentium tympanorum ſonitum patria quædam carmina canentes audiuiſſem, propius viſendi cupidus, delubrum ineo. Sed vix pedem intuleram, quum ſacerdotes, toto vultu iracundiam teſtante, propemodum mihi in faciem deſpuentes, feſtinanter me foras eiiciunt. Ibi vidi Idolum è creta tigridis effigie, ac duos pauones aliaſque aues, quas ſuorum deorum ſacrificiis dicatas habebant. Ibi præter hæc forte adoleſcens aliquis mactandus aderat (quomodo apud eos humanis victimis litare fas ac ſollemne eſt) mihi tamen tunc videre non licuit.

Alia quadam die vſuuenit mihi vt Picalancemam profectus, Indos eius pagi incolas compotantes deprehenderem: quumque propius accedens, per otium ſpectare vellem quomodo ſe largius potu inuitarent: quatuor repente ex illis minaci gradu ad me tendunt, & Oh Chriſtiane, inquiunt, nebulo impure, perfide, faceſſe propere è finibus noſtris. Ergo quum præter has minas, ſimul illos in meum enſem manum iniicere velle animaduerterem, proripio me in fugam: & apud me conſtituo Indis numquam deinceps interuenire, qua die ſollemnia ſua agitarent.

Indi Chriſtianos ſacrificiis ſuis intereſſe nolunt.

Præter eos quos commemoraui, plures quoque perluſtraui pagos, quales ſunt Caua, Camulioua, Camuxioua, & alia earum gentium loca, quorum incolæ Indi aliqui filios ſuos enecant, ne Hiſpanis ſeruiant. Pro certo refertur,

Manta oppidum. fertur, Mantæ regulos pulcherrimum & nobilissimum smaragdum habere, oui gallinæ magnitudine, quem inter præcipua numina colunt. Manta porro, oppidum ad mare situm, vna è præcipuis eius oræ vrbibus quondam erat: & priusquam Hispani eam prouinciam inirent, amplius duobus Indorum millibus habitabatur: quum ex tanto numero vix hodie forte quinquaginta supersint. Nec dispar solitudo in aliis eiusdem prouinciæ municipiis facta est. *Peruenses inuiti Christianismũ subeunt.* Quum aliquando Lupus Aiala ab huius ciuitatis Regulo peteret, an Christianus esse vellet: respondit ille, Se nescire, &c, Faceret ipse vt visum esset. Ita Lupus Indum baptizari iubet, & Didacum numcupat: sed ne ita quidem cicuratum Hispani cuiusquam contra os intuentem vmquam animaduerti. Eius subditi fœdis morib. bruti, spurci, masculæ veneri dediti & vitiis omnibus inquinati sunt.

Per omnem eius oræ longitudinem, Indi omnes eius maris accolæ aquam salubrem bibunt, quam è puteis manu factis hauriunt: & peregre ituri omnes cucurbitam ea aqua plenam efferunt: nisi qui forte Manta in Portum-veterem iter faciunt. *Indi ne aquam quidem libere ferre, metu Hispanorũ audent.* Quippe illi aquam putealem ferre negligunt, veriti ne in aliquem forte Hispanum incidant, qui eam eripiat & bibat: sed duo millia passuum in mediterranea progressi aquam quadam ex rupe manantem, nigram, spurcam & fœtidam, excipiunt: hauddubij nimirum talem Christianos non bibere.

Ea regio calidi & humidi temperamenti est: itaque serenum ac purum cælum vix vmquam ibi conspicias. Ceruis, porcis, gallinisque ex earum genere quæ ab Hispania ad stirpem propagandam transuectæ sunt, abundat: neque *Gom. Hist. gen. Ind. lib. 5. cap. 215.* vlla in Indiæ parte melior ex Maizio panis fit quam illic. quamquam iis tamen non assentior qui panem illum triticeo anteponunt. Mellis præterea, sed acerbi, ac ceræ, sed ignobilis, neque admodum bonæ, satis ferax: peculiare quoddam fructuum genus habet (indigenæ *Papaie* vocant) ficuum specie, modicorum magnorumque quale nusquam in India, præterquam in eo regno, vidi. Arbor quæ illud pomum gignit, procera & gracilis: fructus sapore dulci est. Ibi etiam aliud ficuum genus exiguorum visitur (*Tunne* nominant) sed & illi aliis prouinciis, vt Nicarague, Guattimale & toti nouæ Hispaniæ regno, communes sunt.

Ceterum omnes in vniuersum Portus-veteris prouinciæ Indi fere pustulis quibusdam obnoxij sunt, seu verrucis: quæ è facie aliisque corporis partibus erumpentes, quum maximæ sunt, nucis iuglandis crassitudinem æquant. *Pustulæ Peruenses.* Id morbi genus & ipse expertus sum: nullo doloris cruciatu afficiunt, fœde sanguineæ, ac ne aliud quidem remedium desiderant quam vt maturitate exspectata, tenui filo constrictæ abscindantur. Indigenæ eius gentis ora coloribus fucant: nares, labra, aures & genas perforant, ac festis suis diebus aurea monilia, vniones, iis foraminibus velut emblemata includunt. Quod ad cul-

ad cultum attinet, maxima pars subuculis non manicatis vestiuntur: ceteri nudi, & sæpe totum corpus nigro fucantes, incedunt.

Indi vniuersæ illius maritimæ oræ accolæ piscatui in primis student. Lintres quibus tum ad piscandum tum ad nauigandum vtuntur, instar ratium, tribus, quinque, septem, interdum etiam nouem aut vndecim tignis leuissimis iunctis, expassæ manus effigie, contexunt, ita vt medium tignum ceteris longius promineat: eosq; modo longiores, modo breuiores fabricantur, ac pro longitudinis & latitudinis modo vela expandunt. Porro vbi per tranquillum eiuscemodi rates diu remigio subegere, panē, fructus, aliaq; eiusmodi in mare, velut sacrificium, proiiciunt: orantes vt prosperum ventum immittat: quippe se defessos esse, neque ad remigandum vires vltra sufficere. *Peruesium lintrium forma.*

Guancauilichiæ regionis incolarum mores & cultus. Guainacauæ transitus. Zarza-parilla herba. Chimbos mons.

CAPVT XIX.

PORTV-VETERENSIS prouinciæ fines proxime Guancauiliqui regio excipit, regni Peruani prouincia inferior. Eius oræ maritimæ primus pagus, Colonchi appellatur, S. Helenæ prominenti proximus. Eius pagi ac populi Principem sæpe vidi, annorum ferme sexaginta hominem. Digna certe Principe ei facies, corpus vegetum robustumque & prospera valetudine erat. Subucula non manicata, & rubro tincta, amictus, torquem ex auro purissimo, sextuplicato circa collum circulo, quasi maiores corallii surculi, aut baccæ, crassitudine, gestabat, annulumque in digitis: illi quoque ex auribus perforatis baccæ & aurea stalagmia pendebant. Sinisterioris brachij carpum pellucida gemma instar speculi, tuendæ oculorum aciei, exornabat.

QVO tempore Hispani primum eas terras ingressi sunt, principatum obtinebat in ea prouincia Regulus (Baltacho ei nomen erat) qui apud suos venerabilis non magis imperio quam autoritate ea loca regebat. iste nemini adeuntium aut visentium assurgebat, præterquam Colonchio illi principi, de quo ante dixi. Attamen iste Cacicus nulla vnquam adduci persuasione potuit, vt Legem Dei vellet audire. Eum aliquando Patronus suus me præsente, ita alloquutus est: Colonchie, inquit, volo vt Christianus fias: at ille abnuens: Domine, inquit, iam mihi prope acta est ætas, neque idonea, vt Christianus fiam: at filios meos potius, vt voles, cape, & eos quidquid visum fuerit edoce: " quippe illi munia ministeriaque moris tui facillime obire assuescent: me ve- " ro id ætatis maiorum meorum legem & instituta relinquere non iuuat. " *Peruenses reguli à Christ. religione abhorrent.*

EIVS prouinciæ homines è superiore maxilla quinque aut sex dentes excutere solent: ac si causam quæsiueris, id elegantiæ se causa facere respondent. Subucula non manicata, vt Portus-veteris indigenæ, amiciuntur. Puden-

da fascia bombycina velant, cuius extremæ vittæ ad talos vsque demissæ, instar equinæ caudæ ab tergo dependent. Feminæ præcinctorio aut castula, nodo reuincta & ad medium crus demissa, teguntur. Eius prouinciæ populi Hispanis in vrbe Guaiaquil habitantibus seruiunt.

Eam coloniam principio Hispani in planicie Chioni fluminis ripæ imposuerant, quadraginta millibus pass. procul mari. In illis autem regionibus immensæ quædam panduntur planicies, velut infinita camporum patentium superfusis aquis mersa æquora: tum densissimæ siluæ, cum incredibili copia crocodilorum. Adhæc octo anni mensibus tanta vis culicum eas terras infestat, vt mirer vllos incolas ibi posse viuere. Itaq; Hispanos eo loco manentes, vbi nox aduenerat, vt quiescere possent, vela & conopæa circumpandere necesse erat, quod & ipsi quoque Indi adhuc faciunt. Quamquam etiam illi cubilia sublime quatuor scapis arũdineis firmissimis, leui tabulato, suspensa imponunt: & in hunc modum quiescunt, minus videlicet ita infestis culicibus.

Peruenses culices infesti.

Anno vero M.D.XLVI. continuis imbribus auctus fluuius ille non ingentem modo stragem dedit, sed totos circa campos & maximam regionis partem, illamque adeo ipsam vrbem, inundauit & obruit. Quare Hispani viginti millia passuum propius mare nouæ vrbi sedem deligunt, eamque ad ripam eiusdem fluminis colli imponunt. Is locus Transitus-Gainacauæ appellatur, tali de causa. Gainacaua ducem quendam suum cum valido exercitu, ad subigendam eam prouinciam quondam miserat. Dux quum traducere exercitum decreuisset, indigenas transuersis tignis trabibusque iniectis, quomodo schediæ & rates compingi solent, fluminis transitum põte iungere iubet. Perfecto opere, quum iam exercitus cum impedimentis transiret, hostes funibus abscissis pontem soluunt: multi in flumen se præcipitantes gurgitibus hauriuntur: ceteri interclusi à suis ab circumfuso hostium exercitu prope ad internecionem cæsi sunt.

Guaiaquil vrbis inundatio.

Gainacauæ transitus.

Gainacava vbi suorum cladem accepit, magno contracto exercitu, Quito mouet, & ex illis montibus in plana degressus, eam gentem ingenti cæde perdomat. Post eam victoriam, iungendi aggere fluminis cupido eum incessit, vt pedestri transitu in vlteriorem eius ripam tuto, quum visum esset, transcurreret. Iamque aggestis saxis & terra ingens moles iaci in alueum cœperat, & aggeris longitudo iam viginti & amplius passus impleuerat, quum Gainacaua propter latitudinem, altitudinem & rapiditatem fluminis quidquid ingerebatur absorbentis, incepto destitit. Hanc ob causam eum locum Hispani Gainacauæ-transitum nuncuparunt: vrbemque ibi à se conditam, San-iacobum, quæ ædificiorum & incolarum frequentia à Portus-veteris colonia nihil differt.

San-iacobum colonia.

Eivs fluminis ostio Puna insula obiecta est, & ea quidem in ditione Regis. Eius indigenæ, quomodo & fluminum accolæ & aliæ earum prouinciarum

gentes,

gentes, quoad ſuppeditarunt vires, continua aduerſum Hiſpanos gerentes bella multos interfecere. In iis, quum F. Vincentius de Valle-viridi, cum XLII. Hiſpanis Didaci Almagri furorem fugiens, (quo tempore ille Franciſcum Pizarrum Marchionem interfecit) in eam inſulam ſe abdidiſſet, nocte quadam Indi fuſtibus & clauis omnes ad vnum trucidarunt. Hic erat monachus ille, qui cum Attabaliba Caſſiamalcæ colloquutus erat, quum is à Franciſco Pizarro captus eſt (vti ſuperius dictum eſt.) Eum Cæſar Epiſcopum Peruanæ prouinciæ deſignauerat.

Monachus primus Peruenſium bellorum inſtinctor, digna operæ præmia refert.

In Puna & finibus Guaiaquil & Portus-veteris, herba quædam ramoſa reperitur: foliis vt roboris, (i *Zarzaparilliam* vocant) quæ venereæ contagioni & aliis morbis medetur. Ea nempe duobus ſilicibus trita expreſſus & percolatus ſuccus, admiſto aquæ calidæ modico, ægrotis bibendus porrigitur. Ij mox hauſta eius potionis, quantam natura patitur, menſura loco calido compoſiti, quoad tolerare poſſunt exſudant. Eo medicamento tres aut quatuor dies, vt viſum eſt, vtuntur: biſcocto tantum interea pane & pulli gallinacei aſſi paululo veſcentes. Alij eius herbæ ramuſculos duntaxat aqua incoquentes, ius eliciunt quod interdiu bibant: & eo ſorbitionis genere nonnulli duos treſve continuos menſes vtuntur.

Zarzaparilliæ, herbæ vtendæ ratio aduerſus veneream luem.

In prouincia Guaiaquil & aliis verſis in Orientem regionibus, hiems menſe Nouembri incipiens vſque ad finem Aprilis durat. Maio veris initium eſt, Octobri exitus. In ora eius maritima, inde à Tumbez Auſtrum verſus, adeo rari imbres ſunt, vt vix triennij quadrienniive ſpatio paucis miſere expreſſis pluuiæ guttis planicies illæ aſpergantur. itaque ibi partim ob nocturnos rores qui copioſe cadunt, partim diurnis accolarum irrigationibus humentia ſata adoleſcunt. Arenoſæ quoque ibi planities iacent, in quas nunquam impluit: in montibus contra octo menſibus anni pluit: nonnulli etiam obſiti niuibus & perpetuo rigentes gelu conſpiciuntur. Aeſtate venti quidam aſſidue à Meridie incolis noxij infeſtique admodum ſpirant.

Qvvm è Guaiaquil Quito iter facerem, Chimbon montem, in altitudinem XL. millium paſſ. editum & omni prorſus humano cultu vacuum tranſgreſſus ſum: quo in itinere, niſi Indus quidam pauxillulo aquæ oblato mihi ſubueniſſet, ſiti plane extinctus eſſem. Poſtquam tandem in verticem perueni, pauliſper conſiſtens, nouas illas & mirabiles terras ſubiectas oculis è ſublimi tanta cum admiratione deſpexi, vt inuſitata quædam, velut in ſomnis, viſi ſpecies oculis meis oblata videretur.

Chimbor mons altiſſimus.

In hac ingenti prouincia Quitenſi, vt & in aliis nonnullis Peruani regni regionibus, quum plerique populi peculiare idioma habeant, vulgo tamen Cuſcenſis lingua in vſu eſt. Quum enim Inguæ (id eſt Peruani Reges) eas prouincias ditioni ſuæ adieciſſent, edixere vt omnes Cuſcenſem linguam ediſcerent, eamque patres filios ſuos edocerent. Ex eo igitur illud idioma per

vniuersas eas prouincias quæ eorum imperio subiectæ erant, promiscuo vsu obtinuit.

1 EAM *herbam vbi primum viderunt Hispani tum in noua Hispania, tum in prouincia Hondurensi, Zarza-parillæ nomen ei indiderunt, ob cognationem quam cum Smilace aspera habet, quam Hispani Zarza-parillam vocant. Ceterum de variis huius exhibendæ & vtendæ rationibus, copiose agit Nic. Monardus in lib. de simplic. Indiæ Occid. Medicamentis.*

Peruanorum religio & ritus, Cultus. Pecora. Ebrietatis studium. Opificia. Vini apud Peruenses summa caritas.

CAPVT XX.

HAE gentes etsi cum dæmonibus colloquia misceant, (1) Solem tamen pro numine præcipuo habent. Ab eo beneficium aliquod petituri tum Principes, tum sacerdotes, mane, oriente eo suggestum quoddam editum, lapideum, conscenduut: ibique demisso capite stantes, complosis ac confricatis inuicem manibus, mox in cælum sublatis passisque vt si Solem ipsum amplecti vellent, certas quasdam preces concipiunt, petentes ab eo quibus indigent. Nunc vero etiam quum ab Hispanis vexantur, eos vti Solem adorant, precantes vt misericordia in se vtantur, neue ipsis noceant.

Orandi ritus apud Peruanos.

INGENTIA ibi delubra numinum, præsertim Solis, & immensæ opulentiæ erant: incrustati intus auro & argento parietes: multæ quoque sacris dicatæ virgines (*Mamaconæ* appellabantur) nulli operi præterquam nendis texendisque tantum ornamentis deorum vacabant. Humanis victimis litant, viros ac pueros mactantes, quorum tamen carnes non mandunt. Pecudes quoque, aues, & alia animalia immolant: & hostiarum fuso sanguine Idolorum ora & templorum portas inungunt. Quum dæmonis colloquium expetunt, aut seminare, aut aliud quid aggredi in animo habent, sacerdotes aliquot dies ieiunium sibi indicunt.

Sepeliendi ritus.

MORTVOS regulos magnificis & ingentibus sepulchris inferunt, ac cum eis multum aurum argentumque elaboratum, formosissimas vxores & quas viuentes ipsi maxime dilexerunt, famulos, vestes, fruges, vinum & quæque alia carissima, simul defodiunt: ne videlicet eis cibus ac potus desit quoad in alterum mundum peruenerint. Quæ sepeliendi ratio in plerisque Indiæ regionibus vsurpatur. (2) Atque isti Immortalitatē animæ credunt. Eiuscemodi multa sepulchra ditissima Hispani reperere: pauca tamen illa præ iis quæ adhuc supersunt. Multos dies defunctos lugent.

Immortalitas animæ apud Peruenses credita.

VIRI subucula ex lana aut bombyce non manicata vestiuntur, & pendente nodo ex humero altero penula: nobiles caput fascia inuoluunt, & flocum è lana gestant, qui in sinistram aurem propendet. Ex herba quadam candida, cannabis

Peruēsium cultus.

cannabis ſpecie, calceos conficiunt. Feminæ longa palla ab humeris ad talos vſque promiſſa indutæ, & faſcia quatuor digitos lata præcinctæ (*Chiumbi* appellant) ad pectus acus aureas & argenteas affixas præferunt, quas *Topi* nominant: ac ſuperimpoſitum aliud breue amiculum geſtant, quod *Liquida* appellatur: capillis quoque promiſſis & libere fluentibus conſpicuæ. Atque hic veſtium mos & forma apud Cuſcenſes in vſu eſt.

Peregre profecturi rubro quodam bitumine faciem oblinunt, aduerſus ventos, herbamque ore clauſam (*Cocam* ipſi appellant) velut panchreſtum quoddam pharmacum circumferunt. Quippe eius præſidio freti integrum diem, nullius nec cibi nec potus egentes, iter faciunt. Atque hoc quidem herbæ genus earum rerum, quibus mercaturam exercent, præcipuum eſt. Eſt & apud eos radicis genus (*Pape* vocant) tuberum ſpecie, ſed exigui ſaporis. Abundare olim pecoris copia (id aſini amplitudine, (3) ſpecie prope cameli eſt) ſed, vt ipſi referunt, non ita dudum tetra quædam lues, lepræ inſtar, armenta corripiens maximam partem extinxit. Verum multo peior lepra Hiſpani vniuerſum prope id pecudum genus abſumſere. Horum animalium caro ferinum quiddam ſapit: eorum velleribus indigenæ quondam veſtiri abunde conſueuerant: quæ nunc in ſumma raritate cariſſima habent.

Coca herba inediam leuans.

Peruanæ oues.

Ceterum eæ gentes, ſicuti omnes fere Noui illius orbis, ſummam voluptatem & præcipuum vitæ præmium in crapula collocāt. Itaque poſtquam multo mero incaluere, feminam quiſque, quæ prima collibuerit, amplexus libidinem explent, ſublato prope omni matrum, filiarum aliarumque neceſſitudinum diſcrimine: & ipſi adeo Reguli ac proceres eaſdem ſorores & coniuges in matrimonio habent. Panem nullum plane faciunt, excuſſo grano tantum cocto & toſto veſcentes. Atque hæc vna lex eſt, quam inter alias Gainacaua tulit: quum videlicet expeditionē aliquam ingreſſurus, ſuos in pane faciendo occupatos eſſe nollet. Ergo etiam nunc eum morem obſeruant.

Ebrietas Peruanorum.

Eius Regni primaria quondam ciuitas Cuſco, erat, Inguarum imperij caput: quę priſcis tēporibus longo abhinc æuo (vt indigenę memorant) à Magocappa condita eſt, primo eius ſtirpis rege. Cuius mox ſucceſſores, amplificatis imperij ſui finibus & multis gentibus ſubactis, leges iis ſuas moreſque tradiderint, multaque paſſim ædificia, tum cultui deorum tum Regis vſibus deſtinata exſtruxerint. Eorum parietes, leuiſſimo lapide, pumice ædificati ſunt: ſtraminibus & paleis integuntur: cuiuſmodi ego aliis locis, maxime in prouincia Quitenſi, in Tumebambæ finibus non minus ſumtuoſa & magnifica quam in Cuſco vidi. Acquamquam plurima ab Hiſpanis diruta iaceant: multa tamen etiam nunc in militaribus viis viſuntur (quæ indigenæ *Tambos* appellant) ex quorum ſemirutis maceriis qualis fuerit ingentium eorum ædificiorum fabrica facile colligi poteſt.

Peruanorum ædificia.

Inter alia Gainacauæ monumenta, nobiliſſimum opus via ſtrata,

Gainacauæ monumenta.

complanatis ad æquum aliquot monticulis, adhuc ſpectatur. Quitenſis iſtius prouinciæ aër temperatus & ſalubris eſt. Cuſcenſes reges plerumque ibi morabantur: multiſque partibus aurificinas inſtituerant. Ac aurifabri quidem Indi, nullo ferreo inſtrumento vtentes, mirabilia opera, quamquam paulo rudius, non inſcite tamen fabricabantur.

Aurificum Peruanorum opera.

PORRO in hunc modum operantur. Primum aurum vel argentum fuſuri catino longo aut rotundo iniiciunt: eum ex panno terra incruſtato, & carbone contuſo factum, moxque exſiccatum igni imponunt cum ea metalli copia quantam capere poteſt: mox quinque aut ſex ſiphunculis arundineis tandiu circumflando incendunt, quoad liquefactum metallum omni excocta ſcoria, niteſcat. Inde catino eductum aurifices humi ſedentes, nigris quibuſdam ſilicibus, apte ad id factis tamquã malleis, opus pariter inter ſe ſortiti elaborant & ex eo faciunt, aut (vt magis proprie loquar) faciebãt proſperis ſuis rebus, quidquid iubebãtur, puta diis dicatas ſtatuas, vaſa, monilia: pecudum etiam omniumque animalium quæ videre poterant ſimulacra effingentes.

Gem. hiſt. nat. lib. 4.

Peruanæ regiones alendis vitibus ineptæ.

QVOD ad res ex Hiſpania eo traductas attinet, frigida omnia ac temperata loca tritico ſatis fida ſunt, & in iis abunde prouenit. Ibi etiam vites aliquæ, ſed parum feraces ſunt. Dicunt nonnulli ſpem eſſe ſibi fore vt breui vites in iis regionibus adoleſcant fiantque vina: imo vt fructus prope omnes Hiſpaniæ conceſſi, ibi quoque naſcantur. Verum, etſi ſpem ſuam nemo illis tollit, irrita tamen erit, neque meo quidem iudicio, effectus quales illi ſperant, vmquam apparebunt: quippe aëris temperamento & cæli poſitione noſtræ plane contraria.

Adhæc quando in Noua-Hiſpania aliiſque locis vbi melior mitiorque tellus eſt, quamquam conſitis vitibus, vinum tamen non collegere: quanto minus in Peruanis prouinciis? Addo etiam Dei bonitatem brutis illis gentibus tam præſtantem liquorem concedere noluiſſe: ſed attribuiſſe tantum pro eorum captu habituque res ad tuendam vitam vtcumque neceſſarias.

HISPANI qui colonias ibi poſuere, Raphanorum, lactucarum, melonum, cucumerum, braſſicarum, copiam habent. Limonum etiam & Aurantiorum, quamquã hi fructus non niſi loco calido naſcuntur. Ficuum mediocriter. Pecoris propemodum inopia eſt, idque ob continua bella: & quum ibi eſſem, Limæ vacca vna centũ ducatis æſtimabatur: ouis quinquaginta & ſexaginta.

PERVANI regni fertiliſſima prouincia Quito eſt: ea frumenti admodum ferax, magnam etiam vim porcorum & gallinarum, Hiſpanicæ ſobolis, alit: inſuper cuniculorum iucundiſſimi ſaporis ingenti copia ſemper abundans.

Vini caritas apud Peruenſes.

Sed vini ſumma ibi caritas. nam in ipſa Quitenſi vrbe, vt quum viliſſime venditur, vini ſeria vna, duodecim circiter lagenarum capax (lagena ſeu bocalium, vt vocant, XXVIII. vncias capit) quatuordecim aut quindecim ducatis aureis valet: Limæ & aliis maritimis locis, duodecim: ſed Potoſiæ mediter-

ranea

ranea vrbs est, quingentis amplius millibus pass. introrsus à mari retractiori vulgo LXX. & LXXX. ducatis venit. Ad eum modum ceteris locis, pro ratione ac situ regionis quo importatur, maius vel minus precium sortitur.

ATQVE hic noua sæpe interuenit calamitas. quum enim cadi, seu seriæ aut fideliæ, quib. vinũ ab Hispania deportatur, fictiles sint, quum è loco in locum circumferuntur, plerumq; franguntur. Sæpenumero etiam, morantibus diutius nauibus, tãta iis locis vini penuria incidit, vt eiuscemodi cadus vnus quadringentis, quingentis interdum, imo etiam mille, ducatis aureis ematur.

De eorum opinionibus nonnulla quæ ad hunc locũ pertinent ex Hispanis scriptoribus attexam. Quum nullam certam, ex scripturis vllis aut litterarum monumentis, Creationis mundi aut diluuij notitiam habeant, quod à Patribus traditum per manus habent, memoria retinent. Nimirum insignem quendam virum (Con *ipsi vocant) à Septentrione quondam in eas terras venisse mira pedum pernicitate, & nullis ossium fulturis aut neruorum vinculis compacto corpore: qui solo nutu montes in plana subsidere cogens & profunda vallium complanans, viam sibi per inuia faceret. Eum porro priscos earum terrarum homines & fœminas creasse: atque illis herbas & fructus siluestres, sustinendæ vitæ dedisse. Mox ab Indis plana incolentibus offensum, terras antea fertiles in arenas steriles vertisse, atque inhibuisse pluuias. Ex eo nihil aut raro apud eos pluisse. Misericordia tamen motum, ne squalida siccitate regio animantia respueret, fontes aperuisse & fluuios, quos accolæ rigantes riuis carperent. Hunc quondam, quum Solis & Lunæ filium ferrent, pro summo numine adorabant. Donec ab Austro successit alter,* Pachacama *nomine (id Creatorem apud eos sonat) Sole & ipse ac Luna ortus, priore longe potentior. Cuius aduentu* Con *disparuisse: istum autẽ creatos à priore illo mortales, in aues, cercopithecos, vrsos, leones, psitacos, & alias volucres mutasse: atque Indorum qui nunc eas terras obtinent maiores creasse: illosque terræ atque arborum culturam docuisse. Itaque ex eo hunc pro Deo ab illis habitum, templum & diuinos honores obtinuisse: & nuncupatam eius nomine prouinciam, quatuor tantum à Lima leucis: vbi quondam eius Regni proceres quum excederent vita, sepulturæ locum eligerent. Porro istum Pachacamam multas ætates durasse, ac tantisper dum Christiani Peruanum regnum iniuere. Ex eo nunquam deinceps esse visum. Credibile est dæmonem fuisse, qui talibus præstigiis miseras illas gentes deluderet, cui rei argumento est, quod ante Christianorum aduentum ex celebri illo Pachacamæ fano, velut publico oraculo, vulgo Responsa petebantur; quæ dæmon humana aut alia specie sacerdotibus, sacerdotes sciscitantibus, ederent.*

CREDITVR *præterea ab illis vulgo & adhuc narratur, ingentem priscis temporibus terrarum inundationem accidisse: eaque omnes submersos mortales præter paucos, qui altissimorum montium specubus abditi, prouiso commeatu, & cauernarum faucibus obstructis, communem sortem effugerint. Porro eos, quum remisisse imbres coniicerent, emisisse duos canes: quos quum madentes & elutos recepissent,*

pissent, inde iudicasse, nondum exire, omnia adhuc obtinentibus aquis, opportunum esse. Mox rursus emissos, quum cœno oblitos & sordidos regredi viderent, & subsedisse aquas, nihilque præter limum superesse, inde deprehenderent, tum demum è cauis erepere ausos, magnam vim serpentium offendisse, quas diluuio recenti lutulenta tellus ediderat, easque magno labore paulatim sustulisse. Ceterum mundum quoque interiturum perhibent, sed non prius quam ingens quædam siccitas & velut conflagratio aëris acciderit, qua Sol ipse & luna hauriantur. Itaque in eorum siderum, ac potissimū Solis, defectibus, vulgo lugubres clamores & planctus edunt, labi orbem & finem rerum adesse existimantes. Quænam, obsecro, hæc sunt sincerioris Theologiæ vestigia, quæ ne adhuc quidem in tanta barbarie ex earum gentium animis delere Satan potuit.

2 *In eorum exsequiis tum multa alia absurda erant, tum hoc maxime, quod aliquot sui liquoris (quem illi* Cicha *appellant) pocula in sepulchrum inuergentes, eum per calamum vsque ad mortui os pertinentem, seu infundibulum, transmitterent. Ceterum non tantum Immortalitatis animæ, sed etiam Resurrectionis corporum sensum aliquem habere eas gentes tum sepulturæ ritus indicat, tum quod vulgo Hispanis dicebant, quum illi eruendo auro & argento sepulchra aperirent. Quippe orabant eos, ne ossa humatorum dissiparent, quo videlicet illi ocius & minore negotio resurgerent. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 1. cap. 12.*

De Brasiliensibus quidem Barbaris ita scribit Lerius: Non modo, inquit, Immortalitatem animæ credunt: sed pro certo quoque habent, post mortem eorum animas qui virtutem coluerunt (virtutem autem illi definiunt suo more, nempe vltionem sumere de hostibus & quamplurimos mandere) post altissimos montes euolantes, patrum & auorum suorum animis aggregari, ibique in amœnissimis hortis perpetuis deliciis ac tripudiis lætum æuum agere: ignauorum contra manes, qui sine vlla propugnādæ patriæ cura inglorij vixerūt, abripi ab Aignan *(sic illi cacodæmonē vocant) & cum eo sempiternos inter cruciatus viuere. Nauig. Brasil. cap. 16.*

3 *Peruanæ oues instar camelorum (quos, si tubera dempseris, specie prope referunt) magnis oneribus ferendis sufficiunt. Equitandi vero etiam vsu eas ita assuefecerunt Hispani, vt duodecim aut quindecim milliarium spacium, equitem dorso gestantes in die conficiant. Itinere fatigatæ prosternunt se humi: ac tum fodiēdo aut feriendo frustra impuleris: nunquam nisi onere leuatæ surgunt. Pecu plane fructuosum, vel in esu carnium, vel in vsu vellerum, quibus optimis & tenuissimis vestiuntur, præsertim eæ, quas illi* Pacos *vocant. Quippe & illæ paruo aluntur, & in summa laboris tolerantia, Maizio pastæ, quatuor & quinque dies sine vllo potu facillime transigunt. August. Zarat. Histo. Peru. lib. 3. cap. 2.*

4 Hæc *statiua, seu palatia, quæ* Tambos *vocant, Gaiuacaua, Attabalibæ pater, ad ripas fluminum maxime, & in regiis viis exstructa, non tantum commeatu, quantum exercitui alendo sufficeret, sed etiam armis, vestimentis, & omni telorum genere tanta copia instruxerat, vt iis triginta millia hominum expedite*

vestiri

vestiri & armari possent. Ea autem crebris interuallis disposita, plerumque diei vnius itinere, interdum octo aut decem leucarum, rarissime quindecim aut viginti, spatio discreta ab aliis alia erant. August. Zarat. Hist. Peru. lib. 1. cap. 14.

Peruani Christianos ex maris spuma concretos esse putant, Aurifodinæ exhaustæ. Colonia in Peru ab Hispanis condita.

CAPVT XXI.

MATVRVM iam mihi videtur falsas eas opiniones quas illæ gentes de nobis habent, expromere. Postquam ingressis Perusium Hispanis, mores eorum, facta & atrocia sæuitiæ exempla quæ passim ab iis edebantur, inspexere: nunquam ex eo non modo fateri voluerunt, nos esse Christianos filios Dei (sicuti ab Hispanis audiebant) sed ne ita quidem in lucem editos vt vulgo nasci homines solent. Quippe fieri non posse vt tam ferox & truculentum animal ab vllo homine genitum & feminæ partu editum sit. *Absurda Peruanorum de Christianis opinio.*

Itaq; eorum animis penitus hæc insedit opinio, nos mari esse ortos: ac proinde nos *Viracochie* vocãt. quippe *Cochie* apud eos valet mare, & *Vira* spumã significat. Ergo nos è mari cõcretos & coalitos, spumaq; nutritos, vulgo ferũt: ac venisse in terras ad vastãdum ac perdendum mundũ. Neq; eam opinionem vllus, præter Deum omnipotentem, eorũ animis euulserit. Nempe inter se ita ratiocinantur, Venti domus prosternunt, arbores frangunt: ignis eadem vrit: sed isti Viracochiæ omnia deuorant: terrã inuertunt, vim fluminibus afferunt, neq; vllum tempus remittunt: perpetuo irrequieti modo huc modo illuc vagantur, aurum & argentũ insatiabiliter quęrentes: mox vbi quæsiuere, alea cõsumunt, bella gerunt, mutuis cædibus se conficiunt, latrocinantur, blasphemant, Deum exsecrabiliter eiurant abnegantque: verũ nunquam loquuntur, & nos nostris ditionibus & fortunis spoliauere. Deniq; Indi mare diris exsecrantur, quod tam sæuam & truculentam sobolem in terram immiserit. *Barbari Christianorũ vitia grauissime arguunt.*

SÆPE varia eius regni loca perlustrans, siquem forte Indum obuium haberem, animi gratia, vt mentem eius nudarem, sciscitabar ex eo vbi hic aut ille Christianus maneret. Illi vero tantum abest vt responsum aliquod darent, vt ne in os quidem contra me intueri sustinerent. Verum simulac petieram vbi maneret Viracochie, confestim mihi respondebant. Pueri quidem eorum vix verbum vnum balbutire incipiunt, quum patres digito nostrum aliquem indicantes, En tibi, inquiunt, Viracochie.

PORRO quum in multis huius Regni pagis, nempe quia opulentum est, sacerdotes & monachi erudiendæ iuuentuti dent operã, vtinam tamen bonum aliquem fructum edant. Neque hic omiserim quod in Quito à Flandro quodam monacho Franciscano audiui, cui Iodocus nomen erat. Is mihi retulit se in prouinciam Cagnariam profectum, exstructo ibi cœnobio, omnes eius *Religionis Christ. contemtus apud Peruanos ex malis Hisp. exemplis.*

K gentis

gentis regulos & primores euocasse. Quum tres tantum ex iis venissent, luculentissimam apud eos orationem habuisse, vt qui linguam Cuscensem optime calleret, eisque quæ ad fidem nostram pertinerent, copiose exposuisse, fœdos simul eorum ritus & diabolicas ceremonias damnantem: mox postulatu eorum omnes baptizasse, atque ita domum reuersos.

VERVM vt vidit monachus eos ad sacrum in templũ non venire, denuo homines adit, rogatq; vt in sancto proposito perseuerent. Donec ad extremũ vbi vidit se operã ludere, nec fructus vllam esse spem, quum illi palam cum risu dicerent, res Viracochiorum sibi non conuenire, nec sibi tantum ab suis rebus esse otij vt templo frequẽtando vacare possent: (1) his, inquã, compertis, monachus 6. postquam eo venerat mense, Quiton ad suum monasteriũ reuersus est.

AC quando in eum sermonem incidi, age libens ab Hispanis ipsis quæsiuerim, Si apud eos nulla vmquam antehac notitia, ac ne nomen quidem ipsum Sacri Euãgelij auditum, atque hoc tempore gens aliqua in Hispaniam ad promulgandam Christianam doctrinam commearet, quomodo ipsi in Indiam iuerunt: atque & ea ipsis suas fortunas, vxores & liberos eriperet, atque in ipsorum corpora tormentis cędibusque sæuiret, ac pro mancipiis vẽderet, multasque alias indignas iniurias in eos ederet: quæro quid ipsi essent facturi. Ego quidem non dubito quin ipsi non tantum capitali & perpetuo odio eam gentem prosequerentur, & in eam probra omnia & fœda iacerent: sed etiam atroces de ea, si possent, expeterent pœnas. Si hoc Hispani ipsi alteri genti facturi sint, quis miretur hunc in modum Indos Hispanis, si possint, vsuros?

IAM superius de immensa opulẽtia egi ab Hispanis reperta, quum primum hoc regnum subegerunt. Attamen vtcũque tantum inde opũ exhauserint, Indi etiam nunc grandem lancem plenam Maizio tenentes, granũ vnum ex omni aceruo eximunt, &, Viracochiæ, inquiunt, hoc foras exportarunt: & illud (lancem intuentes) apud nos remansit. Itaq; illi ne tam ingẽti gaza Hispani potirentur, partim proiecerunt in mare, partim defossas in terrã opes abdidere.

HISPANI præter hæc argenti & auri fodinas ditissimas aperuere, & argentearum quidem nobilissimæ sunt apud Potosienses. Non procul Cusco in flumine Caluaia auri purissimi ramenta inuenere: deinde in Quitensi prouincia auriferum aliud flumen, quod ab Hispanis San-barbara appellatur. Aurarias quoque in quibusdam montibus nacti, cuniculis per magna spatia actis & tellure ligneis columnis & fulturis suspensa, vsque-adeo fodere, quoad aurariæ venæ finem inuenirent. Ac sæpe accidit vt fidentibus rimis fracti montes, & omnes operarios & Hispanos ipsos opprimerent. Aurum quod ex iis montibus eruitur, minutæ arenæ speciem habet: id, effossa terra, argenti viui ope colligunt quodè fluuiis tollitur, in grumos & grana tum exigua tum maiora discretum est. At nunc quidem omnes fere aurifodinæ exhaustæ sunt: argentariæ abunde quidem adhuc suppeditant, sed non ea copia

Potosienses fodinæ.

Hispanorum in exhauriendis fodinis labor.

qua pri-

qua primum. Neque enim tantæ magnitudinis vllus mons eſt,quem , ſi ſemper inde tollas ac nihil reponas,aliquando non exhauſeris.

Coloniæ ab Hiſpanis in eo regno conditæ hæ ſunt : Lima , Arequipa, Cuſco , Neapolis , Argyropolis,Trugillium,Guanucum,Chiachiapoi , Quito , San-michael , & Portus-vetus. Earum ampliſſima Lima eſt , quadringentis & quinquaginta circiter focis habitata : ceterarum aliæ viginti , aliæ triginta , quædam quadraginta , nonnullæ quinquaginta , aliquæ octoginta domus continent. Denique ſic ſtatuo atque affirmo , omniũ earum vrbium, quotquot Hiſpani in ea India condiderunt : (quas illi amplius trecentis eſſe iactant)etiamſi in vnum aceruum conferantur , non tot eſſe ciues ac municipes,quot vel vnius ſuburbij Mediolanenſis extra portam Comaſinam olim eſſe meminimus. Nam florentibus illius vrbis rebus , ex ſolo eo ſuburbio XII. amplius millia hominum,exceptis ſenibus,emitti ſolebant : at in India Occidentali , annumeratis etiam ſenibus ac pueris,luſtro facto nunquam amplius XIIII. aut XV. millibus capitum reperta eſſe conſtat. *Coloniæ Hiſpanicæ in Peru.*

Is Chriſt.religionis contemtus in Barbaris nulli veriùs cauſæ quam Hiſpanorum ſceleribus & flagitiis aſsignari debet. Nam alioqui non plane indociles neque à pietate alieni ſunt. Id vnius rei documento , quod ex Lerio noſtro ſumam, demonſtraſſe ſufficiet. Is enim Americ.Hiſt.cap.16.narrat, Se aliquando cum tribus Barbaris Braſilienſibus iter per ſiluam facientem,noua arborum herbarumq; ſpecie , ſimul canoro auium cõcentu, inuitatum ad prædicandas Dei laudes,totum Pſalmum 104.alta voce cecinisse. Mox quæſiuiſſe vnum ex illis quidnam ſibi vellet quod cecinisset. ac tum ſe copioſe Prophetæ mentẽ & Pſalmi ſententiam expoſuiſſe , Illos vero, vbi omnia hæc attente audiuiſſent ,ingenti cum admiratione in exclamationem erupiſſe, OH *quam vos* Mair*(ſic illi Gallos appellant)felices eſtis,qui tot arcana ſciatis, quæ nobis miſeris occulta ſunt ! Ita nimirum cum aliquo fructu docentur Barbari, non libidinis & auaritiæ exemplis.*

Peregrini à Gaſca è Peru arcentur. Hiſpanicæ claſsis naufragium. Benzonis ex India Occid.in Hiſpaniam,atque inde in Italiam reditus.

CAPVT XXII.

Cvm iam tertius ageretur annus ex quo in Peruſium veneram, ac me,iam collectis aliquot ducatorum millibus,earum terrarum ſatietas & faſtidium cepiſſet , reuerti in patriam conſtitui. Acceſſit eo etiam edictum Præſidis Gaſcæ , quo peregrinos omnes Peruſio excedere iuſſit: quum videlicet à quibuſdam Hiſpanis accepiſſet,Leuantinos (ſic nimirum nos vocant) perfidos ac ſæuos eſſe, ac multis Hiſpanis exitij cauſam fuiſſe. Ergo quum tunc in vrbe Guaiaquil eſſem,eoque forte acatium è Panama mercibus onuſtum appuliſſet, abire inde & patriam reuiſere ſtatui.

Vt primum, confectis ad quæ venerat, magiſtro nauis abire vacuum fuit, nauim cōſcendi VIII. die Maij, anno M. D. L. ſoluimus & in portu Zalangi præſidem Gaſcam inuenimus. Is Panamā petebat, vnde in Hiſpaniam traiiceret: ac tū quod ſolus nauigaret, Nauarchum noſtrum comitem ſibi ire iuſſit. Ille, quum Maizio nauem onerare vellet, Præſidem rogat, vt propter neceſſarios quoſdam vſus ipſum ibi manere pateretur. Præſes abit, nos tandiu in eo portu hæremus quoad onuſtum eſſet nauigium.

Mox inde ſoluentes, breui ad Mantam appellimus: ſed ibi nauigium ſcopulo illiſum fractumque mergitur: omnes vectores & nautæ cum maxima auri & argēti parte incolumes, ad terrā euadūt. Ea calamitas Naucleri ſeu piloti ſuæ artis nō ſatis periti inſcitiæ accepta eſt: is vero qui Panama acatium deduxerat, ſubſtiterat in Guaiaquil eiuſcemodi ob cauſam. Allatum forte erat per eos dies ab Hiſpanis Cæſaris edictum ac omnibus Indiæ partibus promulgatum, mulierum poſtulatu quæ viris iunctæ eſſent: Vt videlicet Præſides ac Gubernatores, viros qui in Hiſpania vxores haberent, in Hiſpaniam remitterent: aut iuberent eos de arceſſendis eo vxoribus ſatagere. Ergo metuens Naucle- rus ille ne Panama in Hiſpaniam remitteretur, nullius ibi fauore ſubnixus, quum eo reuerti nollet, in Peruſio ſubſtitit.

Edictum de arceſſendis vxoribus.

Amisso vero, ita vti dixi, nauigio, exſpectare aliam traiiciendi occaſionem neceſſe nos fuit. Tandem quinquageſimo poſt hæc die, quum nauis Lima veniens eo applicuiſſet, ei iungimur, & breui Panamam peruenimus. Ibi comperto Præſidem cum omnibus nauibus è Nomine-dei in Hiſpaniam vela feciſſe, in Nicaraguam tranſgredior. Ibi graui ac diuturno morbo implicitus, ac vix tandē recepta valetudine, poſt quadriennium è Guattimala vbi tūc eram, ad Portū-caballorū me confero, quo naues ex Hiſpania appuliſſe acceperam.

Conscendo nauim, ſoluimus: ſed quum iam haud procul Cuba eſſemus, ſæua repente coorta procella nauim ad breuia illidit: nos, omni prope amiſſa pecunia quæ in naui erat, ægre in ſcapham tranſgreſſi, omnes tamen incolumes trigeſimoquarto demum die ſummis cum laboribus & periculis portum Auanæ tenuimus: vbi claſſem Regiam reperturos nos ſperabamus. Sed ea iam octiduo ante, ſummo ipſius præfecto Didaco quodam Caietano, in Hiſpaniam vela fecerat: atque eam quidem vix medio itinere atrox adorta tempeſtas miſerabiliter afflixit. Ex duodeuiginti nauibus, tredecim fluctibus penitus haſtæ ſunt, (quarum vna vehebatur Clauiſſus Panamæ Gubernator, & duo Adſeſſores iuridici noui regni Granatæ, qui ob multa iniuſtitiæ & repetundarum crimina, Regis mandatu è prouincia in Hiſpaniam deportabantur) duæ quaſſatæ & ſemilaceræ ad Dominicæ inſulæ littora eiectæ ſunt. Tribus reliquis in Hiſpaniam abreptis, vna littoribus Portugalliæ illiſa eſt: vectorum pars, amiſſa naui, ægre ad terram enauit: altera Calicium portum incolumis ſubiit: Prætoria, haud procul portu San-lucari de

Claſſis Hiſpanicæ naufragiū.

cari de Barrameda, cum ducentis ferme hominibus periit. Præfectus ſcaphæ præſidio cum parte nauticorum & concubina euaſit.

Mox quum Hiſpalim veniſſet, iuſſu Regis in cuſtodiam coniectus eſt. Obiiciebatur, eo tempore ex India ſoluiſſe vt ei neceſſe eſſet hieme in Hiſpaniam appellere, littorum præſertim egreſſu ea tempeſtate periculoſiſſimo. Itaque ipſius culpa tantam calamitatem eſſe acceptam. Ille vero culpam omnem in neceſſitatem transferens, ſe quum tantæ alendæ multitudini commeatu Auana expedire non poſſet, inde ſoluere eſſe coactum defendebat. Tandem hæc atque alia afferens emittitur, ſed abrogato ei munere.

Ego interea Auanæ hærebam æger animi ac merens, idque duplici de cauſa. Primum quod fortunarum mearum partem in ſupradicta naui amiſeram: deinde quod claſſem Regiam, cui me adiungere cogitabam, profectam comperiſſem. Verum tam funeſti naufragij nuncio audito, Deum diuinamque eius gratiam laudaui, quod ei claſſi molienti me ſuccedere non eſſet paſſus, hauddubie ſi id factum eſſet, cum aliis periturum. Tandem decimo poſtea menſe claſſis Regia in Indiam appulit: moxque in Auanæ portu aggregatis quatuordecim nauibus cum modicis tum magnis, breui vela, Dei ope, in Hiſpaniam fecimus. Trigeſimonono quam inde ſolueramus die, horribilem vnam tempeſtatem in eo curſu perpeſſi, inſulam quandam Luſitaniæ (vulgo Maderam appellant) tenuimus, quæ iuxta Coſmographorum rationem ab Auana amplius IV.M. milliaribus diſtat. *Benzonis in Hiſpaniam, inde in patriam reditus.*

Medio ferme itinere iacet exigua quædam & deſerta inſula, quæ ab Hiſpanis (1) Belmuda appellatur: ſed eam neque nos in conſpectu habuimus, neq; multi nautæ illac præternauigantes vident. Sumto in Madera pane, vino, aliiſque commeatibus, vela damus: & octauum poſt diem, XIII. Septembris, M.D.LVI. San-lucari portum ingredimur, atque inde Hiſpalim procedimus. Ipſe, ſimulac expeditis negotiis dimiſſus ſum, Calicium portum peto: & onerariam nauim conſcendens (Vrcam vulgo vocant) Genuamque bimeſtri nauigatione peruectus, & incredibili ex conſpectu patriæ perfuſus gaudio, breui Mediolanum peruenio. *Belmuda inſula.*

Qvamobrem immenſæ atque ęternum laudandę Maieſtati Dei, potentięque eius, ac Seruatori noſtro Ieſu Chriſto, immortales gratias ago, quod conceſſo mihi hoc beneficio vt res adeo nouas, tamque à nobis diuerſas ac remotas terras viſerem, me ab innumeris periculis liberauerit: vt quoties pręterita in memoriam reuoco, humanum vnum corpus tot tantiſque malis tolerandis ſufficere vix potuiſſe exiſtimem. *Gratiarũ actio pia.*

1 Hæc Belmuda ſeu Bermuda inſula, Garza etiam alio nomine dicitur: quod nauis, cui ea primum apparuit, Garza vocaretur: illius vero Magiſter, Ioannes Bermudez Palenſis. Ad XXXIII. *gradum in Septentrionem ſita eſt: parua & deſerta credita. Ouied. Hiſt. Ind. lib. 2. cap. 9.*

BREVIS INSVLARVM QVAE CANARIAE APPELLANTVR, ET RERVM IN IIS MEMORABILIVM, DESCRIPTIO.

ARGVMENTVM.

Mnibus nauibus, quæ in Indiam Occid. cursum dirigunt, primã stationem præbent Canariæ, seu Fortunatæ insulæ, 200. leucarum, nonnullæ etiam 240. interuallo ab Hispania, à 27. ad 29. ab Aequinoctiali limite, in Septentrionẽ, gradum sitæ. Earum prisca nomina, Pluuialia, siue Ombrios, Capraria, Niuaria, Canaria, Iunonia, & eodem nomine proxima, sex tantum veteribus cognitæ, hodie septem numerantur. Illæ post Iubæ & aliorum veterum inquisitionem, diu nostris hominibus ignotæ manserunt, donec Ioannis, secundi huius nominis, Castellæ regis, denuo, anno Domini 1405. aut (vt alij tradunt) Petri regis Aragoniæ, temporibus, anno 1334. Hispanorum nauigationibus apertę sunt, moxque (vt hic scribit Benzo) partim ab ipsis Hispanis, partim à Gallis subactæ.

Canariæ

Canariæ insulæ septem. Indigenæ pauci supersunt. Quando & à quibus subactæ. Earum feracitas.

CAPVT I.

QVANDO, Deo bene iuuante, finem tandem breuis huiusce meæ Historiæ assequutus sum, operæ-pretium facturus mihi videor, si quædam de Canariis insulis memoria non indigna contexam. Hæ septẽ sunt: Gran-canaria videlicet, Teneriffe, Palma, Gomera, Ferrum, seu Ferrea, Lanzarotta, & Forte-ventura. Eæ non magno interuallo inter se discretæ, ab ortu in occasum, continuo versu in ordinem porrectæ, XXVII. gradibus & dimidio ab Aequinoctiali linea absunt: Ab Hispaniæ promontorio Boldori nongentis & octoginta pass. millibus: ab Africa LXX. Perhibetur à veteribus nonnullis scriptoribus Fortunatas esse dictas, quod omnibus quæ vita humana desiderat, iisque sponte genitis abundent. (1) Verum Solinus multo secius de iis scribens, plurimum istius fertilitatis famam eleuat. *Canariæ seu Fortunatæ insulæ, septem.*

PORRO veterum earum incolarum & indigenarum stirps hodie propemodum sublata est. Ego quidem vnum duntaxat in Palma insula vidi, annos ferme LXXX. natum: cui, quod è præcipuarum & veterum insulæ familiarum stirpe esset, Rex Hispaniæ certum annuum stipendium in victũ dabat. Quum mihi forte aliquando sermo cum isto esset, & ab eo mores atque instituta gentis cognoscere cuperem, nunquam à vino integrum vacuumque reperi. quippe eius potus dulcedine semel degustata, omnem voluptatem in ebrietate collocabat. Itaque ea de re nihil certi tradere possum, nisi forte pauca quædam quę vel ipse vidi, vel ab Hispanis nõnullis magno conatu audiui. Sed priusquã id aggrediar, exponendum videtur quę prima gens (vti à nonnullis scriptoribus proditum est) eas insulas subegerit. *Canar. indigenæ pauci.*

IN Historiis Petri Aragonię regis, eius nominis IV. traditur anno M.CCC. XXXIIII. ad eum adiisse nobilem quemdam Hispanum (Ludouico Cerdę nomen erat) virum bellicarum rerum artiumque peritissimum, qui quod ei adhuc omnia incepta prospere prouenissent, arroganter Principem Fortunę sibimetipse cognomen fecerat. Is à Rege, vt eius autoritate atque auspiciis Canarias insulas subigere liceat, simulque auxilium petit: moxque impetratis ab eo pecuniis ad celoces duas armandas, classe instructa è Calicio portu soluit. Breui Gomeram tenet, ac centum & viginti milites in litus exponit. Sed vix egressos, Insulani feroces animis acriter impetu facto repellunt: maxima pars cęsi: ceteri trepida fuga compulsi ad naues partim eo nantes, alij scaphis raptim conscensis euasere: ac cum suo duce, qui Principatum Fortunę se amisisse sero tandem agnoscebat, spe irrita męsti in Hispaniam reuertuntur. *A quibus primum subactæ Canariæ.*

TRA-

TRADVNT nonnulli missas è maiore Baleari naues aliquot ad subigendas eas insulas: sed omnia fœde atque improspere euenisse. Proditum est ab aliis, anno M.CCC.XCIII. Hispalenses & Cantabros aliquot naues militibus, equis & commeatu ad eam expeditionem instruxisse. Hi quum classe perarmata ad Lanzarottam appulissent, exscensuque ad terram facto expedito agmine ad pugnam procederent, ne indigenas quidem incautos & solutos oppressere. Itaque multis horis acriter vtrimque pugnatum: tandem victores Hispani, plurimis hostium cæsis, multis captis, præda & spoliis onusti in Hispaniam reuertere.

Ventacurtius Gallus Canarias tentat.

ALII eius rei gloriam Gallo tribuunt, Nobilem videlicet quemdam Gallum,(2) Ventacurtium nomine, contractis ex castelli cuiusdam sui pretio pecuniis classem tantæ expeditioni parem armasse, primumque eas insulas cœpisse subigere. Is enim quum ad Gran-canariæ oram naues applicuisset, atq; indigenæ egredientē in litus vim aduenarum conspexissent, id protinus Baianori insulæ regulo renunciant. Is tristi accepto nuncio, haud cunctanter concitis popularibus quantam potest multitudinem colligit: moxque omnes è vicinis collibus ac tumulis ad litus descendentes ferociter in hostem incurrūt. Ac Galli quidem primo furentium Barbarorum impetu pulsi ac perterriti, ingens damnum accepere. Sed mox confirmatis animis effuse concitant equos, & multa cæde hostium inuecti, turbatos in fugam vertunt. Baianor prælio superatus, simulatque ex fuga sese recepit, statim ad ducem Gallum legatos de pace mittit. Qua benigne data, Ventacurtius, Reguli huius consensu arcem in insula coctili latere ædificat, eamque quinquaginta militum præsidio munit.

EXINDE cum reliquis suorum ceteras insulas ordine prælegens, Palmam aggreditur, qua paruo negotio subacta, breui quoque Gomeram in potestatem redigit. Has tres insulas ita perdomitas Alphonso comiti Nebulensi Hispano, magno pretio vendit, qui mox ceteras ditioni suæ adiecit. Ex quibus apparet iam multis abhinc annis has insulas Hispaniæ regno subiectas esse.

Gran-canariæ descriptio.

IAM quod ad mores eius gentis attinet & fertilitatem terræ quæ vel ipse vidi, vel ab aliis audiui (vti superius sum pollicitus) ea paucis exsequar. Primum ergo earum insularum maxima (Gran-canariam Hispani appellant) rotunda propemodum specie, CXXX. circiter millium pass. ambitu, vrbem in planicie modica sitam haud procul mari Orientem versus, habet: quæ quum ibi essem, quadringentis circiter domibus habitabatur. Ibi Gubernatores & præfecti tum seculares, vt vocant, tum Ecclesiastici, manent. Nullus ante vrbem portus, sed duobus ab ea millibus pass. Septentrionem versus, prope exiguum montem statio quædam est. Ibi naues ancoras iaciunt: quibus scilicet tutandis vicino in littore Hispani modicam arcem excitarunt: vbi tum tormenta quatuor ferrea erant, eaque situ ac rubigine obducta. Ac sæpenumero equidem

equidem demiratus sum, quum Galli eodem ipso in littore naues aliquot ceperint, satis validum ad impetus hostiles arcendos propugnaculum ab Hispanis non exstructum esse.

In ea insula magna fit sacchari copia, plurimique propterea mercatores eo negotiandi causa commeant, maxime Genuenses. Omnes arbores ex Hispania eo translatæ, facile, præter oleam, comprehenderunt. Ea quæ Palma dicitur fructuum vbertate, maxime vini, imprimis insignis est. Itaque tantum ex illis vitibus prouenit, vt non insulis modo vicinis vina suppeditent, sed etiam dent quæ nauibus in Indiam, in Flandriam & Angliam portentur. Caprarum etiam & ouium greges eæ insulæ habent, ex quarum lacte caseum ingenti copia faciunt: cuniculorum vero vim prope innumeram. De ceteris, Teneriffe quoque & ipsa rebus ad victum necessariis abundat: sed tres illæ priores palmam obtinent: reliquæ, vt exiguæ, inopes & ignobiles spernuntur. *Palmæ insulæ descriptio.*

1 Pomponius *Mela lib. 3. ca. 11. ita de iis scribit: Fortunatæ insulæ abundant sua sponte genitis, subinde aliis super aliis innascentibus nihil solicitos alunt, beatius quam aliæ vrbes excultæ. Idem prope Plutarchus in Sertorio. Solinus contra cap. 20. De harum nominibus (inquit) exspectari magnum mirum reor, sed intra famam vocabuli res est, &c. Idque multo quam alij verius.*

2 *Ioannes Betancurtius, nobilis Gallus, Robini Bracamontij, Franciæ, Almirantis, cognati sui gratia & interuentu, Anno* M.CCCCXVII. *eas insulas subigendi facultatem suis auspiciis & Regio titulo, à Rege Castellæ obtinuit. Itaque venditis quæcumque in Gallia possidebat, classem armat, & Gallos admistis Hispanis, ducens, in Canarias expeditionem suscepit. Habebat in comitatu monachum, Mendium nomine, qui, Martini V. Pontificis iussu, Barbaros Ethnicis superstitionibus deditos ad Christianismum verteret, & Episcopi titulo illis præesset. Betancurtius Lanzarottam, Forte-venturam, Gomeram, Ferrum & Palmam paruo labore in potestatem redigit. Gran-canaria potiri non potuit,* x. *milliũ armatorum exercitu Barbaris insulam propugnantibus. Inde eiectus in Lanzarottam se recipit: atque inde, exstructo latericio vel lapideo castello, subactas insulas regere & coloniis occupare instituit. Mox etiam, variis mercibus, quas ab eo acceptas Hispanæ & Gallicæ naues exportabãt, puta mancipiis, melle, cera, coriis bubulis & hircinis, sebo, ficubus, aliisque, pecuniarum vim ingentem facere: donec multi fama opum quibus eæ insulæ abundarent exciti, ad ceteras subigendas confluerent. Ceterum Betancurtius quatuor insularum imperium Menaldo, consanguineo cuidam suo, moriens reliquit. Post hæc, iurgio forte inter hunc & Mendium Episcopum orto: Mendius aduersa multa de impotenti eius in Barbaros dominatu ad Regem Castellæ scribit; Itaque cupere eos in Regis fide, ac ditione esse. Rex trium nauium classem eo mittit, Petro Barba duce. Is diues & cautus, vim etiam adhibiturus si opus esset, Menaldo facile, vt eas sibi vendat, persuadet. Eas postea ipse Ferdinando*

Peraʒæ, Hispalensi equiti, vendidit: aut vt alij tradunt, Alphonso comiti Nebulensi, qui eas aliis ditionibus cum Peraza permutauit. Peraza quidem, quocunque modo iis potitus, Regium nomen primus asciuit. Gom. Hist. gen. lib. 5. cap. 222.

Miraculum arboris in insula Ferro. Canariensium mores. Teneriffes insulæ mons.

CAPVT II.

RES poscere hic videtur, vt priusquam hunc de Canariis sermonem absoluam, memorandæ Arboris miraculum referam. In insula Ferro est: perennes aquas è foliis exsudans stillansque & quidem tanta copia vt nō incolis modo, sed etiam multo pluribus sufficere possit. Ea arbor mediocri magnitudine, nucis iuglandis folio, quamquam paulo maiore, muro circumlapideo septa, instar fontis, est: & eo cratere defluens aqua suscipitur. Arcanum equidem naturæ mirabile; non reperiri tota insula vllam aquam præter eam quæ ex illa arbore manat. Porro arborem perpetua ac densa nebula circumuestit: quæ tamen interdiu vbi solis æstus flagrare incipit, paulatim discuti ac resolui videtur.

Arbor perennes aquas exsudans.

PRINCIPIO, Hispanos eam insulam subigere aggressos, quum neq; fontes, nec puteos, nec flumina inuenirent, ingens admiratio stuporque incesserat. Quumque ab indigenis sciscitando exsequerentur, vnde aquam sibi pararent: illi pluuialem aquam in vasis collectam, reponere ad necessarios vsus se respondebant: arbore nimirum prius arundinibus, terra aliisque integumentis operta. quippe ita rati Hispanos, vbi aquam non reperissent, ex omni insula excessuros. Sed parum astus profuit. Nam insulana mulier Hispano cuidam, qui cum familiaris ei consuetudo intercesserat, arborem & arcanam vim eius aperuit: protinusque ille Hispanorum duci. At dux, qui rem tam inusitatam pro fabula duceret, risu temperare non potuit: mox tamen detecta arbore & rei certitudine comperta, omnes rei tam nouæ miraculo defixi obstupuere. Neq; mulier indicium impune tulit, siquidem primores insulæ proditum ab ea arcanum quum cognouissent, breui necem ei clanculum intulere.

Arborem illam mulier Hispanis prodit.

CETERVM hi fere Canarienses quondam idololatræ erant. Caprarum pellibus, quibus abundabant, amiciebantur: neque alias domus, quam subterraneos specus norant, eosque fere ad radices montium aut sub collibus positos. Quum nullum haberent animal præter capras, quæ nostris multo grandiores sunt, iis vice boum ad colendos agros vtebantur, & earum cornibus terram velut bipaliis fodiebant. Milium illis pro omni fruge erat, ex quo duorum lapidum attritu commolito panem faciebant, ab ipsis *Gofio* appellatum. Vinū è palmis, vt Aethiopes, moliebantur. Colore cutis prorsus tali sunt quali errones

Canariensium mores & cultus.

Canar. panis.

errones illi quos vulgo Aegyptios vocant. Earum insularum cælum calidius quam frigidius est, etiamsi Tenerife montem erigat (2) *Picum Teydæ* vulgo vocant) totius prope anni spatio opertum fidumque niuibus. Quod quidem primum signum à mercatoribus ad eas insulas nauigantibus eminus conspicitur. *Tenerifæ mons.*

1 VVLGO *creditur ea esse, quam Plinius & Solinus Ombrion seu Pluuialiam vocant: sic dictam quod nulla in ea esset aqua nisi ex imbribus. De qua hæc Plinij verba sunt lib. 6. cap. 32. Iuba de Fortunatis ita inquisiuit: Primam vocari Ombrion, nullis ædificiorum vestigiis: habere in montibus stagnum: arbores similes ferulæ, ex quibus aqua exprimatur: ex nigris amara, ex candidioribus potui iucunda. Hactenus ille. Quæ quidem non videntur admodum discrepare de iis quæ de ea Insula ab Hispanis explorata sunt. Quamquam illi nullo ibi nec stagno, nec lacu, nec fluuio, nec fonte inuento, solam eam salubrem & potui aptam aquam ex mirabili ea arbore stillantem compererint: & quidem tanta copia, vt non Insulanis modo eorumque armentis, sed etiam nauibus eo forte ad aquandũ appellentibus sufficiat.*

2 *Mons hic in tantam altitudinem editus est, vt* XV. *ferme leucas ab imo ad summum verticem colligens, inde ab ducentorum quinquaginta milliarium Hispanicorum interuallo eminus conspiciatur. Eius ima siluæ & viridantia pascua vestiunt: media niues occupant: vertex nudus & sterilis fumos plerunque exhalat. Vulgo Galli nautæ eum* Le pic de Tanariffle, *appellant.*
Cæterum Teneriffe ea creditur esse, quæ à veteribus Niuaria dicitur.

L 2 DE

DE GALLORVM EXPEDITIONE IN FLORIDAM, ET CLADE AB HISPANIS NON MINVS INIVSTE QVAM IMMANITER IPSIS illata, Anno 1565. Breuis Historia.

CVI ADIVNCTVM EST, SVPPLICIS LIBELLI & querelæ, à viduis, liberis, cognatis & amicis Gallorum, ab Hispanis in Florida contra fas ac fidem cæsorum, ad Carolum IX. *Galliæ regem delatæ, exemplum.*

ARGVMENTVM.

HVNC libellum superioribus Benzonis libris adiunximus, tum quia eiusdem pene argumenti est, quum & rei in iisdem illis terris gestæ historiam, & Hispanicæ sęuitiæ insigne exemplum contineat: tum vt Hispanis ipsis speciosam illam laruam excuteremus, qua vulgo vti solēt. Non mirum esse videlicet, se aduersus Barbaros & Anthropophagos homines nihil humani pręter speciem oris habentes, quorum immanitatem frustra per benignitatem & modestiam effugeris, sæuitia sæpius quā clementia esse vsos. Nam quid hic simile adferent? Expeditionem in Floridam suscipiunt Galli, idque Regis sui iussu: neque in alienam possessionem violenter irruunt. Etsi enim nullo iure Hispani latissimas illas in Occidente tum Insulas tum Indicæ continentis prouincias, nisi forte vmbratili Pontificis donatione, cuius ea non sunt, possident: ab illis tamen Galli, velut iusto titulo possessis, non vim duntaxat sed appulsum quoque abstinent: & iam Hispanis visam quidem, nullis tamen adhuc Hispanicis coloniis insessam oram, velut vacuam, occupant. Hic Hispani non contenti vi ex iis litoribus arcere Gallos, vt pedem in sua inferentes: non in armatos tantum in quos par periculum & ardor certaminis irritat, sed imbellem quoque inermemque in turbam pueros & fœminas plusquam beluina sæuitia debacchati sunt. Et hoc quidem per me occultum sepultumque maneret, nisi Hispani plura atque atrociora & pridem & hodie in Belgio perpetrarent, quam quæ apud Indos vnquam edidere.

A quo

A quo primum reperta & nuncupata sit Florida. Joannis Pontij, Ferdin. Sotti & Hispanorum Monachorum infelices in eam expeditiones.

CAPVT I.

VAM inclementer & parum humane Hiſpani victorias pacemque aduerſum Indos Occidentales exercuerint, ſuperiores libri abunde docuere: nunc vero etiam quomodo Gallos in Florida acceperint, breui narratu exſequar. Sed ante omnia quæ regio ſit Florida, vbi ſita, à quo primum reperta & tentata, exponendum eſt.

NON procul Hiſpaniola Boriquena inſula eſt, quam hodie S. Ioannis de Portu-diuite appellant. Eius primus occupator ac Gubernator Ioannes Pontius Legionenſis, pro certo habens fore vt ab Didaco Almirante & Prorege Indiæ, magni illius Chriſtophori Columbi filio, æmulantium calumniis accenſo, prouincia demoueretur, cedere inimicis ſtatuit, & nouas ſedes quærere. Itaque anno M. D. XII. celocibus duabus armatis, flexo in Septentriones curſu altum tenens, tamdiu nauigat, quoad aliquantum progreſſo Biminiæ Inſulæ ſeſe aperuere: quæ ad Septentrionem Cubæ inſulæ iacent. *Floridæ ſitus, & quãdo primum inuenta ſit.*

EODEM tempore de prodigioſo quodam fonte fama increbuerat, cuius aquis epotis ſenes, exuta canicie, in iuuentam reuireſcerent: neque eam fabulam cupidius ſparſerant Indi, quam crediderant noſtri. Eam famam ſequutus Pontius, dum circa eas inſulas, fontem illum fabuloſum quęrens, ſeneſcit potius quam repubeſcit, ſex amplius menſes irrito errore abſumit. Tandem tamen diu vagatus nouam Indicæ continentis oram detegit, eamque partem ad quam forte ipſo Reſurrectionis die appulerat (quem vulgo Paſcha floridum appellant) velut è re nata ſumpto nomine, Floridam ipſe nuncupat. Id terræ prominens, linguę aut manicę inſtar, ſe ingenti fronte in altum euehens, centum leucas in longitudinem, quinquaginta circiter in latitudinem, patet. Eius extremum cornu ab Aequinoctiali linea, Septemtrionem verſus, gradus XXV. diſtat: moxque extendi ac dilatari incipit, qua in mediam inter aquilonem & exortum æquinoctialem regionem verſa eſt. *Fons fabuloſus.* *Florida nuncupatio.*

Ex ea noua terra reperta ingentes ſibi diuitias deſpondens Pontius, breui ad S. Ioannis inſulam regreſſus, mox inde Hiſpaniam petit. Ibi à Rege Catholico expoſitis quæ inuenerat, non magis meritorum reſpectu quam amicorum gratia, Biminenſem & Floridenſem præfecturam, Adelantadi titulo, obtinet. His auctus, in Boriquenam reuertitur: coloniæque in ſuam prouinciam deducendæ certus, milites ſcribit, claſſem comparat, multoſque in eas res ſumptus facit. Sed vix in Floridæ littus egreſſus, vrbe condendæ ſedes quærebat, quum Barbari claſſe conſpecta accurrunt, expediunt arcus & nimbo ſagittarum Hiſpanos obruunt. Pontius ipſe in turba, venenata ſagitta *Pontius Floridam infeliciter tentat.*

 grauiter

grauiter ictus, prælio excedere coactus est. Inde Cubam auectus, paulo post ex vulnere moritur. Neq; ipse tantum, sed multi quoque Hispani qui eius auspicia ad eam expeditionem sequuti fuerant, partim Indorum telis confixi, partim morbis & miseriis absumti sunt. Ita iam tum Florida inauspicato tentata, inuentoris sui cæde nobilitata est.

Ferd. Sotti in Floridā expeditio. de qua sup. lib. 2. ca. 13.

Ex eo quum ob truces & bellicosos incolas vulgo infesta atque infamis haberetur, perdiu intacta mansit. Donec tandem multis post annis Ferdinandus Sottus trib. mil. Attabalibę Peruani regis spoliis diues, & ex iam partis maiora concupiscens, eius prouinciæ subigendæ administrandæque potestatem à Cæsare petiit. Qua impetrata, cum multis Hispanis Floridam init: & omisso condendæ coloniæ cura, in mediterranea progreditur. Inde incertis huc atque illuc errans sedibus vexare indigenas, & vni parandi auri curæ intentus, metalli eius fodinas quærere passim instituit. Parem videlicet vbique esse terrarum felicitatem, qualem in Peruana prouincia nactus erat, credens aureos ibi montes opinionis errore finxerat. Ad extremum, quum non tantum Barbaros omni tormentorum genere, sed semetipsum quoque & socios cęca auri cupidine & irrito labore totos quinque annos fatigasset, & suorum spem ipse, & eum vita, destituit.

Gom. Hist. gener. lib. 1. cap. 45.

Sed ne tristi quidem Sotti exemplo cæteri à simili incepto deterriti sunt. Siquidem anno M. D. XLIIII. Floridæ in ditionem redigendæ multi decus petiere. In iis Iulianus Samanus & Petrus Ahumada. Verum neque Carolo Cæsari, qui tum in Germania erat, neque Philippo filio eius, qui præsens Hispaniam imperio regebat, ex Indici senatus consilio, mittere quemquam in eam prouinciam cum imperio placuit.

Erant tum forte in Hispania Dominicani qui feroces illas gentes verbis magis cicurandas quam malo & armis exasperandas esse dicerent, quique se eas tum ad Christianam fidem, tum ad Cæsaris imperium accipiendum sola oratione adducturos profiterentur. Neque id facilius dictum quam creditum. Itaque anno M. D. XLIX. auspiciis & sumptibus Cæsaris mittuntur eo monachi F. Ludouicus Cancellus de Baluastro Dominicanus & quatuor eiusdem ordinis.

Dominicani in Florida à Barbaris trucidantur.

Appellunt, exeunt de naui F. Ludouicus cum collegis & nautæ aliquot inermes (neq; enim doctrinam pacis præ se ferentes arma ostendere par erat.) Illis conspectis, protinus Indi non ad concionem, sed ad cædem aduolant. Mulcere alloquio Barbaros conabatur concionabundus monachus: sed verba fiebant apud surdos. Ergo nequicquam vociferãtem inuadunt, & cum duobus collegis trucidant: cæteri quum forte Confessorum laudem inter suos quam martyrij palmam apud Barbaros consequi mallent, proripiunt sese in fugam & nauim repetunt.

At Barbari (sicut postea ex adolescente quodam, Ferdinandi Sotti olim pedise-

pediſequo, auditum eſt) in lætitiam atq; epulas verſi ſaginatis monachorum carnibus opipare veſcuntur, & detractas corporibus pelles, cutim etiam capitum in orbem attonſam, ferale tropæum, in delubro ſuo ſuſpendunt.

HÆC igitur Florida eſt, de qua acturi ſumus, inter cæteras Indiæ prouincias multis Hiſpanorum cladibus notiſſima: nunc vero etiam (vt ex ſequenti Hiſtoria patebit) Gallorum.

ATQVE hæc quæ ſequuntur, prope vſque ad finem, ex breui Gallice ſcripta Hiſtoria ſumſimus, cui præfixa epiſtola Nicolai cuiuſdam Challuſij Diepenſis nomen præfert: qui è Florida regreſſus, ſuos & ſociorum caſus memoriæ prodidit. Hunc ergo potius quam nos, quæ cum aliis viderit & perpeſſus ſit, vt in Gallico illo ſcripto loquentem induximus.

Rex Galliæ claſſem in Floridam mittit, cui Ioannem Rhibaldum legatum præficit. Proſpera de Florida fama ſparſa multos ad eam expeditionem inuitat. Apparatus claſſis Diepæ fit. Multi metu inceptum deſerunt. Retracti à fuga imponuntur in naues. Galli ab Anglis comiter accipiuntur.

CAPVT II.

AVLO ante ciuiles Galliæ tumultus Rex ex Principum & conſilij ſui ſententia decreuerat in eam Indiæ oram, quę Florida appellatur, nuperrime à Gallis animaduerſam & cognitam, multarum nauium claſſem cum non ſpernenda manu mittere. Itaque compoſito primo ciuili Galliæ bello, paceque regio Edicto ſancita, intermiſſa eius incepti mentio reuocata eſt. Moxq; in eius rei effectū Ioannes Ribaldus, vir magni animi conſiliiq; & longo rerum maritimarum vſu peritiſſimus, in aulam à Rege accitus milites ſcribere, & ſeptem naues viris commeatibuſq; inſtruere regiis auſpiciis iubetur, eiq; ipſe claſſi, Legati regij titulo, præficitur. Mandatum diſerte erat vt recto curſu in Floridam nauigans, ab omnibus Hiſpanorum littoribus atque inſulis, quæcunque in ditione Regis Hiſpaniæ eſſent, vim atque egreſſum abſtineret. *Rex Galliæ in Floridā claſſem mittit.*

VVLGATA protinus eius expeditionis fama, multos vt illo Prætore & regiis auſpiciis ire vellent, & ſe ei claſſi adiungerent, perpulit: ſed proprię quemque cauſæ & varij affectus trahebant. Alios cognoſcendi orbis cupido accendebat, à qua nemo vnquam ingenuus abhorruit. quippe nauigationem plurimum ad id ſtudium conferre. Alij recenti à bello adhuc calentes, nauigandi ſubire moleſtias quam conflictari prioris vitæ ſordibus & ingrato labori malebant.

SED in primis ſtimulabat omnes ſecundus de Florida rumor per Galliam diſperſus. Ei videlicet terræ omnium rerum, quibuſcunque vita carere non debeat, copia abundanti, mitiſſimam etiam, vitalis ac perennis ſalubri- *Fama de Florida, multa vana veris affingit.*

tatis

tatis, cæli temperiem eſſe conceſſam. Quippe neque infeſto rigore ac gelu Septemtrionis premi, neque nimio ſolis æſtu exuri: ſed ſalubri vtrimque mixtura, iniuſſos etiam agros ſponte natis frugibus incolas alere. Quod ſi excolere etiam liberet, hominibus tantum gnauis atque induſtriis opus eſſe, qui natiuam ſoli eius vbertatem in humanos vſus labore & cultu elicerent: ita optimam terrarum fore.

Ipſam ab Auſtro in Septemtriones prope pari cum Europa longitudine porrectam, latitudine etiam XXIII. fere gradus amplecti. quumque ſolis percuſſa radiis plurimum genitalis caloris concipiat: eo tamen ita temperato vti non tantum rore ac frigore nocturno, ſed lætis quoque ac mollibus pluuiis, vt è pingui ceſpite magnam vim herbidi graminis mirandam in altitudinem creſcentis ſua ſpōte tellus effundat. Adhæc auri omniumque animalium diuitiæ, ſpacioſæ planicies, aprici colles monteſque clementer editi: mira amnium fontiumque amœnitas, varietaſque arborum gummi nobile & odoriferos ſuccos exſudantium, proſpera fama paſſim celebrabantur.

Apparatus Gallicæ claſſis Diepæ fit.

ERGO talibus pollicitis multi inuitati, plerique etiam auara diteſcendi ſpe, diuerſis è partibus Diepam confluebant. Eo loco luſtrari multitudinem conuenientium atque inſpici oportebat, vt ex omni numero, quos maxime ad eam expeditionem idoneos iudicaſſet, Regius legatus legeret. Segnius tamen quam pro nonnullorum ſtudio tota res adminiſtrata & perfecta eſt: eorum maxime qui milites domi ſuæ exceperant, indignantium tam diu ignauos & immunes homines ſuis ſumptibus ali, etiamſi ſpe precij & ſplendidis promiſſis lactarentur.

QVATVOR menſes & amplius otioſe inambulantes in ea vrbe conſumſerunt: donec tandem fide data ſe Regi ſtrenuam fidelemque operam nauaturos, in verba legati iurauere: ſimulque vt ſacramento obligati fuerant, ſtipendium in ſex menſes accipiunt: cuius rei mox Prætorē ipſum pœnituit. Quippe ineunte Maio, Anno M.D.LXV. quum naues conſcendentium numerum recognoſci oporteret, multi eorum etiam qui ſtipendium acceperant, ſiue longitudine itineris, ſeu formidabili barbari elementi ſpecie perterriti, mutato repente propoſito, clanculum ſe ſubducunt. Ei deſertioni vt mature obuiam iretur, ne latius exemplum ſerperet, conquiſiti deſertores atque à fuga retracti, ſeuere eodem ipſo momento naues conſcendere iubentur. Id X. die Maij factum eſt: nos tantiſper dum pecorum & farinæ commeatus in naues in ſalo ſtantes imponitur, in ea ſtatione vſque ad XXII. diem eiuſdem menſis hæſimus. Multitudo eorum qui conſcenderant, in quibus aliquot cum familiis ſuis opifices, trecentorum numerum efficiebat.

QVVM ibi commodum & imperium Legati regij ſimulque ſecundum ventum expectaremus, XXII. eius menſis venti repente vehementes vtrimq; ingruunt. Inde inhorreſcens mare, & concitati ex alto fluctus ictuque con-

trario inter ſe horribilem in modum arietantes, nautas quoq; ipſos turbauerant. Ergo trepidi & ancipiti malo attoniti nihil opis inuenere, niſi vt inciſis ancoralibus, amiſſis ancoris, nos ventorum arbitrio permitterent. Vehementiſſimus omnium Aparctias erat: is tanto impetu vela noſtra ex alto percuſſit, vt protinus ad Portum-gratiæ (vulgò *Haure-de grace*, Normaniæ portus eſt) volantibus ſimiles deferremur. Ibi triduum morati, quoad miſſus à nobis Dieppam myoparo, nuncia inde referret; ab ea ſtatione XXVI. eius menſis ſoluimus.

QVVM rectà in Floridam curſum corripere cogitaremus, aduerſo protinus vento repulſi ad inſulam, cui *Vvich* nomen, Anglicæ ditionis, deferimur. Ibi Angli de noſtræ Expeditionis cõſilio cognoſcere quum voluiſſent, poſtquam intellexere, ſe ſuáque nobis iuuandis benignè obtulerunt. Ibi à XXVIII. eius menſis ad XIIII. Iunij quum naues in ancoris ſtetiſſent, ea ipſa die aſpirante Aquilone ſecundo, ſublatis velis rectũ in Floridam curſum capeſſimus, quam velut nouam Franciam appetebamus.

TOTOS duos menſes Oceanum ſulcauimus, priuſquam Floridæ oram vllam aut vicinam aliquam ei terram in cõſpectu haberemus, præterquam Antiliarum vnam (quam indigenæ *Vocatouques*, Galli Magnam-lucaſiam vocãt: noſtrûm aliquibus eam Catharinam, Regis ipſius matris nomine, numcupare placuit) Eam XXVII. gradibus ab Aequinoctiali circulo in Septemtrionem diſtare ferunt. Ducentis etiam ab ea leucis in alto nauim quandam animaduertimus, ſed ad quam non propiùs quàm quinque aut ſex millibus paſſ. acceſſimus. *Lucaſia magna, vna ex Lucaiis inſulis.*

Gallica claſſis in Floridam appellit. Floridenſium cultus, mores, cibi, fruges, potus. Crocodili & Alatæ ſerpentes. Florid. religio.

CAPVT III.

TANDEM XIIII. Auguſti Floridę litora nobis ſeſe aperuere, mox igne, quod Indi nobis ſignum dabant, eminus conſpecto, phaſelum ad explorandum terræ acceſſum mittimus. Is fluuium quendam exiguum ſpeculatus, oſtium ipſius inuehitur. Accurrentes ad litus aliquot Barbari nummos mercibus noſtris permutant. Eam autem pecuniam ſibi partam aiebant ex naui quadam quæ ab Antiliis reuertens carinam ibi vadis fixerat. Repertum quoque in eo litore Hiſpanum vnum, qui è naufragio ante viginti annos ibi facto euaſerat, in nauim accepimus. Mox ſciſcitati ex eo, ecquid de Gallis audiuiſſet & vbi ſedes haberent, docemur: Nihil ſcire ipſum ea de re, niſi quod ab ipſis Barbaris didiciſſet: Gallos videlicet quinquaginta leucis Septemtrionem propius quàm quò appuliſſemus, conſediſſe. *Hiſpanus naufragus à Gallis excipitur.*

Ergo inde retrò oram prætervecti (quæ nobis depreſſa, & ſolo arenoſo arbuſculis conſita: leni etiam neque admodum profundo æſtu, qui ab Occaſu brumali adlabitur, inundari viſa eſt) medio fermè curſu flumen detegimus, *Maij fluuius.* quem Maij fluuium noſtri antè nuncupauerant, vbi æſtus quoque, ab Occaſu ſolſtitiali affluentes, modicè intumeſcunt: ac propter tenuitatem aquæ ſidentes in vadis ancoræ facillimè conſpici poſſunt. Sex quidem aut octo à litore millibus paſſ. non profundiorem quàm ſex aut ſeptem vlnas aquæ altitudinem comperimus. In aliud præterea flumen nos incurriſſe memini, inter Maium & Ayum fluuios, à Maio Septemtrionem verſus quatuor millibus paſſ. diſtans: ad cuius os ſingulis noctibus iactis in profundum ancoris, octo aut nouem vlnas altitudinis arenámque interdum in fundo, nonnumquam calculoſam terram, aliquando permiſtum limo vliginoſo ſabulum, reperiebamus. *Delphinorũ fluuius.* Fluuij quoq; qui Delphinorum dicitur, iacta bolide altitudinem explorantes, duarum vlnarum eſſe in aluei faucibus cognouimus: quamquam ibi æſtus quatuor ſuper cubitis intumeſcit.

Post hæc commodum aliquem egreſſum in ea ora ſpeculati, XXVII. Auguſti ſtatione in Maio flumini obiecta, quatuor à litore millibus paſſ. ancoras *Carlinæ caſtellum Caroli IX. nomine nuncupatum.* ad VII. aquæ altitudinis vlnas iacimus. Vigeſima nona die eius menſis tribus minoribus nauigiis flumine aduerſo ſubeũtes, rectà ad Carlinæ Caſtellũ tendimus. Id propugnaculum noſtri paulo antè, vt perfugio ac præſidio Gallis eò appulſis eſſet, exſtruxerant, ſatis commodo atq; opportuno ſitu. quippe hinc alluẽte fluuio: ab altera parte vicina ſilua, campóq; inter ſiluam & munimentum interiecto, cui amœnus collis imminet, quẽ denſa altáq; gramina omni ex parte veſtiunt. Semita tãtùm vna adibatur ſilua, vnius paſſus latitudine, vix ſingulis peruia: quam noſtri aperuerãt vt ad fontem qui in nemore erat, commearent. Poſtquam ad eum locum peruenimus, Prætor noſter exportari è nauibus cibaria ceteróſq; commeatus ad recreandum præſidium iubet, nóſque opifices cum fœminis ac pueris eò cõcedere: negotio dato nobilibus viris Vllio, Bellocairo, & aliis, vt nos eò educerent, quibus etiam rerum quas in impedimentis precioſiſſimas habebat, cuſtodiam cõmiſit. Ceterum eos, qui in Caſtello erant non mediocri lætitia aduentus noſter affecit. quippe anxios mæſtóſque, quòd iamdiu nihil è Gallia audirent. Onerabat dolore, quòd alimenta etiam defecerant, niſi fortè indigenarum, agreſtium & barbarorum hominum, ritu viuere vellent: à quibus etiam nihil, niſi vi & rapto extorquere poterant, ſicuti ſuo loco fuſiùs dicemus.

Simvlac nobis quies conceſſa eſt, indigenarum ſpeciem cõtemplari cœpi, *Floridenſium indigenarũ habitus & cultus.* quæ mihi ſatis liberalis & humana viſa eſt. Quippe viris rectus & quadratus corporis habitus: natiuus cutis color in rubedinem vergit. Regulos eſſe illis & ſingulis præeſſe pagis accepi: corpus diſtinctum coloribus & maculis varium gerere, pro ornamento habent. Nullo veſtitu, nec magis viri quàm fœminæ, coluntur;

coluntur: nisi quòd illæ peplo aut plagula ex Ciosi alteriúsve animalis pelle, quam nodus astringit, extremis fasciæ tæniis in sinistrum femur pendentibus, muliebria operiunt. Ceterum plena rotundáq; oris specie, nec simi neque chilones sunt: truces vigentésq; oculi, promissa cæsaries, quam & concinnè circa caput colligunt: ita innexis comis, quoties bella ineunt, pharetræ illis vicem præbentibus: quippe ibi sagittas condunt, quibus mirum est, quàm procul, quamque certo ictu, destinata feriant. *Ciosi, animal Florid.*

QVOD ad mores attinet, fœdi & flagitiosi sunt: liberos suos, neq; vlla domestica erudiunt disciplina, nec coercent: nec rapere, nec pro suo vti quod rapuere, ipsis religio vlla est. Attamen sua cuiq; vxor & seuera illic matrimonia sunt. Bella aduersus finitimas gentes, sed sermone dissonas, gerūt: tela illis præcipua, arcus & sagittæ. Domus ferè rotundæ vt columbaria nostratia, robustis impositę arboribus & palmarum foliis contectæ, nec ventos, nec tempestates metuunt. Infestis tamē vexantur culicibus, quos ipsi *Maringones* vocant: neq; alia ope quàm crebro igni, maximè sub cubilibus accenso, ab eiuscemodi pestibus se liberāt. Acriter ea insecta pungere referunt, & corporis partem morsu ab iis appetitam in leprę speciem verti. Nihil ferè preciosius aut elegantius ducunt, quàm versicolores auium pennas: pretiū etiam apud illos calculis, quos ex piscium ossibus faciunt, & rubris quibusdam ac viridibus lapillis. *Floridensium mores.*

CIBI eorū, radices, fructus, herbæ & varii generis pisces. Pinguissimo pisce vtuntur, quem exenteratum fumo durant: patria lingua *Bauquaué* nomināt: cuius exemto adipe pro butyro aut alio liquamine vtuntur. Frugū nostrarum nihil habent, sed Milij quoddam genus summa copia, quod in septenûm pedum altitudinem crescēs, culmo arundineo, granum pisi crassitudine, spicam seu paniculam pedali longitudine fundit, recentis ceræ colore. Cuiusmodi omnes ferè tum insularum, tum cōtinentis Indiæ Occidentalis indigenæ vtuntur, & vulgò *Maiz* vocant in Hispaniola: Brasilienses verò *Auati*. Quum eo vesci libet, primùm tritum in farinam soluunt, mox eo diluto mistóq; *Migan* suum (vt ipsi vocant) informant: id oryzæ nostræ speciem refert. Protinus corrumpitur. itaq; quam recentissimum edi oportet. Siluestres labruscas magna copia ea tellus alit, quæ, vt multis Gallię locis videre est, amplexu arborum innixæ sursum reptant: sed cultu mitescere, vinúmq; reddere ab incolis non docentur, neq; eius rei vsum ipsi norunt. Potum ex multiplici herbarum succo, ipsi sibi moliuntur: *Cassinet* appellant: Ceruisiæ fermè colorem refert, ac ne mihi quidem ipsi bibenti admodum abhorrenti gustu visus est. *Floridensium fruges.* *Labruscæ apud Floridenses.* *Floridensium potus.*

REGIO mihi mōtasa ac siluosa visa est: inde ingens ferarum copia, quarum sæuitię ipsi indigenę, nisi acri custodia semet sepiant, obnoxios sępe se esse memorant. Iam mira multa de animalibus quæ ibi esse auditu tantùm accepi, consultò prætereo. Ea exsequi satis habeo quæ mihi visu cōperta, & quæ nunc memoriæ prodātur, satis digna iudico. Crocodilos in primis plures vasto hia- *Crocodili Florid.*

tu ex arenis prædam captantes vidimus: in iis mortuum vnum, cuius caro tenera & candida, mihi sociisque vescentibus vitulinæ gustum referre visa est. Is tormētuli globo duas inter squamas adacto, cæsus fuerat: alioquin cute contra omnes ictus inuicta. Ore vasto hic erat, maxillis horribilem in modum inuersis, pectinatim stipante se dentium serie: hiatu quidem adeo patenti, vt solidam iuuencam vorare posse videretur. Ceterum XII. aut XIII. pedes longus, breuiora crura quàm pro cetera corporis proportione habebat, vnguibus sæuis armatus: cauda longa & valida, in qua præcipua eius vis robúrque consistit. Nullam in eius ore linguam animaduerti, nisi fortè intra fauces lateret. Ore enim (vt dixi) ita prodigiosè distorto erat, vt superiorem maxillam inferioris loco positam haberet, fœdum planè ac terribile visu spectaculum.

Alata serpens. ALATAM quoque serpentem, à nostrorum vno interfectam, non procul nemore, vidi: alis, vt videbatur, eatenus instructam vt tolli à terra posse, & demisse volitare, videretur. Eius desectum caput Barbari summa cura abstulerūt: rationem scire nō potui. Nostrûm aliquibus opinio erat, id superstitione quadam à Barbaris fieri: neque quantum animaduertere mihi licuit, plane religionis expertes sunt. Immò, quemadmodum signis & argumētis quibusdam deprehendi, eos nō tantùm ad ciuilem aliquam morum honestatem, sed etiam ad pietatem, si Dominus cōcederet, assuefieri posse existimo. Quippe simulac ære campano in castello signum ad preces datum audiuerant, extemplo in vicinum campum concurrentes, sublatis, vt nos in cælum manibus, attentionem aliquam ac reuerentiam præ se ferebant. *Floridenses non prorsus à pietate alieni.*

Hispanica classis ad Floridam appellit. Hispani Gallorum castellum de improuiso adorti Gallos viros feminasq́ promiscuè trucidant.

CAPVT IIII.

INTEREA Prætor noster, iniūcti muneris haud immemor, propugnaculo muniendo intentus erat, vt incursionibus Barbarorum sustinendis par esset, si forte in nos impetum facerent. Verùm vnde minime metuebatur periculum atrox ingruit. Nam XIII. Septembris, repente classi nostræ quinq; Hispanæ naues superueniunt, Prætoria quadringentorū, vt videbatur: scapha centū & quinquaginta doliorum capax: tribus dromonibus comitatæ. Ea classis ad eam ipsam stationem appellit, vbi quatuor nostræ naues in ancoris stabant, circiter horam nonam vespertinam. Noctu nostri in colloquium Hispanos euocant, petúntque quo animo quídve quærentes suis nauibus adeo propinqui steterint. Illi respōdent se Gallis pro hostibus vti, mutuúmque inter eos bellum satis supérque indictum esse. Nostri Hispanorum infesto perspecto animo, neq; sibi satis ad resistendum virium, sublatis confestim dolonibus altū capessunt. *Hispana classis infesta Gallis perniciem molitur.* *Gallica classis Hispanicā fugit.*

Hispani

Hiſpani fugientes paſſis & ipſi velis inſequuti, aſſequi tamen nequiuere. Itaq; Delphinorum fluminis oſtium inuecti, exſcenſum ibi facere ſtatuunt. Mox cum Barbaris (vt ex euentu apparuit) conſociatis de pernicie noſtra conſiliis, occultos militum globos, quantum ſatis ad rem patrandam eſſe viſum eſt, inde ab eo flumine emittunt. Sexcẽtos in armis fuiſſe expeditos, à Barbaris poſtea accepimus. *Hiſpani cũ Barbaris de Gallorũ nece conſilia ſociant.*

PAVLO pòſt, quum tres naues noſtræ è fuga collectæ ad ſtationem reuerſæ eſſent, (nam Prætoria, Trinitas ea vocabatur, paulo longiùs in altum prouecta à reliquis diſceſſerat) Ioannes Ribaldus Prætor, tribus illis Hiſpanis vltro occurrere eáſque aggredi ſtatuit: poſtquam vtiq; ex Conſilij ſententia inſtructam in alto claſſem oſtendere hoſti, vt neceſſarium, decreuit, & ſe toto Oceano defendere, niſi nauium iacturam facere vellemus. Noſtris enim militibus in terram expoſitis, facillimum hoſti erat, naues præſidio vacuas, nullo impediente occupare & iniecto vnco abducere: quod ſine graui noſtro incommodo accidere non poterat. quippe ſupremo erepto auxilio & ſublata vnica ope, qua regem Galliæ de rerum noſtrarum ſtatu poſſemus certiorem facere.

ITAQVE X. Septembris, hora tertia pomeridiana, Prætor luſtrato & recenſito exercitu, lectíſque non iis modò militibus quos ipſe nuper adduxerat, ſed eorum quoque præcipuis qui Caſtellum præſidio antè obtinebant: in iis nominatim, legato, ſignifero, & præfecto-ordinum Laudunerij tribuni mil. omnéſque ad ſtrenuam Regi operam nauandam cohortatus, ſimul nauim conſcendit. Is tribunus tum quòd iam diu nullum è Gallia nuncium acciperet, tum in ſumma commeatus anguſtia tædio victus, paulo ante aduentum noſtrum inde excedere & reuerti cogitabat: parum interim ſolicitus, ne quid Barbaris iniuriæ à ſuis inferretur, quo eorum animi à Gallis alienarentur. Itaque illi tolerante ipſo, vulgò indigenas vexare, & vi captos in caſtellum trahere: milium, ceteráſque eorum fortunas agere ac ferre. denique omnia facere quæ neceſſitas impatiens legum iubebat. Quibus ex rebus ingens breui Barbarorum odium in noſtros conflatum eſt. Ergo (vt coniicere ex euentu eſt) ſtimulante partim inſita humanis ingeniis vlciſcendi cupidine, partim protegendi corporis appetitu, omni animantium generi à natura tributo, perniciem nobis clam ſtruere & occulta cum Hiſpano conſilia inire, incipiunt. *Galli Barbarorũ animos à ſe alienant.*

VNDECIMA die Septemb. circiter octauam horam matutinã, quum iam noſtræ naues haud procul Hiſpanis abeſſent, vehemens repentè turbo exoritur, effuſo imbre miſtus, cum ingenti fragore cæli tonitribúſque & fulguribus præſtinguentibus aciem oculorum, vt penè ipſum cælum continuo incendio ardere videretur. Turbatæ vtrinque claſſes diuerſæ abiere: tres noſtræ naues demiſſis antennis procellæ vim declinare, Hiſpana Prætoria & ſcapha ventum ſequi, coactæ ſunt. ea tempeſtas, vſque ad XXIII. Septembris diem *Tempeſtas Hiſpanicæ & Gallicæ claſſis concurſum dirimit.*

M 3 tenuit.

tenuit.Interea Hiſpani in terram egreſſi ſatis ocij ad noſtra exploranda habuere,eáque comparanda, quibus nos per dolum opprimerent. Neque eos fallebat,nos præcipuè claſſe pollere,eoque vires abductas ceteram multitudinem in caſtello relictam,imbellem numerum, partim ægrotis, nondum ex iactatione maritima recreatis, partim opificibus, fœminis ac pueris conſtare. Ducenta fermè & quadraginta capita ibi erant, Laudunerii tribu. mil.fidei ac tutelæ commiſſa:militare robur in nauibus: neque is, caſus eius qui ſuperuenit ſecurus,vim vllam hoſtilem ab terra metuebat.

Hiſpani Gallos de improuiſo oppreſſos fœdè iugulant.

At Hiſpanus incredibili celeritate, ſiluas, ſtagna, & flumina tranſgreſſus, ducibus Barbaris, xx. die Septembris improuiſus aduenit, & paulo antè ſolis exortum,pluuioſo admodum tempore, Caſtellum nullo reſiſtẽte ingreditur. Plerique vigilum ſolutis manè excubiis, ad reficienda quiete corpora fœda totius noctis tempeſtate vexata, dilapſi erant. Hiſpani portula aperta irrumpentes, ſopitos vigiles in cubilibus ſuis obtruncant: fœda inde trucidatio in caſtello fit:viri ac mulieres, ægroti & valentes, ſenes ac pueri promiſcua cæde iugulantur. Quis immania eius diei facinora, quis ſtragem huic parem aut animo aſſequi queat,aut oratione complecti? At noſtri interea tamen in tantis anguſtiis nõ ſe deſerere:qui maximè impigri erant, è ſtratis inter tumultum elapſi celeri fuga ſe in nauigia ad fluminis ripam religata proripiunt, quorum Prætor Iacobo Ribaldo,nauis vnius Præfecto (cui Perla nomen erat) & Ludouico Ballardo legato eius,cuſtodiam commiſerat. Alij repentino caſu oppreſſi,vallum tranſiliunt: in iis Laudunerius tribunus mil. cum domeſtica ancilla illac erupit.

Ipse, vix è tugurio egreſſus, quum ad opus diurnum fabrile ſcalprum gerens proficiſcerer,in hoſtes incido:ac quum neque vlla niſi in fuga ſpes,neque vllum effugium niſi per vallum pateret,& iamiã tergo meo duo Hiſpani cum haſta & ſariſſa hærerent:ibi repentè,qua vi neſcio,haud dubiè quidem diuinitus,geminatis in ſenili hoc meo & effœto corpore viribus,vallum nouem fere pedes altum, quod ægrè aliàs per ocium reptando aſcendere & ſenſim trãſgredi potuiſſem,expedito ſaltu ſupero, & in ſiluam accelero. Ab ea quum nõ longius abeſſe viderer,quàm quantum telo adigi poteſt,reſpiciens & in caſtellum oculos retorquens, paulìſper etiam in colle ſubſtiti, ídque eo fidentius

Hiſpanicæ ſæuitiæ exemplũ horribile.

quòd nemo mihi fugienti inſtaret.Ab eo loco facili in totum Caſtellum & inferiùs adeò hypæthrum proſpectu,ſæuientes Hiſpanos, & horribilem noſtrorum lanienam video,triáq; iam hoſtium vexilla munimẽtis impoſita.Quamobrem omni de noſtris ſpe amiſſa,collectis coniectíſque in vnum Dominum ſenſibus, meam ſalutem eius gratiæ commendans, in ſiluam me proripio. Quippe nihilo immaniores feras experiri poſſe videbar, quàm hoſtes, quorũ pluſquam beluinam ſæuitiam in noſtros exundantem conſpexeram.

Ceterum horribiles illæ anguſtię, in quas coniectus nullã circà ſpem neq; viam

viam salutis in terris cernebam, nisi Dominus singulari quadam ope, & præter omnem opinionem, me ex tam præsenti periculo eriperet: erumpere in suspiria & flebiles voces cogebant, atque eiuscemodi clamores, crebro singultu ac gemitu interruptos, ad Dominum edere: O DEVS patrum nostrorum, Deus misericors, qui te ex ipsis inferorum faucibus & media mortis abysso inuocari à nobis iussisti, téq; nobis laborantibus certò adfuturum es pollicitus: quæso " vt pro ea spe ac fiducia quam in te reposui, viam mihi aliquam ostendas, qua " exitum tot malis, atque huic infelici meæ senectuti, in profundos dolorũ gur- " gites demersę, finem tandem inueniam. Saltem hoc vnum concedito, ne hinc " ex ferarum rabie, illinc ex hostium tuorum nostrorúmque sæuitia conceptus " pauor, omnem ex animo meo fidem & certã de promissis tuis persuasionem " excutiat. Illi nos magis propter sacrosanctum tuum nomẽ, quod inuocatum " est super nos, quàm vllam aliã ob rem oderunt, Domine. Fer opem mihi Do- " mine, fer opem. nam me tot vndiq; circumuallant mala, vt emergere nequeã. "

Errantes in solitudine, clamant ad Dominum: & de angustiis eorum eripit eos. Psal. 107.

DVM hæc mecum anxius agito, inuium interea saltum densisq; inter proceras arbores virgultis ac spinis, veluti perpetua sepe obiecta, contextum penetrans: vix semihoræ spacio processeram, quum ecce repentè è proximo strepitus hominum lugubri eiulatu planctúque permixtus, ad aures meas peruenit. Ego, Dei auxilio fretus, progredior ac circumspectãs, primùm vnum è nostris nobilem, cui Blonderio nomen erat, reperio: neque longo ab eo interuallo alium, quem D. Robertum vocabant, nobis omnibus facilè notum, quod ei precum in castello concipiendarum cura commissa esset. Mox etiam in Vllii nobilis viri pedisequum, D. Belli nepotem, Iacobum Tuséum, & multos alios vno agmine, incidimus. Ibi collecti & communem miseriam deflentes, quid facto opus esset vt saluti cõsuleremus, vnà deliberamus. Tum nostrûm vnus, quem vulgò omnes in Sacrarum litterarum lectione plurimùm versatum atque exercitatum iudicabant, hunc ferè in modum disseruit:

EXTREMVM hoc miseriarum est, Fratres: quocumq; conuertimus oculos, " nihil præter immanem barbariem cernimus: cælum, terra, mare, siluæ, homi- " nes, omnia nobis aduersa atq; infesta sunt. Iuuat tamen humanam misericor- " diam experiri. Ecquid scimus num fortè Hispanus, si nos eius fidei ac clemen- " tiæ permittimus, deditis ac supplicibus parcat? Interficiat nos: breuis in morte " dolor, harum etiam calamitatum finem afferet. Homines sunt: neque extra " spem est, quin furore placato nos in deditionem accipiãt. Nam quę alia salutis " via aut ratio nobis superest? Nõ pręstat subire manus hominum, quàm aut hic " lacerari ferarũ vnguibus aut miserrima fame tabescere? Ille ita loquutus est: & " maior pars, consiliũ approbãs, in eam sentẽtiam ibat: me frustrà dissuadẽte, & cruẽtas adhuc ab recenti victoria hostiũ manus subiiciẽte. Neq; verò eos propter cõmunes regũ ac populorũ discordias, aut humana certamina, tã impotẽti rabie sęuiisse: sed ob id maximè quòd intellexerint nos ex eorũ numero esse

Hispani ob religionem pios Gallos oderunt.

qui

qui Euangelio nomen dederint. Non pudere nos in homines potius quàm in Deum coniicere oculos? qui suorum vitam vel in media morte incolumem præstat, iisque fere, quoties terrena subsidia deficiunt, & humanæ spei locus nullus est, salutarem manum è cælis porrigit. Simul in eam sententiam petita è Scripturis exempla adferebam, Iosephi, Danielis, Eliæ, & aliorum Prophetarum: Apostolorum etiam, in iis Petri & Pauli, qui extraordinariis, & humanæ rationi incognitis modis, periculis erepti sunt. An breuior aut imbecillior

Esa.50.1. nunc, est (aiebam) Dei manus quàm olim fuit? Non meminimus exitus Israelitarum ex Aegypto, quum à Pharaone fugerent? Quæ spes erat populo, vt tam potentis tyranni manus effugeret? Ipse à tergo fugientium vestigiis hærens: mare à fronte, vtrumque latus prærupti montes claudebant. Itaque qui tum mare diuidens, quibus nullæ ad resistēdum vires, ac ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo, inclusis, iis per medios fluctus nouum iter aperuit, non potest idem per inuios ignotæ huius terræ saltus nos in tutum locum deducere?

Eorum qui hominū fidei quā Dei prouidētiæ se credere malūt, tristis exitus.

HÆC & talia quamuis dicerem, sex tamē ex omni numero minimè assensi, deserunt nos, ac sperantes se aliquid gratię apud hostes inuenturos, ad eos se conferunt. Verùm mox tristi experientia didicere, quàm parum prudenter sibi consulant, qui plus fidei in hominibus quàm in Dei promissis ponunt. Vix enim silua egressi per cliuum ad castellum descendebant: quum ab circumfusis protinus Hispanis capti, ceterorum exemplo iugulati sunt, & ad ripam fluminis tracti, vbi cumulatæ corporum strues iacebant, eorum quos in Castello Hispanicus furor absumserat.

Hispani Gallis qui in nauibus erant deditionis leges ferunt. Galli deditionem aspernantur. Hispani in mortuos sæuiunt.

CAPVT X.

SINGVLARE sæuitiæ exemplum hoc loco non prætermittam. Iacobus Ribaldus Perlæ præfectus, (nauigii id nomen erat) naueis in ancoris centum fermè à cruento illo spoliario passibus, habebat, multósq; è carnificina elapsos exceperat. Hispani egregia de inermibus victoria inflati, & reliquum Gallorum sanguinem haurire cupientes, Castelli tormenta in naues & lenunculos dirigunt, sed tum pluuioso tempore, tum nō satis paratis machinis, effectum est, vt sine vllo nostrorum vulnere, omnes eorum conatus in irritum caderet. Itaque tubicinem ad naueis mittunt, qui nostros ad deditionem compelleret. Verùm vbi his parum moueri Gallos intelligunt, legatum vnum è suis remittunt, qui Dom-Petri de Maluendo, huius cohortis Præfecti autoritatem præferens, cum illis de pace his cōditionibus ageret: vt traditis maioris formę

Hispani quos insidiis excipere non potuerūt, verbis pellicere conantur.

nauibus,

nauibus,ipsi cum suis rebus atque impedimentis, scaphis & lenunculis ad ceteram classem euaderet, quæ in salo ad ostium fluminis stabat, à Castello quatuor millibus pass. distans.

Ad hoc postulatum nostri respondent: Nullum sibi cum ipsis bellum esse, quod pace aut deditione finiri opus sit. Se sextum ante mensem eam nauigationem Regio mandatu ingressos: ac tantum abesse vt eam hostili in quemquam animo, aut prædandi consilio susceperint, vt diserte tum ab Rege suo, tum ab ipsius Almirāte, seu Archithalasso, vetitum sit, ne in vlla Hispanorum litora exscensionem facerent: immò, quominus illis iustam offensionis causam præberent, ne propius Hispanicæ ditionis oras naueis appellerent. Nos "verò (inquiunt) hoc Regis mandatum sanctè atque inuiolatè seruauimus: ac "ne id quidem vobis relictum est, vt cædem hanc nostrorum hominum, quos "contra omnia belli iura trucidastis, nostro vllo merito aut culpa accidisse cau-"semini. Itaque nil mirum est, si vos eius rei aliquādo pœniteat. De cetero, quas "petitis naues vita potius nostra quàm iis vos potituros scitote: ac si vis adfer-"tur, nos arma & corpora, & quidquid à Deo accepimus, opposituros. "

Galli cordatè omnē cū Hispano compositionem aspernantur.

Hispanus reuersus, Gallos verbis nihil flecti renunciat, immò animos atque arma expedire ad certamen. Tum furiosa illa cohors omnem in cæsorum corpora iram effundere, eáque procul nostris qui in nauibus erāt, ostendere: vt eorum pectora sauciarent, quorum corpora laniare, vt vellent, nō poterant. Nam mortuorum exsculpentes oculos, & pugionū mucronibus præfixos gestantes, amaro cum risu atque vlulatu in Gallos, quò illis oculi dolerent, versus aquam torquebant.

Hispani in cadauera sæuiunt.

Galli aliquot ex Hispanorum manibus elapsi, ægrè ad mare perueniunt. In aliquos è sociis incidunt.

Caput II.

Iam, vt ad nos qui in silua mansεramus redeam, quum porrò ire & ignotum transgredi iter pergeremus, ad mare, quantum ancipiti æstimatione augurabamur, tendentes: tandem, Deo gressus nostros dirigente, in montis cuiusdam iugum enisi, mare inde prospicere cœpimus. Sed multùm adhuc viæ, & difficilimæ quidem supererat. Mons, quà descendendum erat, arduus, adeóque præruptus & præceps, vt stabilis gradus vllo loco insistendi minimè spes esset: ita rectis saxis, vt ægrè nemo, nec nisi tentabundus manibúsque retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Ergo modò saluti consuleremus, manibus non parcimus, quamquam iam laceras stirpium surculis ac spinis cruráque & totum corpus fœdè cruentatum haberemus.

Galli Hispanorum manus eluctari, cum locorum difficultatibus certant.

Nobis tandem ægrè è monte demissis, interiectum nemus, impositum

N colli

colli maris, conſpectum abſtulit, quo per ingentem planitiem præalto limo atque vligine informem, paluſtríque vlua, calamis, & inuſitato quodam caricum genere conſitam, perueniendum erat. quippe earum herbarum caulis duritie ligni, folia etiam præacuta crura nobis & pedes ita incidebant, vt ſanguinem elicerent. Nos interea in aqua pubetenus, continuis etiam imbribus adeo perfundebamur, vt hinc paludibus, illinc nimbis obruti, perpetuo quodam diluuio demerſi videremur: & quò longiùs procederemus, eo altiores aquarum voragines occurrebant.

Galli ad Deum in perditis rebus confugiunt.

ITAQVE, quum extremum tempus vitæ nobis tum adeſſe crederemus, vltimo complexu inter nos dato, collacrymantes ſuum quiſque & ſociorum caſum, multis cum ſuſpiriis & lacrymis clamare ad Dominũ cœpimus, & cum ſerio peccatorum ſenſu iuſta eius in nos iudicia pœnáſque agnoſcentes, mæſtas eiuſcemodi voces ſupremos inter gemitus fundere: HEV Domine, ecquid in vilibus hiſce vermiculis conterendis, dexterã tuam fatigas? animæ noſtræ ingenti dolorum æſtu retorridæ, toties experta clementia tua fretæ, in ſinum tuum ſemet reiiciũt. O Pater miſericors, libera nos ab his anguſtiis mortis: aut ſi ad ſuprema ventum eſt, & in hac ſolitudine nos interire iubes, ne patiaris vſqueadeo ſenſus noſtros mortis horrore conſtringi, vt gratię tuæ obliti, cuius tot documenta propter Chriſtum Filium tuum nobis dediſti, locum demus Satanæ, diffidentiæ ac deſperationis ſpiritui. Nam ſeu moriamur, nos tibi velle mori, coram Maieſtate tua hìc teſtamur: ſeu viuamus, non ob aliud victuros, niſi vt miracula tua in medio Eccleſiæ & cœtu ſeruorum tuorum enarremus.

Deus per inuia piis viam facit.

HIS precibus conceptis, ægrè ad nemus contendimus. Sed prius traiiciendus erat ingens amnis, ea prata interfluens: cuius alueus latitudine quidem modica, ſed immenſa altitudine, tranſiri poſſe vado ſpem ademerat: prĕſertim quũ procliui ad mare campo, prærapida celeritate aquas euolueret. Hinc nobis rurſus noua laborum facies: nemo noſtrum committere ſe præcipiti alueo & natatu periclitari audebat. In tanta rerum difficultate hæſitantibus, venit mihi in mentem relicta nobis ab tergo ſilua: itaque ſocios ad tollerantiam & bonam ſpem cohortatus eò reuertor & longum ramum fabrili illo ſcalpro cum quo deprehenſus fueram, amputo. Mox ad noſtros regreſſus qui me anxij exſpectabant, Agedum (inquam) fratres: experiamur an huius longurij ope Deus ad perficiendum iter nos adiuuet. Simul longurium à terra in amnem porrigimus: quúmque non plures vno traiici poſſent, cui primo obtigit, is ligno inſidens aquam ingreditur: nos tamdiu perticę alterum caput retinuimus, quoad ferè ad medium alueum enaſſet: tum ne ſecunda aqua deferretur, vi in alteram ripam impellimus. Ibi exſtantium cannarum aliarúmque herbarum adminiculo in terram euadit. Ita primis ad eum modum expoſitis, alij deinde repetiti & ſinguli traiecti ſunt: neq; id tamen ſine ingenti periculo.

periculo. Quippe & multũ salsæ aquæ bibimus, & labore ita debilitati sumus, vt propè semianimes in vlteriorem ripam euaderemus.

TANDEM collectis animis progredimur, & ad vicinam illam mari siluam à nobis notatam, quoad eius fieri poterat, vestigia dirigimus. Quúmque aliud par priori flumen obiectum esset, eiusdem perticę ope, haud minore quàm illud alterum negotio ac periculo, tandem tamen Deo bene iuuante, superauimus. Sub vesperam siluam inimus: ibi quum nox oppressisset, ingenti cum pauore, applicati arborum truncis & stantes, pernoctauimus. Neque nobis, quamquam summa continuati laboris fatigatione affectis, somni vlla cupido. nam quæ animis inter tam ancipites metus, & omnia circà horroris plena, quies esse poterat? Itaque ea nox perpetuis vigiliis nobis extrahitur: ac primo etiam fermè diluculo feram quamdam, quinquaginta circiter passuum à nobis interuallo prætereuntem, cerui magnitudine, conspicimus: cui enorme caput, scintillantes & stantes oculi, aures promissæ erant, posterioribus partibus, velut tubere quodam, eminentibus. Eam velut prodigium quoddam exhorruimus, maximè ob radiantes & enormiter grandes oculos: quamquam ad nocendum propiùs non accesserit. *Feræ ne noceant piis cohibet Dominus.*

ORTA luce egressi è silua, mare rursum prospicimus, quò secundum Dei opem, velut ad vnicum vitæ subsidium, contendebamus. Sed nouæ de integro interueniunt molestiæ. Quippe rursum in limum & paludes demersi, cannis & vlua constratas, neque prioribus illis absimiles, quum non aliud cõmodius ostenderetur iter, fessa illac membra trahimus.

INTER hæc, haud procul via quà transituri eramus, repentè hominum agmen apparuit, quos quum primò hostes esse suspicaremur, qui ad intercludendam nobis fugam ex transuerso incurrerent: postquam ex propinquo trepidos ac nudos, pari ac nos habitu cõspicati sumus, facile è nostrorũ reliquiis aliquos esse cognouimus. Ij verò erant Laudunerius tribun. mil. ministra eius domestica, Iacobus Morguesius Diepensis, Franciscus Vallius Rothomagensis, Hospitis coronæ ferreæ Rothomag. filius, Nicasius Crottensis, Nicolaus Minutarius, Ludunerii tribun. tubicen, & alii præterea aliquot, viginti sex omnino homines.

VIX præ fletu vsurpata consalutatione, & deliberantibus quid facto opus esset, duo è nostris in præaltam arborem connisi, vnum è minoribus nauigiis nostris aspiciunt, cui Mallardus præfectus præerat: Eíque mox signo è sublimi edito, nos ipsius auxilio egere admonent. Is minorem scapham ad nos mittit: sed priusquam ad litus perueniremus, carecta rursum & duo fluuij iis pares quos ea ipsa die & superiore traieceramus, nobis superandi erant. Ad eam rem plurimùm longurius ille quem nuper exscideram, & duæ præterea perticæ à Laudunerij comitibus prouisæ, vsui fuere.

SED quum iam propè ad scapham euasissemus, inedia & labore resoluti,
 posteaquam

posteaquam linquente animo vires ad connitendum vltrà non sufficerent, propè exanimes collapsi sumus. Ac nisi nautæ, qui nobis tum non vulgarem humanitatē præstiterunt, auxilium ferre properassent, eo loco exanimati essemus. Illi nos exceptos ordine in scaphā portarunt, atq; inde ad nauim, vbi humanissimè accepti sumus. Mox quum panem & aquam nobis apposuissent, sumto cibo vires animósque paulatim reparare cœpimus: perspicuo erga nos diuinæ bonitatis, & acceptę ab eo salutis, argumento, qui nos tot pręsentibus periculis & mortib. pręter spem liberasset, vt ei immortales gratias ageremus. Ergo miraculis Dei enarrandis & mutuis inuicem consolationibus perpetem eam noctem traducimus.

Nautarum in miseros Gallos humanitas.

Gratiarū actio.

Ex Gallica classe duæ naues Galliam repetunt. Hispanicam nauim in fugam vertunt. Ad Rupellæ portum appellunt.

Capvt VII.

VT primùm lux reddita est, Iacobus Ribaldus, Perlæ nauis præfectus, proximè nos adnauigans, quid factu optimum esset, quæve ratio iniri posset ad reliquias nostrorum hominum nauésque seruandas, nobiscum deliberat. Ibi tum quantis commeatuum angustiis laboraremus, quàm debilitatæ vires essent, arma & tela nostra ab hostibus capta: insuper de Prætoris nostri statu incertitudo, in medium adferuntur, quem vtrum naue alicubi vadis illisa periisset, an tempestate procul abreptus erraret, incertum esse. Itaque nihil potius esse decernimus quàm primo quoque tempore in Galliam vela facere. Atque hęc quidem fuit primorum sententia, vt qui èlaniena euaserant, bipertito diuisi, pars in naue, cui Perlæ nomen erat, manerent: alij sub imperium Mallardi pręfecti concederent.

Itaqve re non iam vltrà cunctationem recipiente, xxv. die Septembris, vento Septemtrione vehementi ab ea ora profecti, celeriter conspectu terræ ablati sumus: móxq; in alto alij ab aliis disiecti, vt numquam inde postea nostræ naues in eo cursu mutuum in conspectum venerint. Quingentas inde leucas satis prospero cursu emensi, tandem manè quodam sub ortum solis Hispanam nauim, quæ repentè ex alto in nos inuecta erat, ita strenuè repulimus, ac tormentorum fulminibus obruimus, vt manantē sanguine alueum per columbaria pérque latera nauis cerneremus. Iámq; nobis ab hoste de victoria propalam concessum erat: vehementiùs tamen concitato mari propiùs congredi, & nauim Hispanam ferrea manu iniecta, abstrahere non potuimus. hoc vnum ad plenam victoriam nobis defuit. Quum enim ex eo concursu nauium magnum sequi incommodum necesse esset, ac periculum, ne allisa

Gallorum pars in Galliam è Florida reportatur.

Hispanica nauis à Gallica vincitur.

allisa nauigia mutuo attritu demergerentur: sicut ipsi libenter eo discrimine defuncti prælio abstiterunt: ita nos ab iis abstinuimus, & quòd nemo nostrûm ex eo certamine vulnere ictus, aut cæsus occubuisset, præter focariũ nostrum, Deo læti gratias egimus.

Reliqvvm deinceps iter pacatum & sine vllo hostium incursu transegimus: iniquioribus tantùm ventis subinde conflictati, qui nauim nostram sępe in litora Hispanię eiecturos minati sunt. quod vnum, veluti calamitatum nostrarum cumulum, exhorrebamus. In vndis præterea quidquid malorum tolerari potest, inopiam, frigus, famem, pertulimus. Quippe nobis, qui erepti carnificinæ è Florida redibamus, pro omni tegmine noctu atque interdiu nihil præter simplex indusium aut lacera quædam pannicularia (miserum aduersus frigora & ceteras aeris iniurias præsidium) velando corpori supererat. Panis quam parcissimè dabatur nobis, isque situ corruptus ac mucidus. Aquę etiam, quamquam fœtidæ, non ad satietatem, sed in diem cyathum duntaxat vnum, & quidem exiguum, bibebamus. Ex hac tam insalubri victus ratione, multi è nostris, vbi terram attigissent, periculosis morbis impliciti, pleriq; etiam exstincti sunt. *Gallorũ ex Florida redeuntium angustiæ.*

Tandem mæstam hanc nostram & laboriosam nauigationem, lætus, vt in malis, excepit exitus. Quum enim ad Rupellæ litus appulissemus, ab eius oræ accolis & ipsius adeò vrbis ciuibus perbenignè & humanissimè excepti fuimus: multa in nos ab illis publice ac priuatim hospitaliter facta, munificéque adeò collatæ opes, vt quæ in suam cuique redeunti patriam necessaria erant, nemini nostrûm deessent. *Rupellanorũm in miseros benignitas.*

Io. Ribaldus Prætor Hispanicam classem quærens, naufragium facit. Galli fama & miseriis conflictantur. Tandem ab Hispanis in deditionem accepti fœdè trucidantur.

Capvt VIII.

Nvnc eorum quæ de Ioanne Ribaldo superiùs retulimus, redire in memoriam oportet. Is, vti ante dictũ est, cum lecto militum nostrorum robore, obuiam Hispanis ad certamen egressus: eos quidem, quum quinque dies per altum quæsisset, non reperit. Sed Prætoriam suam nauim (Trinitatem vocabant) quæ à cetera classe aberrauerat, forte nactus: omnium ignarus quæ in Castello nobis acciderant, totius oræ appulsu prohibere Hispanos constituit. Prætoriam conscendit, vt facilius inde, ex naualis disciplinæ more, omnes Prætoris edicta & iussa acciperent.

Interea aduersam per se tempestatem quum sequire ventus cœpisset, continui etiã imbres fœdabant. Quinto die vento vis addita: geminatur tem-

Gallica classis naufragium. pestas: neq; vlla ope impediri potuit, quominus terræ illatæ naues carinas vadis figerent. Quinquaginta fermè leucis suprà Maium flumen ad oram euecti, fractis nauibus, & commeatu amisso, incolumes tamen ipsi euaserunt. Vnus tantùm Grangius tribun. milit. fracto nauis malo insidens, fluctibus haustus est: cuius magnum meritò desiderium fuit. Erat enim in eo homine non summa tantùm ingenij consiliíque prestantia, sed mirifica etiam in familiari congressu comitas ac dexteritas, qua ceteros ad virtutum suarum imitationem alliceret.

Gallorum naufragorum angustia. CETERVM nostros ægrè emersos vndis, omni tempestate truculẽtior excipit fames: neque ad eam sedandam, quidquam opis, omnibus amissis, supererat: nisi quæ terra vltrò præberet, herbarum videlicet, radicúmque omne genus, mandere conarentur. Qúumque alia alimenta deficerent, ea necesse erat vbiq; rimari qua latranti stomacho obiicerent. Neque tantùm fames sed sitis quoque miseros fatigabat, cui pellendæ nihil preter veteres cisternas & putres lacunas aderat, ex quibus fœdam adeò & turbidam cœno aquam hauriebãt, vt vel solus spumæ eius conspectus etiam valentissimis nauseam & ægritudinem cieret. Attamen indomita famis sitísque rabies omnia, quamuis spurca & insalubria, ingerere in ventrem subigebat: totos octo dies tam misero victu extrahunt.

NONO demum die exiguam fortè scapham reperiunt: lętum id inter mala: eius ope sperant se sociis qui in castello erant naufragium suum significaturos. Quippe ab eo, terrestri itinere, duodecim leucarum interuallo aberant, maritimo quinquaginta. Ad hęc interiectum flumen Delphinorum, quatuor in latitudinem stadia diffusum, profundo alueo & nusquam vada aperiente, non nisi nauigio transmitti poterat. Itaque excepta lætè ea scapha, linteas suas tunicas seu indusia concerpta, stupæ vice, rimis explendis infulciunt, & commissuras eius ferruminant.

Ribaldi ad socios oratio. TVM Ioannes Ribaldus Prætor pro soli ta comitate & modestia, multos eorum quorum consilio vtebatur, conuocatos, in eam fermè sententiam alloquitur: HVMANAM patientiam ô socij, miseriæ nostræ vicerunt. neque in
„ tantis ærumnis vita tolerari diutius potest. Et multò quidem optabilius esset
„ morte semel defungi, quàm tam perdito rerum statu cẽties mori verius quàm
„ viuere, nisi fides vetaret prouidentiæ Dei diffidere, cuius vel in extremis rebus
„ auxilium sperandum atque exspectandum est. Interea tamen, quod nostra-
„ rum partium est, versanda nobis sunt sedulò omnia, si quem fortè industria a-
„ nimi & labore inueniamus malorum exitum. Itaque à nobis aliquos scapha
„ ad castellum mittendos censeo, qui nostris deploratum rerum nostrarum sta-
„ tum renuncient, & auxilium petant. Ac protinus magnam vim lacrymarum profundens, positis humi genibus, preces ad Deum orditur. Quibus peractis, quem potissimum huic obeundæ legationi deligerent, circumspectant. Tho-

mas

mas Vassor Diepēsis ad eam rem maximè idoneus visus: ei negotiū dat Ribaldus vt quā celerrimè possit sociis quàm misero statu sint significet. Ei se comites adiunxere Vincentius Simon, Michael Gouor, & alij vsq; ad decem & sex.

Nostri, qui (vt paulo antè dictum est) trans flumen erant, eadem die in vlteriore parte Castellum versus cohortem armatorum, expasso vexillo incedere prospiciunt. Postquam coniecturis quantæcumque ex tanto interuallo capi potuerunt, Hispanos esse innotuit: nostri, qui in tantis rerum angustiis hoc sibi supremum perfugium superesse crederent, nonnullos è suis ad hostem mittunt, qui cum eo de deditione & vita paciscantur. Legati Galli primò satis humaniter ab Hispano excepti sunt.

Hispanæ illius cohortis præfectus (Vallemandum vulgò appellabant) viri nobilis, equitis & Christiani fide suam in Gallos beneuolentiam affirmās: & eum Hispano victori solemnem semper morem fuisse testatus, vt supplici hosti, Gallo præsertim, clementer consuleret: neque se ab eo instituto discedere velle, aut quidquam grauius in eos statuere, quod postea in mutua vtriusque gentis inter se odia & publicas clades erumperet: omnes liberaliter palàm per interpretem affatus, fidenter venire ad se hortatur. Simúlque instrui scapham & quinque Hispanos traiicere in vlteriorem ripam ad nostros iubet. Hispani transmisso fluuio, Gallos Vallemandi præfecti nomine liberaliter appellant. Ioannes Ribaldus prætor primus nauiculam cum triginta suis conscendit: ipse à Vallemando satis comiter excipitur: ceteros ab eo aliquātulum seductos, Hispani manibus ponè tergum reuinctis, binos simul colligant. *Hispani ducis crudelis perfidia in miseros.*

Interea Galli, vnoquoque traiectu triginta, trans flumen exponebantur: tantisperdum Vallemandus Ribaldum, hominem minimè malum, qui de ipsius fide non dubitaret, fallacibus verbis produci & lactari curat. Nostri interim quum omnes flumen transmisissent, bini ad eum modum colligantur, simúlque permisti Hispanis Galli ad Castellum procedunt. Ribaldus prætor & alij, in primis Ottignij dominus, vbi suos ita nexos & iugatos vident, nescio quid sinistri ex eo augurari & toto ore expallescere. Interea tamen rursum Vallemandi fidem appellant: ille sedulò confirmat eos, neque aliò indita Gallis vincula testatur, quàm vt tutò in Castellum deduci possint. ibi se illis cum fide præstiturum quæ pepigerit. *Hispanus Gallū fallacibus verbis lactat.*

Qvvm iam non procul à Castello abessent, ille tum sciscitatus quinam inter Gallos nautæ, remiges, fabri nautici, tormentarij, aliique maritimis muneribus vtiles essent: triginta eius generis inuentos à ceteris secernit. Nec longo inde temporis spacio armatorum cohors Castello egressa, pleno gradu in nostros contendit, qui seorsum à Vallemandi agmine ducebantur. Gregem ouium ad lanienā agi diceres. Tum cornua occinere incipiunt, & Hispanorum militū furor erumpere: cædūtur vincti & inermes Galli ad fistularum, *Gallorū inermium lanienа.*

tympanorum & buccinarum cantus, ita vt queritantium clamor exaudiri nō posset. Ibi gladiis & hastis strenuè sæuire Hispani, & quàm fœdissimum quisq; vulnus fecerat, tam maximè gloriari. Ergo vix semihoræ spatio facilē & egregiam scilicet victoriā de inermib. ac deditis tulere, quos ipsi in fidē acceperāt.

Dvm hæc perpetrantur, Ioannes Ribaldus Vallemandi fidem implorans, vitæ suæ parci orat: ipse etiam Ottignius ad pedes eius prouolutus, promissorum vt meminisse velit, supplex obsecrat. Sed omnia hæc frustra fuere. Nam ille neglectim obuerso tergo, præteriit: simúlque vnus carnificum eius, pugionem in Ribaldi auersum corpus defigit: móxq; eo vulnere prolapsum, vno alteróq; subinde ictu iacentem conficit.

Ribaldi Prætoris Galli mors.

Hic fuit miserabilis nostrorum exitus, quum se in fidem & clementiam Hispanorum tradidissent, quæ Punica religione seruata ab illis fides est. Neq; satis habuere sæuitiam innoxio sanguine explere, sed vt omnem barbariem superarent, Legati regij barbam abrasere luculenti facinoris specimen: eámque inclusam litteris Hispalim misere, quemadmodum à nauticorum nostrorum nonnullis, quorum opera Hispani ad eum nuncium in Hispaniam perferendum vsi sunt, nuper bona fide nobis relatū est: in iis nominatim Christophoro Britone, Portu-gratiensi, qui clam Hispali Burdegalam transgressus, Burdegala Diepam naui reuectus est.

Post hæc Hispani memorabili victoriæ tropæum imponunt: Legati Regij corpus membratim dissecant, & eius capite in quatuor partes diffisso, miserabiles illas quadras totidem arrectis contis præfigunt, eósque quatuor Castelli angulis statuunt.*

**Hactenus Gallica illa Historia: nos quæ sequūtur addidimus.*

Postremo (quod ex Nobili quodam Britone qui Floridam vidit, ipse accepi) Hispani, vt insigni aliqua catastrophe eam tragœdiam clauderent, lacera illa corpora, truncos artus, putres puerorum, fœminarū & virorum formas, exstructa extra Castellum pyra, igni cremarunt, vt facilè appareret id non magis hostili rabie quàm veræ Religionis odio, ab ipsis esse factū. Sed vtcumque cæsorum reliquias flammis aboleuerint, tam fœdę rei tamen memoriam neque à conspectu ipsius Dei, neque ex hominum animis delere adhuc potuere, neque vmquam poterunt.

Hispani Gallorum cæsorū corpora cremant.

Ceterum in tradenda Gallorum cæde quæ plurimis & oculatis testibus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorumdem temporum rumorem validum adeo vt nondum exolescat. Expeditione suscepta, Hispanum ab Aulicis quibusdam per occultos nuncios de re tota certiorem esse factū: & qui eò nauigarent, maximam partem Hugonotos esse, Regni perturbatores & Regis ipsius hostes, obuiam prædam & quæ impunè inuadi posset. Hæc vulgò tum iactata nec affirmare, nec refellere in animo est. Sed postquam ea gesta sunt, quòd tam atrocis iniuriæ exemplo non Galli tantùm, sed Regis quoq; ipsius Maiestas, cuius auspiciis ea expeditio suscepta fuerat, violata esse videretur: et-

si ea

ſi ea in fœminas puerósq; immanitas omnium queſtus anteiret, cæſorum liberi, viduæ, cognati & amici, vltionem orantes, Carolo IX. regi Galliæ ſupplicem libellum obtulere. Ac Carolum quidem de eo queſtum apud Regem Hiſpaniæ, atque illum facinus pro rato non habuiſſe ſatis conſtat: quum interea non minus impunitas maneret ſicariis, quàm mors interfectis: donec ſeneſcente facti inuidia, mentionem omnem ac memoriam eius rei maiores caſus oppreſſere. Porro libelli exemplum infrà ſcriptum eſt.

SVPPLICIS LIBELLI EXEMPLVM, Carolo IX. Regi Galliæ oblati à viduis, liberis, pupillis & orphanis, propinquis & amicis, ſubditorum eius qui ab Hiſpanis in Francia Antarctica, quam vulgò Floridam vocant, fœdè trucidati ſunt, Anno M. D. LXV.

MISERABILES planè perſonæ atque opis egentes (Chriſtianiſſime Rex) viduæ & orbati parentibus pueri puellæque propè innumeræ, pedibus tuæ Maieſtatis, plenæ lacrymarum & ſupplices, aduoluũtur: & ærumnas ſuas apud te deplorantes, lugubre ſpectaculum patrum, virorum, filiorum, fratrum, nepotum & propinquorum ſuorum (qui circiter nongenti, miſti fœminis viríſque pueri, in Florida à ‘Petro-claudio & Hiſpanis militibus fœdè trucidati ſunt) propè præſens oculis tuis exhibent. Id verò facinus quum per ſe vel auditu fœdum atque horrendum ſit: tum hodie maximè ſubditorum tuorum ſanguis perfidioſiſſime fuſus, Dei fidem & iuſtitiam aduerſus ſceleratos latrones implorat.

‘Is idem eſt qui Vallemando ſibi nomen fecerat.

ITAQVE iam tuarum partium eſt, ô Rex, cogitare, ea lege imperio tuo ſubiectos populos, tum vt eos iuſtitia regas, tum vt ſub pręſidio ac tutela Maieſtatis tuæ incolumes conſerues. In primis verò miſeris atq; afflictis, qui ſecũdum Dei opem ad tuam fidem confugiunt, præſertim recenti adhuc vulnerum dolore ſuccurrere: eorúmque, haud ſecus atque herus fidelium ſeruorum, aut etiam pater filiorum, ærumnis ingemiſcens, orbitatem & lacrymas conſolari. Nam querelæ quidem quas ad te deferunt, non minus miſeratione dignæ videntur, quàm Petri-claudij Hiſpani immanitas conſuetis belli commerciis omnibúſque diuinis ac humanis legibus aduerſa eſt.

ID quò faciliùs intelligas, nos rem paulo altiùs repetentes patienter, vt facis, audito. Meminit Maieſtas tua ſubditos illos tuos regiis literis fretos, quas Ioannes Ribaldus abs te accepit, tuo mandatu, tuis auſpiciis, in Floridam nauigaſſe. Quò quum perueniſſent, quinque Hiſpanæ naues (quarum maxima octingentarum amphorarum, proxima, ducentarum, ceteræ mediocris formæ, erant, repentè pluſquam hoſtili impetu tuos illos homines adortæ

ſunt.

ſunt. Mox claſſiarij earum milites in terram lapſi, Caſtellum tuo nomine atque auſpiciis à Gallis exſtructum irrumpẽtes, viros, fœminas, pueros, & quidquid obuium fuit obtruncant: neque his aut illis ætas aut imbecillitas miſerationem attulit. Quinetiam transfoſſa puerorum infantiúmque corpora (horrendum viſu) præfixa haſtis ad ludibrium oſtentabant.

Inde octingentos fermè Gallos, cohortem Ribaldi Prætoriam (quamquam fide data, ſi arma tradidiſſent, abire omnes incolumes paſſuros) manibus poſt tergum reuinctis, ſeruilibus probris fœdatos: ſceleratos, leproſos, pedicones & latrones Francos vocantes, in ore ipſius Ribaldi iugulãt. Quúmque is tam fœdi ſpectaculi horrore perterritus, ad Petrum-claudium accedere conaretur, vt ſe in eius fidem ac tutelam, velut aſylum, coniiceret, ab eo ſuperbè repulſus, móxque eius iuſſu à milite, pugione in tergum impreſſo, percuſſus eſt. Quo vulnere quum corruiſſet, idem hic miles iacentis pectus vno & altero ictu hauſit. Mortuo quoque ludibria adiecta: ceruices incidit miles: barbæ pilos abradit, & quadrifidum caput quatuor pilis eodem in caſtello, vbi ceterorum corpora exanima iacebant, præfigit. Poſtremò litteras ad regem Hiſpaniæ, præclaræ victoriæ nuncias, & in iis pilos aliquot Ribaldi barbæ incluſos, mittit: perſpicuè tali ludibrio prodens, quàm parum Regiam tuam maieſtatem vereretur, quam adeò ſuperba cõtumelia, per clientium tuorum iniurias & dedecora, violare auſus eſt.

Neque verò credibile eſt, Principem vllum aut Regem Chriſtianum, imò nec Barbarum, tam abhorrenti ab omni humanitate eſſe animo, vt exſecrabile illud facinus approbet, & eò quidem fœdius quòd media pace in tuos admiſſum eſt, quum tibi neque cum Hiſpano, neque cum vlla externa gente, bella aut hoſtiles inimicitiæ intercederent. Perpetrati tamen huius latrocinij Hiſpanos, nulla iniuria abs te violatos, reos eſſe, noſtrorum ſanguis & lacrymæ noſtræ clamant, & quidem iis locis ac perſonis quæ ſub nullius iure ac ditione, præterquam tua, ſunt. Niſi fortè Petro-claudio impudentiam ſæuitiæ adiungere, ac dicere libeat, ibi ius eſſe vbi vis & arma plus polleant: licere peregrinis latronibus in præſidia & ditiones tuas, in tuorum fortunas & corpora, cum exercitu imperióque inuadere: licere pro ſuo iure in eorum ceruices ſæuire, quos Deus Maieſtati tuæ ſubditos attribuit, & quidem tam arcto fidei & obſequij vinculo tibi obſtrictos, vt millies mortem oppetere malint, quàm in noui Principis fidem ac ditionem concedere.

Qvamobrem ſi Petri-claudij facinus Hiſpaniæ rex ratum non habeat, nihil ſupereſt, niſi vt vel iſtius ſupplicio iniuriam tibi factam expiet, vel tibi eum noxæ dedat: tibíque in poſterum ius ac poſſeſſionem vacuam Floridæ tradat, quæ pridem tuis auſpiciis ab tuis occupata, regni tui finibus ac ditionibus adiecta eſt. Neque enim ſubditi illi tui, qui, propagandis imperij tui finibus, eam prouinciam pro virili parte manucepere, pro fugitiuis eò redacti ſunt,

ſunt, aut vt rei exſuléſve in vltimas terras deportati: ſed eos Maieſtatis tuæ legatos, miniſtros mandatorum tuorum, eò nauigaſſe iuſſu & miſſu tuo, litteris ipſemet regiis Ribaldo datis confirmaſti, qui tuam in eo vicem ac perſonam referret.

INDIGNAS verò illas & atroces in vno ſcelere per ſe iniurias, etiam onerat iſtorum impunitas. Quippe ſi inultæ omittantur, liceátque nefariis latronibus, violatoribus omnis humani iuris ac fidei publicæ, non luce hac tantùm, ſed ſpoliis etiam tuis noſtriſque impunè perfrui: ſicuti dolor ad nos, ſic ad te dedecus, & manante latiús exemplo, periculum ad omnes pertinebit. Sed vt ab aliis impunitate alatur iſtorum immanitas, te tamen ſubditorum tuorum iniurias, per quorum latera foderis, lentè non accepturum confidimus. Neque verò meritas ab iſtis pœnas expeti, tua tantùm aut noſtra, ſed publici exempli & humanæ ſocietatis, intereſt, quam Petrus-claudius cum ſuis, quantum in ſe fuit, ſoluit.

POENI ceteríque Afri fidem ac fœdera quoties commodum erat, frangebant. Itaque Punica fides vt illis quondam exitio fuit, etiam vulgò hodie infamis eſt. Romanis contrà adeo ſancta erat fides, vt eam fallere etiam hoſti peius omni peſte fugerent. Vtinam hæc laus meritò à nobis Petro-claudio eiúſq; ſociis tribui poſſet: quibus adeo vilis promiſſorum veritas & fides fœderum fuit, vt ad eam violandam ſacrum Dei nomen vertere veriti non ſint, ac ſi eum in ſcelerum ſuorum ſocietatem adſciſcere vellent. Deum equidem non ignoramus, interdum improbis frena laxantem eorum quoque opera vti, ſiue ad nos caſtigandos, ſiue vt ipſi iuſtum ſcelerum ſuorum aceruum, iuſtis pœnis materiem, cumulent. Idq; ne iuſtitiæ ipſius & iudiciorum obliti, paternam eius indulgentiam malè agendo fatigemus. Sed viciſſim hoc verum eſt: vt idem ad opus hominum ſcelera & Dei iudicia concurrunt: ita Deum graues tandem ab impiis pœnas pro meritis exigere.

QVOD reliquum eſt (Chriſtianiſſime Rex) tot pupillorum orbitas, tot viduarum ſolitudo, ac iuſtæ noſtrûm omnium lacrymæ & ſqualor te moueant, qui parentes, qui fratres, qui propinquos, clientes tuos, per immane Petri-claudij ſcelus amiſimus. Liceat priuatarum iniuriarum obliuiſci: nihil ad te mala noſtra pertineant. Quid auguſto Regiæ maieſtatis nomine ſpreto, quid pollutis auſpiciis tuis, quid non fœderum modò fide, ſed etiam Iure gentium in legatis tuis violato, facies? Fortiſſimis viris, tribunis ac ducibus tuis, contra omne fas & belli commercia interfectis, non iura experiere, non arma capies? ſed horrendos iſtos carnifices tuorum ſtrage ouantes & ſuper impunitatem præmia etiam ferentes ſcelerum, tacitus intuebere?

MELIORA equidem de te ominamur & ſperamus (ô Rex) Deúmque ipſum Opt. Maxi. obnixè quæſumus vt verè heroicos in te ſpiritus excitet. Iſti cruentos à recenti tuorum cæde gladios, manãtia ſanguine ſpolia, & reliquias infelicis

infelicis exercitus tui in Hispaniam ad triumphum & ludibrium deferunt. Quum sibi tantum licere in tuis te sciente ac vidente pulcrum ducunt, possuntne apertius demonstrare quid facturi sint, si teipso potiantur?

QVAMOBREM, vt tuæ Maiestati & Gallico nomini inustum dedecus meritis paricidarum suppliciis deleas, generosum & dignum te, dignum auis tuis, spiritum indue: Deo beneiuuante, subditorum tuorum causam suscipe, susceptámque qua potes ac debes fide tuere: vt coram toto Christiano orbe tuam in protegendis subditis fortitudinem, tum etiam tuorum innocētiam, testatam facias. Nullo quidem maiore piaculo (ô Rex) tum innoxio nostrorum sanguini, tum iustæ iræ tuę parentare potes, quàm latronum pœna: vt non tantùm cęsorum viduę coniuges, propinqui & liberi desiderium suorum & graues suos dolores eo solatio leniant: sed etiam te omnes verè Regem tanto parem nomini, & Patrem populi tui, agnoscant.

FINIS.

AMERICAE
PARS SEXTA.
SIVE
HISTORIÆ AB HIERONYMO BĒZONO
Mediolanēſe ſcriptæ, ſectio tertia, res nō
minus nobiles & admiratione plenas con
tinens, quàm præcedentes duæ. In hac
enim reperies, qua ratione Hiſpani opulē
tiſsimas illas Peruani regni provincias oc
cuparint, capto Rege Atabaliba: deīde orta
inter ipſos Hiſpanos in eo regno civilia bella.
Additus eſt brevis de Fortunatis inſulis Cōmenta
riolus in duo capita diſtinctus.
Jtem ad ditiones ad ſingula Capita Hiſto-
riam illuſtrantes.
Acceſsit Pervani regni chorographica Tabula.
AD
INVICTIS: RVDOLPH: II: ROM: IM: AVG:
Omnia elegantibus figuris in æs inciſis expreſsa
à Theodoro de Bry Leod: cive autem Frācofurtēſe.
A° M D XCVI.
Cum privilegio S. C. Ma tis.

Franciſcus Pizarrus, Iacobus Almagrus & Ferdinandus Luques ſocietatem ineunt.

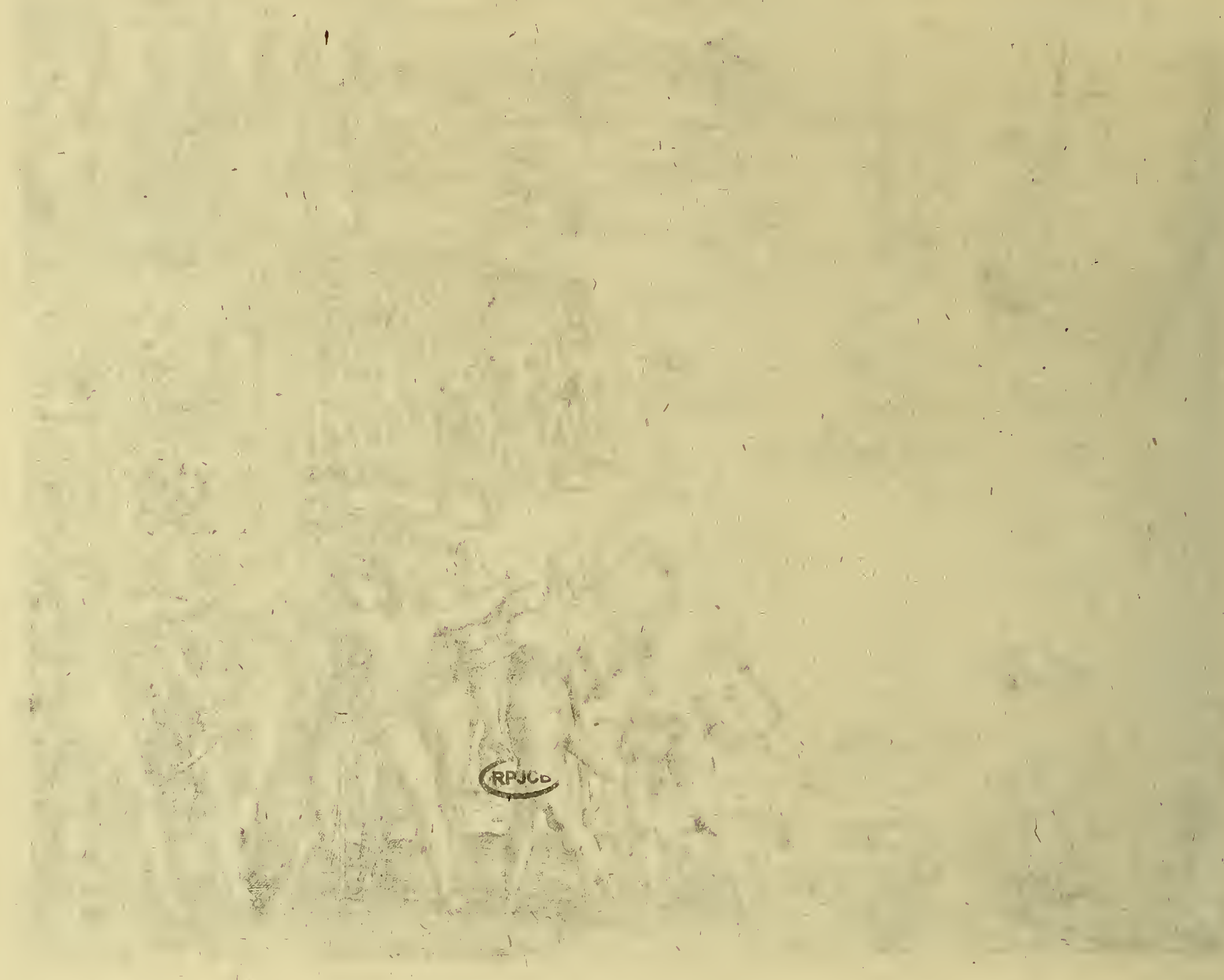

Audita opulentæ Regionis illius quæ ad Auſtrale mare ſpectat, fama, tres Hiſpani Panamæ ciues, valde opulenti, Franciſcus videlicet Pizarrus, Iacobus Almagrus, & ſacerdos quidam cui nomen Ferdinandus Luques, ſocietatem inter ſe ineunt, vt communibus ſumptibus exploratum eant diuitem illam auro, argento & ſmaragdis regionem, data & accepta fide, ſe ſine fraude & fideliter inter ſe diſtributuros honores & quidquid diuitiarum & emolumentorum communibus ſumptibus adquirerent. Eius rei cauſa binas naues ſibi comparant, rebusque neceſſariis & milite inſtruunt. Pizarrus & Almagrus, paucis interiectis diebus Panama ſoluunt, relicto domi ſacerdote Luqueſio, vt omnia quæ vſui eſſe poſſent, curaret. Verum prima illa expeditione ex animi ſententia non ſuccedente, multis militibus amiſsis, Panamam regredi coguntur.

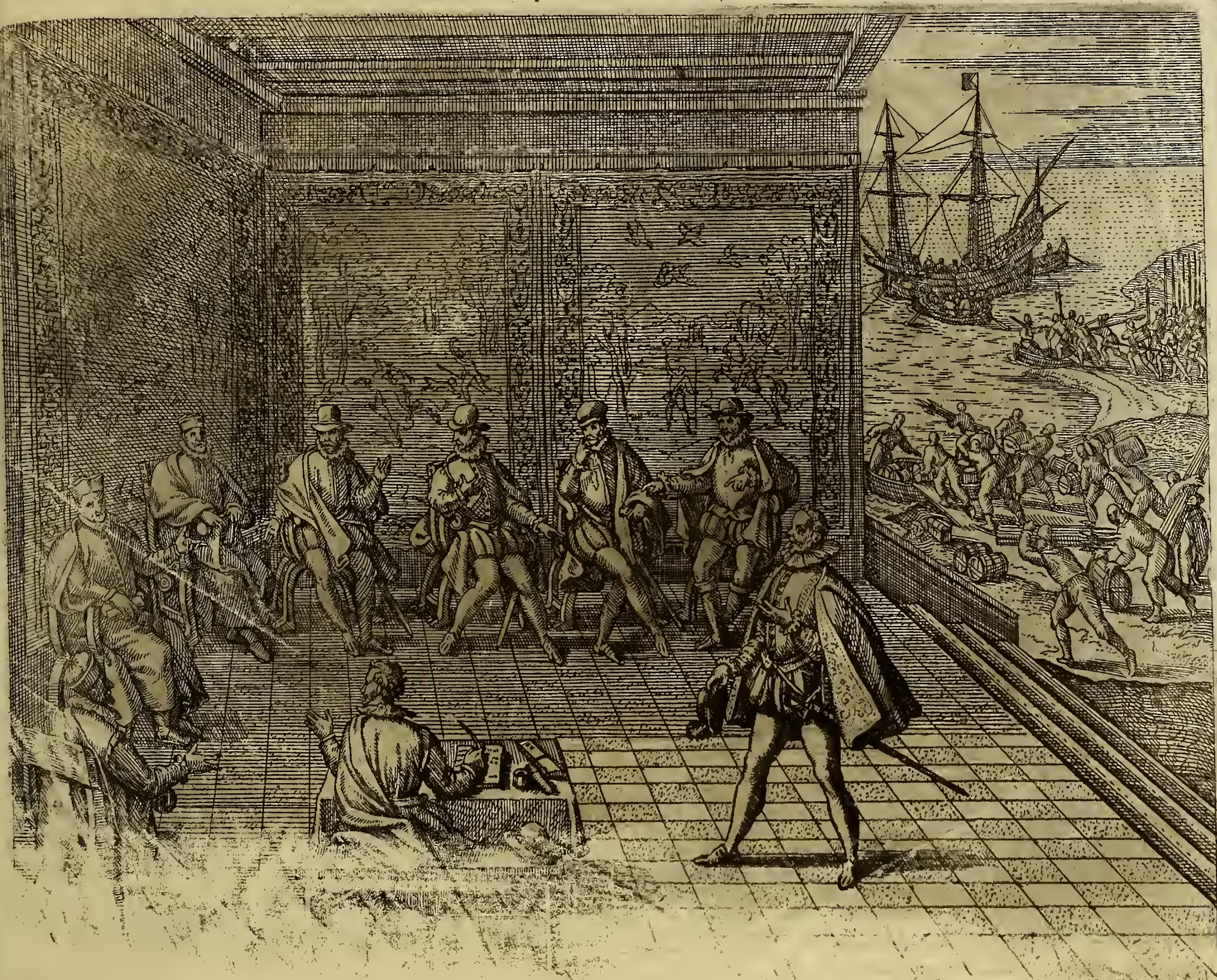
Imperterritus quidam Pizarri miles, Cretensis natione, per medium Indorum agmen transit.

EX vulneribus, quæ in prima illa expeditione Pizarrus & Almagrus acceperant, curati, nouo milite & rebus necessariis naues complent, & denuo fortunam experiri volunt: sed multis militibus desideratis, in insulam cui nomen à Gallo gallinaceo indictum, sese recipere coguntur. Ex ea Pizarrus collegam Panamam ablegat, ad supplementum comparandum. Interea plerique militum Pizarrum in illa insula deserunt, & Panamam reuertuntur, præter solos tredecim aut quatuordecim (quorum maxima pars nautæ) qui apud ipsum hæserunt. Illis propter constantiam & fidem non immerito magnas gratias agit, multa illis pollicitus, si Almagri reditum præstolarentur: tandem mittit quidem Almagrus nauem commeatu onustam, sed nullum militum supplementum. Itaque Pizarrus diutius in insula sibi non esse consistendum ratus, cum exigua illa suorum manu, oram Peru maritimam legere cœpit, donec Tumber perueniret, quam valde opulentam esse à quibusdam Indis intellexerat: nullus tamen militum in terram excendere audebat, timor enim omnium animos peruaserat, conspecto tam ingenti Indorum numero, qui littus occupabant. Vnus Cretensis natione, cui nomen Petrus, suam offert operam. Magno igitur arrepto ense cymbam ingressus, ex ea intrepidus in terram exilit, & per medium Indorum agmen peruadit, viri istius barbati forma non mediocriter attonitorum. Eius regionis Præfectus humaniter illum excipiens, templum Soli dicatum ostendit: de cuius opulentia, ad suos reuersus, Pizarro & aliis refert.

RPJCB

Pizarrus in Hispaniam nauigat, & eius Regionis quam detexerat, Præfecturam impetrat.

His rebus intellectis, Franciscus Pizarrus Panamam repetit, sociisque narrat, quam fertile sit Chiræ solum, & Tumber opulentiam valde prædicat. Almagrus & Luquesius Pizarrum in Hispaniam ablegant, postulatum à Cæsare & Tumber occupandæ licentiam, tum eius Præfecturam. In Hispaniam cum appulisset, relationem facit in consilio Indiarum, regionis quam detexerat, quantos sumptus in eam expeditionem fecerit, quotque labores sustinuerit, exponit: eam ob causam illius præfecturam sibi concedi postulat, promittens se magno censu & ingentibus thesauris Castellæ regnum locupletaturum, ne minima quidem sociorum mentione facta. Obtinet quod petebat, insuper diploma Cæsareo sigillo munitum illi conceditur. Quibus rebus peractis, ad iter se comparat; militum delectum agit, & adsumptis Ferdinando, Gonsaluo, Ioanne Pizarris, & Martino de Alcantara Panamam proficiscitur. Sed intelligentes eius socij, illum sibi duntaxat, ipsis neglectis, præfecturam petiisse, grauiter id ferre, præsertim Almagrus, qui omnes facultates in eam expeditionem absumpserat, longeque maiores sumptus fecerat, quam Pizarrus.

Pizarrus

Pizarrus cum Almagro in gratiam redit, & vterque fidem seruaturus solenni iuramento pollicetur.

DOCTOR Gama Almagrum Pizarro reconciliat, nouæque societatis conditiones statuuntur, vt videlicet Almagrus Pizarro (qui sine alterius auxilio suam præfecturam adire nequiuisset) arma, equos, reliquaque ad expeditionem necessaria, quæ iam parata habebat, cum certa pecuniæ summa traderet. Ex aduerso Pizarrus æqualiter cum Almagro partiretur honores, status, dignitatesque à Cæsare ipsi concessas. Hanc nouam societatem (excluso tertio socio Luquesio) inter se solemni iuramento supra hostiam sacram, quam vna sumpserunt, confirmant, eamque conseruaturos ad mortem vsque, pollicentur. His peractis, Pizarrus naues conscendit cum centum quinquaginta militibus, multisque equis, soluitque è Panama, relicto istic Almagro, cui datum negotium, vt breui subsequeretur cum maximo quod cogere posset supplemento. Tandem ad oram maritimam Peruani regni peruenit, & anchoras ad pagum Colonchy fixit: inde in insulam Punam nauigat, à cuius præfecto comiter & peramanter excipitur: sed conspecta Hispanorum insolentia, arma aduersus illos expedit, vt ex insula expellat.

B Ferdinan-

Ferdinandus de Soto militum Tribunus cum aliquot alijs ad Regem Atabalibam à Pizarro ablegatur.

PIZARRVS *cum suo exercitu ad Caxamalca perueniens, nobilem quendam Indum reperit, qui ipsum quoquam diuertere vetaret, donec Atabaliba aduenisset. Ille nullo dato responso, ædes occupat in quibus se & suos recipit, atque confestim Tribunum Ferdinandum de Soto cum aliquot aliis equitibus ad Atabalibam ablegat, ipsum eius nomine salutaturum, & renunciaturum, iam se aduenisse, atque petere, vt ipsum conuenire liceret. Sotus equum in gyrum agens, & contractis habenis subsilire faciens, adeo prope Atabalibam accedit, vt equi spuma in eius faciem ab aura ferretur: ille tamen ea re non cõmotus, grauitatem vultus non remisit, sed multos ex suis qui attoniti refugerãt ab equis sibi metuentes, mactari iussit, iniquè ferens barbatos illos viros nullam habuisse maiestatis ipsius rationem, & ipsum non esse reueritos. Ferdinandus Pizarrus deinde aduenies ipsi significat se Hispanorum Præfecti fratrem esse, qui ex Castella mandato Pontificis & Imperatoris aduenisset, ipsorum nomine cum eo amicitiam contracturus, cuius rei gratia illum valde rogare, Caxamalcam sese conferre dignaretur, vt de rebus magni momenti inter se conferre possent.*

Atabaliba magna cum pompa Caxamalcam ingreditur.

Ferdinandus Pizarrus intellecta Atabalibæ voluntate, ad suos redit, Regisque diuitias & magnificentiam prædicat: deinde eius sententiam Hispanis exponit, nempe ipsum minime permissurum, vt in ipsius Prouincia hæreant, amicitiam quidem Imperatoris non respuere, modo Præfectus aurum argentum & reliqua quæ suis subditis ademerat, restitueret: atque postridie Caxamalcam ad ipsum venturum. Pizarrus interea suos ad pugnam, si ita opus foret, disponit, & tormenta bellica ad arcis portas collimare iubet, suos cohortatus vt intrepidè se gererent. Postridie Atabaliba cum pluribus quam viginti quinque Indorum millibus aduenit, & à quibusdam è suis gestatus, magna cum pompa Caxamalcam infertur, perinde atque in summa pace versaretur, donec ad Palatium, in quo barbatorum legationem audire debebat, perueniret. Gestabatur autem in sella laminis aureis ornata, & versicoloribus Psitacorum pennis suffulta, insidens puluinari laneo multis gemmis ornato. Conspiciens porro Christianos quósdam quos Pizarrus in turricula disposuerat, ægreque id ferens, illos inde eiici, vel mactari præcipit.

 Atabali-

Atabaliba Rex Peruanus à Francifco Pizarro capitur.

Interea ad Regem Atabalibam Dominicanus quidam, Vincentius de valle viridi nuncupatus, per mediam Indorum turbam penetrat, manu crucem geftans & fuum breuiarium, vel, vt alij volunt, Bibliorum codicem: atque per interpretem illi fignificat, fe ab Imperatore ad ipfum miffum ex authoritate Pontificis Romani, vicarij Iefu Chrifti, qui Imperatori ignotas illas regiones donarit, ea conditione vt eruditos & tali officio dignos viros eo mittat, qui facrofanctum Euangelium iftic doceant, & impuros errores tollant. Deinde oftendens fuum breuiarium, in eo legem Dei contineri adfirmat, qui omnia ex nihilo creaffet, atque ab Adam & Eua fermonem exorfus, de hominis creatione & cafu agere cœpit, tum Chriftum ex cœlo defcendiffe, carnem in virginis vtero adfumpfiffe, denique cruci adfixum fuiffe, & refurrexiffe, vt humanum genus redimeret, poftremo in cœlum afcendiffe, & Ecclefiæ fuæ curam Diuo Petro reliquiffe, tanquam fuo vicario, deinde ipfius fucceff
oribus Papis. Interrogatus monachus ab Atabaliba, vnde hæc fciret, refpondit, librum illum quem oftendebat, id dicere. Sumptum à monacho librum Atabaliba euoluit, atque fubridens, nihil, inquit, fimile mihi dicit hic liber, & cum dicto fimul abiicit. Monachus recepto ad fe libro, Pizarrum inclamare cœpit, & ad vindictam adhortari. Pizarrus ftatim tormenta explodi, fratrem Ferdinandum cum alijs equitibus impetum in Indos facere iubet, qui tonitru tormentorum, & tintinnabulorum phaleris equorum appenforum ftrepitu attoniti, diffugiunt: ipfe Francifcus cum peditatu impreffionem in Regem Atabalibam facit, multifque hoftium cæfis Atabalibam ex fella qua geftabatur detrahit & capit.

Hifpani

Hiſpani cum mulieribus quas in caſtris & balneis ſuperato Atabaliba repererunt, libidinem ſuam explent.

CAPTO *Atabaliba, & relata tam inſigni, (nullum enim ſuorum Pizarrus amiſit) de Indis victoria, Hiſpani, de tanta præda, & adeo potente Rege ſuperato ſibi plurimum gratulantes, totam illam noctem partim genio, partim quieti indulſerunt, valde enim erant fatigati, nec integro illo die cibum ſumpſerant. Poſtridie in vicina vrbi Caxamalca loca excurſiones faciunt, & inuentas in balneis, vno miliari à Caxamalca diſtantibus, mulieres rapiunt, atque cum illis, perinde atque cum aliis quas in Atabalibæ caſtris repererant, libidinem ſuam explent: Scribunt autem rerum in India occidentali geſtarum Hiſtorici, repertas fuiſſe cum in illis balneis, tum Atabalibæ caſtris, ad quinques mille feminas.*

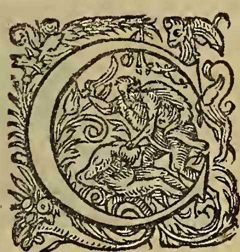
Atabaliba de ſuo litro perſoluendo cum Franciſco Pizarro paciſcitur.

Magnas *diuitias in Atabalibæ caſtris inuenerunt Hiſpani, & inter illas aureum vas ducentas auri libras pendens: ſola etiam eius ſupellex aurea & argentea centies millenis ducatis æſtimata fuit. Poſtridie Pizarrus Atabalibam adit conſolandi gratia, grauiter enim querebatur ſibi iniectas fuiſſe compedes: at quandoquidem in iſtud infortunium inciderat, à Pizarro petit, vt bene eum habere velit. Agnoſcens autem Hiſpanorum auaritiam, ſi illi compedes adimant, liberumque dimittant, pro ſua redemptione tantum auri & argenti in vaſa elaborati daturum pollicetur, quantum caperet id in quo erat triclinium ad lineam vſque quam ipſemet in pariete duxit, quamque deinde rubrica per totum triclinij ambitum notari iuſſit, addita tamen conditione, ne vaſa elaborata confringerentur, aut liquarentur. Pizarrus illum conſolatus, hilari animo eſſe iubet, fidemque dat humaniter ſe ipſum habiturum, poſtremo etiam liberaturum, ſi pro litro id perſolueret quod pollicebatur.*

Attabaliba, fide accepta se liberatum iri, ad diuersa loca suos ablegat adferendi auri & argenti causa.

CONFIDENS Atabaliba promissis Pizarri, suos confestim in diuersa loca mittit, qui vndecunque aurea & argentea vasa, & aurum argentumque in quamcumq; formam elaboratum adferrent, illos orans, vt quam citissime fieri posset redirent, si eius libertas ipsis cordi esset. Breui propterea aduenire cœperunt Indi auro & argento onusti. Sed cum triclinium amplum esset, & onera quæ ferebant Indi non magni ponderis, licet multa, spectantium oculos minus implebant quam triclinium, non tam quod pauca essent, quam quod tæderet Hispanos tam longæ moræ, vt ea inter se partiri possent. Eam ob causam plerique dicere, Atabalibam de industria istas moras nectere, vt clam suis euocatis, omnes Christianos internecione deleret: censebant propterea nonnulli ipsum è medio tollendum, atque in eam sententiam referentibus plerisque, hauddubie itum fuisset, nisi Ferdinandus Pizarrus obstitisset. Atabaliba similia consilia agitari suspicatus, Pizarro dicit inanem esse illorum timorem, quandoquidem vinctus ab ipsis detineretur, nec maturius illa aurea & argentea vasa adferri posse, perpensa locorum vnde peterentur distantia: Quito enim, Pachacama & Cuzco (vnde potissima redemptionis suæ summa aduehi debebat) procul à Caxamalca distare. Si tamen certiores esse vellent, se nihil in ipsorum perniciē moliri, integrum ipsis esse aliquos è suis ablegare per eius ditiones, ad obseruandū, an vlla fieret subditorū ipsius congregatio. Ferdinandus de Soto in Cuzco, quod ducentis milliaribus à Caxamalca distat, profectus, & Ferdinandus Pizarrus in Pachacama, centum milliaribus ab eadem Caxamalca distantem, nullum militum delectum aut conuocationem, sed solos Indos vasa diuersi generis Caxamalcam deferentes offenderunt.

Franciſcus Pizarrus, contra fidem datam, Atabalibæ gulam laqueo frangi iubet.

LIQVOT, poſt captum Atabalibam, diebus vrgere cœperunt Pizarrum Hiſpani, vt prædam adquiſitam, & quæ redemptionis Atabalibæ nomine aduecta erant, licet locum deſignatum non explerent, inter ipſos partiretur. Aurum & Argentum, æſtimatione primum facta, appendere iuſſit: inuentæ ſunt argenti puri libræ viceſies ſexies millenæ; auri vero mirias, tricies vicies ſex milleni & quingenti peſi ab Hiſpanis appellati, ſiue Caſtiliani, quorum ſinguli ſeſquicoronato æſtimantur. Imperatori ex ea ſumma ceſſerunt pro quinta parte, quater centeni milleni peſi; ſinguli equites octies millenos & nouies centenos auri peſos, & centenas octoginta quinque argenti libras acceperunt: ſinguli vero pedites quater millenos quadringentos & quinquaginta auri peſos, argenti libras nonaginta: militum Tribuni ad tricies, etiam ad quadragies millenos auri peſos habuerunt. Nunquam milites tam breui temporis ſpatio, tamque ſine periculo diuites euaſerunt. Franciſcus Pizarrus diuiſione prædæ facta, Ferdinandum fratrem, cum quinta parte quę Imperatori ceſſerat, in Hiſpaniam ablegat.

Illo profecto, conſilia, de morte Atabalibæ inferenda, denuo agitari cœpta: plerique, vt ſuæ ſaluti, tum earum Prouinciarum ſecuritati conſulerent, è vita tollendum cenſebant: alij vero ipſum in Hiſpaniam ad Cæſarem ablegandum, neque tantum Principem morte afficiendum, etiam ſi culpa non vacaret. Sed ptior ſententia obtinuit: quæſitus mortis inferendæ prætextus, quod videlicet fratrem germanum Guaſcarem à ſuis Præfectis captum occidi curaſſet, & perniciem Hiſpanis clam moliretur. Audita tam crudeli ſententia, de Franciſci Pizarri fide valde queſtus eſt, qua ſe obſtrinxerat liberum illum dimiſſurum, accepto litro: illum deinde orat, vt ad Cæſarem in Hiſpaniam mittat potius, quam manus polluat eius ſanguine qui ipſum nunquam offendiſſet. Sed Pizarrus aures ad eius preces obſtruens, per ſuos Aethiopes laqueo gulam illi frangi iuſſit. Ceterum, quod obſeruatione dignum eſt, illius Principis mors non manſit impunita: nam male poſtea perierunt, quotquot in eius excidium conſpirauerant. Illo autem extincto, atram veſtem ſumpſit Pizarrus, & honorificas illi curauit exequias.

Cuzco,

Cuzco, totius regni Peruani vrbs opulentissima, ab Hispanis occupatur.

INTELLIGENS Franciscus Pizarrus quam opulenta esset vrbs Cuzco Ingarum Imperij Regia, Caxamalcam deserens, eò proficiscitur, circumspectè tamen iter faciens, quia Quizquiz, vnus ex primariis Atabalibæ Præfectis, magno cum exercitu per eam regionem vagabatur: à quo aliquot velitationes cum Soto, deinde cum Almagro factæ, in quibus aliquot Hispani multi vero Indi ceciderunt circa Vilcas, quo tandem Pizarrus cum reliquo exercitu peruenit. Viciniores Cuzco facti, frequentes ignes conspiciunt: eam ob causam dimidia pars equitum eò missa ad ignem extinguendum, arbitrabantur enim hostes vrbem incendisse, ne Christiani ea potirentur. Deprehensum tamen est nullum fuisse incendium, quod damnum inferre posset, sed ignes dumtaxat excitatos ad signum dandum vicinis incolis & vrbanis vt eo confluerent. Et certe tam multi armati statim ex vrbe prosilierunt, vt solo lapidum iactu Hispanos in fugam agerent. Ceterum superueniens Pizarrus, hostem multis cæsis in vrbem se recipere cogit. Sequente nocte qui belli authores erant, sublata sua supellectile, vrbem deserunt. Postridie nemine resistente, vrbem Cuzco Hispani ingrediuntur, Solisque templum, & Guainacapæ arcem spoliant. Breuiter istic & vicinis locis, maiorem prædam nactos fuisse aiunt, quam capto Atabaliba.

Prælium inter Hiſpanos & Indos cõmiſſum ad vrbem Cuzco.

MANGO Guaynacapæ filius, Atabalibæ frater, cuius capiti Franciſcus Pizarrus diadema impoſuerat, clam ſuos ad rebellionem ſollicitat, armaque aduerſus Hiſpanos comparat, cuius rei cauſa in vincula fuit coniectus, & in arce vrbis Cuzco cuſtoditus. Aliquanto poſt familiaritatem maiorem cum Ferdinando & Ioanne Pizarris contrahit, ipſoſque orat, permittant ad ſolenne quoddam feſtum, quod in Hircay celebrabatur, ſe conferre, fidelem enim inpoſterum ſe futurum, & inde ſolidam ex auro ſtatuam allaturum, patris ſui Guaynacapæ vultum & magnitudinem referentem. Dimiſſus, multos illico ſatrapas Indos ad ſe euocat, & ad rebellionem aduerſus Hiſpanos faciendam concitat: Horum pleroſque, ſimulque etiam Indos qui ipſorum cauſa in metallicis laborabant, occidi curat. Mittit deinde è ſuis Pręfectis vnum cum iuſto exercitu, qui vrbem Cuzco occupet: ille adueniens, Hiſpanis arcem adimit, eamq; per ſex aut ſeptem dierum ſpatium inuitis Hiſpanis retinet. Hiſpani tamen acriter & ſtrenue pugnando, deſideratis aliquot è ſuorum numero, & inter eos Ioanne Pizarro, recipiunt. Superueniens porro Mango cum centum millibus Indorum, vrbem obſidione cingit, eamq; ſingulis pleniluniis impugnat. Marchionem Franciſcum Pizarrum, intellecta Mangonis Ingæ rebellione, magna inceſſit ſolicitudo, eam ob cauſam per interualla quoſdam è ſuis Tribunis Cuzco mittit, qui videant quo in ſtatu ſint eius vrbis res: omnes ab Indis intercepti cæduntur. Cum autem nemo ex iis quos emiſerat, ad ipſum reuerteretur, magis anxius eſſe cœpit: itaque Tribunum Franciſcum Godoy ablegat cum quadraginta equitibus, qui certi quidpiam perdiſceret: is in anguſtijs quibuſdam viarum in Indorum inſidias incidit, & vndique ab illis cinctus, omnes ſuos amittit, ipſe ſolus generoſi & pernicis equi, cui inſidebat, auxilio periculum euadit: atque ad Pizarrum reuertens, Hiſpanos quoſdam, ex eorum numero qui ante cum aliis Tribunis miſſi effugerant, in itinere offendit, à quibus edoctus quæ in Cuzco accidiſſent, Limam rediit. Pizarrus, his auditis, vndequaque auxilia acceſſit. Huic primus omnium adfuit Alphonſus Aluaradus, quem trecentis Hiſpanis, maxima ex parte equitibus præficit, iubetque nuſquam conſiſtat, quin debellatis Indis Cuzco obſidione liberet. Ille profectus, in itinere Gomezium de Tordoya inuenit, qui ſe cum ducentis militibus Hiſpanis ipſi adiunxit: Cuzco vicini facti, impetu facto Indos adgrediuntur: tanta autem contentione vtrinque pugnatum eſt, quanta nunquam poſtea. Indi tandem, plurimis ſuorum amiſſis, in fugam ſe coniiciunt.

Iacobus Almagrus à Ferdinando Pizarro in vincula coniici-tur, in carcere strangulatur, postremo publice capite plectitur.

Reversus è Chilensi expeditione Almagrus, Cuzco vrbem noctú occupat, & Ferdinandum Pizarrum, ex Hispania reducem, qui vrbis aditu illum prohibere voluerat, cum Gonsaluo fratre in vincula coniicit. Qua re à Marchione Francisco Pizarro intellecta, exercitum conscribit aduersus Almagrum: sed monachorum & aliorum quorundam magnæ authoritatis virorum interuentu, conditiones proponuntur ad ipsos reconciliandos: vt videlicet vterque exercitum dimittat, Almagrus Ferdinandum Pizarrum è vinculis soluat (ante enim corruptis custodibus Gonsaluus euaserat) vterque ad Cæsarem mittat petitum, vt ipsius Maiestas de his quæ ad ipsorum Gubernationem pertinerent, noua mandata dare dignetur, vtque in Mala conueniant singuli cum decemequitib. duntaxat, ad pacem sanciendam. Almagro Malam profecto, vt dictum erat, Gonsaluus in itinere struit insidias. Almagrus ea re intellecta Cuzco regreditur, militemque cogit ad se tuendum, multum conquestus de Pizarri perfidia, tum de monachis qui similes conditiones proposuissent. Marchio metuens ne Almagrus ira percitus Ferdinandum Pizarrum fratrem quem captiuum detinebat, neci traderet, statim Iacobum Aluaradum ad eum ablegat, qui affirmaret Marchionem minime conscium esse eorum quæ Gonsaluus frater tentasset. Almagrus, tametsi Marchionis fides ei valde suspecta esset, precibus tamen Aluaradi euictus, propositas conditiones accipit, & Ferdinandũ liberum dimittit. Marchio recepto fratre, toties datam fidẽ frangit, & Almagro significat Cuzco volens excedat, sin minus, vi ipsum inde expulsurum. Vterque se ad prælium accingit: Marchio suis militibus Ferdinandum fratrem præficit, prælium committitur, vincitur Almagrus, captumque Ferdinandus in carcerem coniicit, deinde mortis sententia (frustra obsecrante Aluarado ne id faceret) in ipsum pronunciata, illi gulam in carcere frangi iubet, postremo cadaueri in publicum producto, ceruices præscindi.

Qui fuerint Almagri parentes, incertum. Cœlebs vixit: filium tamen reliquit ex Inda muliere, cum qua consuetudinem habuit in Panama, eiusdem cum ipso nominis.

Marchio Pizarrus à Iacobo Almagro iuniore, & eius confœderatis, in propriis ædibus cæditur.

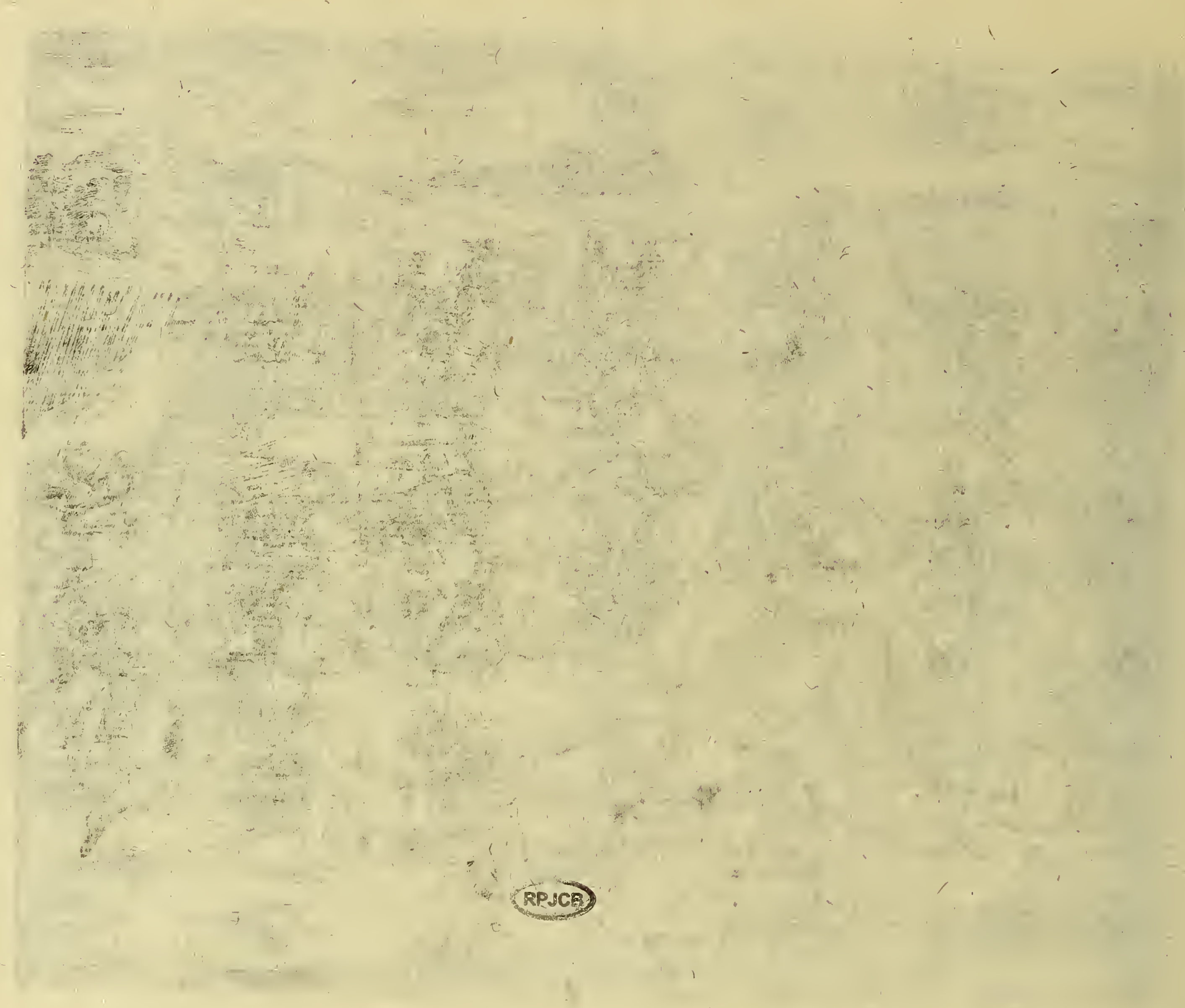
IN vrbem Regum reuerſus è Cuzco Franciſcus Pizarrus, cum Almagro iuniore in gratiam redire cupiebat, ſed inanem ſumebat operam: nam ille vindictam ſumere de Patris morte (præſertim ad id facinus impellente Ioanne de Rada, cui Almagrus moriens filium commendauerat) omnino conſtituerat. Pizarrus indignatus, ipſi & eius ſequacibus Indos adimit, vt egeſtate compulſos, ad ſe confugere cogeret, atque iſta ratione clandeſtina eorum conuenticula diſſolueret. Iſta re magis irritati Almagriſtæ, clam arma comparant, & ad Iacobi Almagri ædes comportant. Nuntiantur hęc Marchioni Pizarro, ſed negligit; illos iam ſatis miſeros eſſe dicens, nec occaſionem quæſituros, vt magis miſeri fierent. Interea rumorem ſpargunt illi Pizarrum ipſorum vitæ inſidiari. Admonetur denuo Pizarrus, vitæ ſuæ conſulat: nam hauddubie Almagriſtas in ipſius necem conſpiraſſe. Ille nimis confidenter reſpondit, eorum capita ſuum conſeruatura: præterea non velle ſe vllos prætorianos ad ſui tutelam adſumere, ne ipſi obiicerent aduerſarij, aduerſus Vacam de Caſtro (is recens à Cæſare miſſus aduenerat) armis ſe munire. Coniurati ſtatuunt ipſum die Diuo Ioanni ſacro in templo occidere: vnus è coniuratis Parocho ſummi templi coniurationem indicat, is illa ipſa nocte diſſimulato habitu ſecretarium Antonium Picatum adit, certioremque facit de his quę intellexiſſet: ille porro Pizarrum, qui conſtituto die templum non accedit. Coniurati ea re obſeruata, coniurationem detectam intelligunt: itaque ſe perditos, niſi Marchioni necem inferre maturent. Ioannes de Rada, vafri vir & acris ingenij, nec minus ſtrenuus, confeſtim ſub meridiem hora prandij Pizarri ædes petit aſſumptis ſecum vndecim coniuratis bene armatis, qui eductis gladiis identidem alta voce clamarent, moriatur tyrannus, moriatur proditor, qui Vacam de Caſtro necari curauit. Pizarrus ſtrepitum exaudiens, ædium fores occludi iubet, interea dum cubiculum ingreditur arma ſumpturus, Rada quendam è ſuorum numero ad ædium Pizarri veſtibulum plateam ſpectans ſiſtit, qui nudum gladium ſanguine hirci quem iſtic confoderat tinctum manu tenens, exclamaret, necatus eſt Pizarrus, id autem eo conſilio, vt Almagriſtę, qui circiter ducenti in vrbe latebant, Ioanni de Rada in ſubſidium venirent. Chaues exiſtimans ſua authoritate coniuratos reprimere poſſe, ianuam aperit, & loqui exorſus, ſtatim confoditur, perque gradus deturbatur, ſimulque ædes ingrediuntur coniurati, quorum impetum, ſoli ſeptem qui Pizarro aderant, aliquamdiu ſuſtinuerunt: quibus occiſis, Pizarrus ſolus diu adhuc coniuratis reſtitit, donec accepto in iugulo vulnere concideret. Fuit Marchio Pizarrus robuſtus, animoſus, ſtrenuus, venerabilis, ſed vitæ ſuæ nimis negligens.

Pugna inter Vacam de Castro & Iacobum Almagrum iuniorem commissa.

OCciso Marchione Francisco Pizarro, Almagristæ per vrbem discurrentes, conclamant, Viuat Rex & Iacobus Almagrus, atque Pizarri aliorumque diuitum ipsi amicorum, ædes diripiunt. Iacobus Almagrus iunior à suis sequacibus Peruani regni Gubernator proclamatur, donec alia mandata à Cæsare accipiant, & Ioannes de Rada totius exercitus Præfectus constituitur. Vaca de Castro, intellectis in Quito iis quæ ab Almagro facta erant, Limam proficiscitur: inde litteras dat ad Almagrum, qui iam Cuzco discesserat, monens vt positis armis ad se veniat, omnia ipsi condonatum iri, insuper accepturum, vnde secundum suum statum honorifice vitam traducere posset. Almagrus ad eas respondet, se obsequuturum, modo Gubernationem quam parens ipsius obtinuerat, in eum conferret, & remissionis diploma, Cæsareo sigillo munitum ipsi mitteret, alioqui minime se id facturum. Itaque confidens militum numero (septingentos enim Hispanos habebat, ducentos videlicet sclopetarios, ducentos quinquaginta equites, reliquos sarissis vtentes, & omnes bene armatos, multis præterea tormentis maioribus, instructus erat, & Indorum magna turba) bellum indicit, suisque militibus hostium quos mactarent facultates & vxores pollicitus, confestim castra mouet, & collem quendam binis à Guamanga milliaribus distantem occupat. Vaca porro de Castro, obseruata Almagri intentione, Guamangam, in qua tunc erat, reliquit, propter aspera loca equitibus (quorum maiorem numerum habebat quam Almagrus) incommoda, & planiciem altam deligit Chupas vocatam: ibi suos ad pugnam hortatur, quos vt alacriores redderet, in Almagrum mortis sententiam pronunciat, sigilloque formatam publice promulgari iubet. Viciniore denique exercitu facto, concurritur: multo autem tempore dubia fuit pugna, vt vter victoriam referret, esset incertum, tandem tamen ea potitus est Vaca de Castro, sed multis suorum desideratis. Almagrus in Cuzcum fugit, vbi comprehensus, Vacæ de Castro traditur, atque eius iussu capite plectitur. Eius morte pacata fuit tota Prouincia.

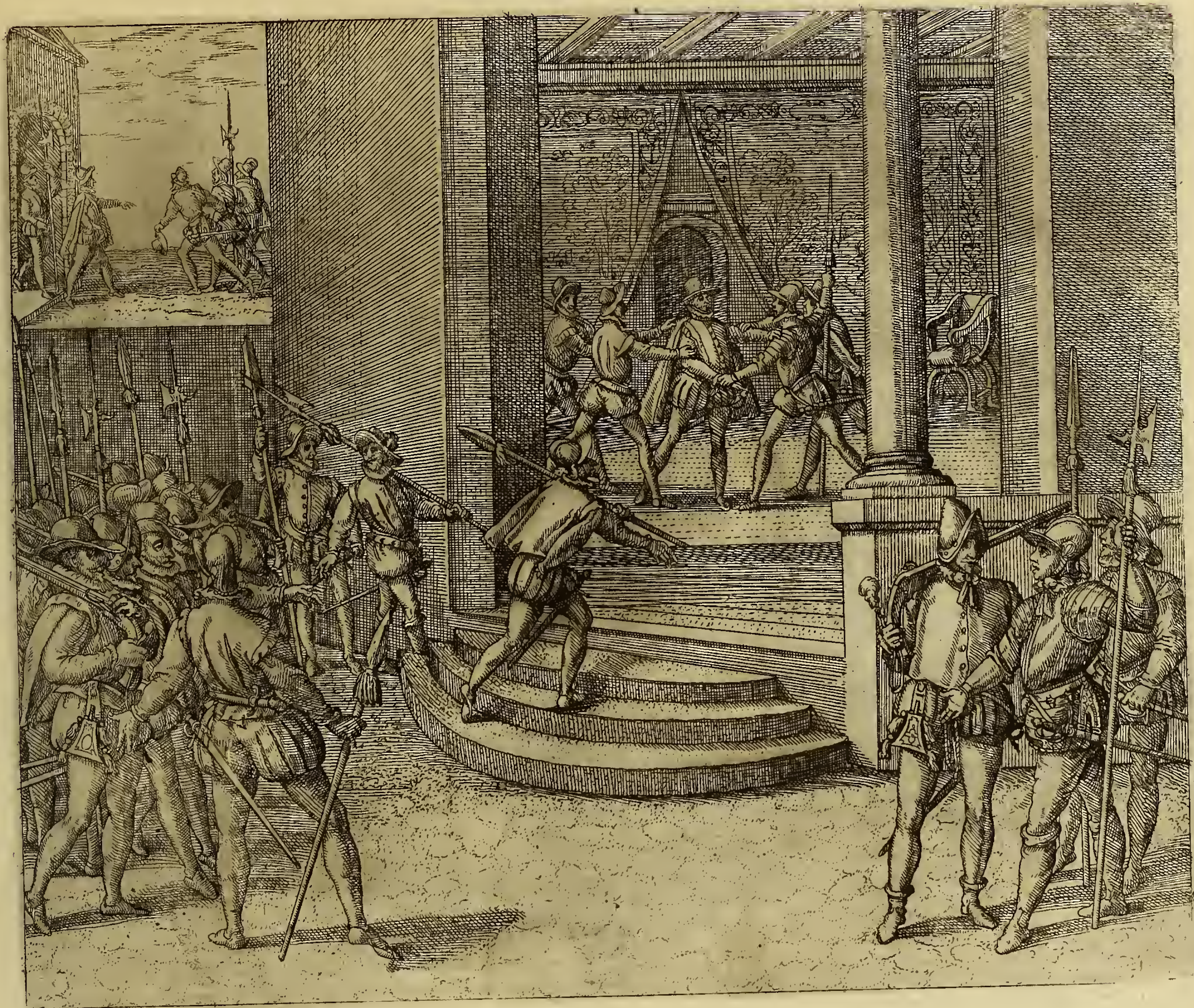

RPJCB

Blaſcus Nunnez Vela Prorex, Guillenum Xuarez, Regiorum negotiorum Procuratorem confodit.

IMPERATOR, intellectis Peruani regni motibus, quæ ſit Indorum qualitas, quo modo ab Hiſpanis tractentur, à Præfectis, aliisque quibuſdam, & viris religioſis qui iſtic vixerant, perquiri iubet. Referentibus autem nonnullis monachis, non poſſe Regionum illarum poſſeſſionem adquiri aut retineri, niſi mutata ratione cum incolis viuendi hactenus obſeruata: viris doctrina & vitæ integritate claris negotium dat, vt ſtatuta quædam ſiue leges condant, ad illarum regionum gubernationem Chriſtiane inſtituendam idoneas. Circiter igitur quadraginta ſcribuntur, Cæſareoque ſigillo confirmantur. Verũ quia ſatis acerbæ erant, licet bonæ, Cæſar monitus eſt, deligendũ eſſe virum magnæ authoritatis, acrem & integrum, qui eas Peruano regno promulget, quoniã Hiſpani iſtic viuentes ſeditioſi erant. Eam ob cauſam deligit Cæſar Blaſcum Nunnez Velam, virum primarium, & rigidum, quem Proregis titulo exornat, illique quatuor Iuriſconſultos auditores addit ad Summum Senatum in ea Prouincia inſtituendum, in quo lites & controuerſiæ iſtic exortæ deciderentur. Ille, vbi in Peruanum regnum aduenit, confeſtim leges promulgari iubet, licet plurimum rogaretur, ne adeo properaret, donec aliud mandatum à Cæſare acciperet: delectos enim quoſdam in Hiſpaniam ablegandos, ipſius maieſtatem oratum, eas leges moderari dignaretur, neque adimere pateretur, quæ illarum Prouinciarum adquiſitores ipſius licentia & clementia poſſiderent. Verum ſurdo canebatur fabula: imo ſuſpendium minatus iis, qui aduerſus eas leges, ſupplices libellos præberent. Ea rigiditas omnium fere animos offendit: & antequam Limam ſiue Regum-vrbem perueniret, intelligit illius vrbis ciues ipſum non admiſſuros, niſi iuramentum præſtaret ſe ſupplices illorum libellos accepturum, & ſecundum leges conditas vlterius non progreſſurum: eam ob cauſam quendam præmittit, qui ipſis nunciaret Proregem commutaſſe priſtinum rigorem in manſuetudinem, conſiderato damno & indignatione qua omnes afficerentur, ſi legum rigorem exequi veller. Antequam tamen vrbem ingrederetur,, Guillenus Xuarez Regiorum negotiorum Procurator, eum totius communitatis nomine iubet fidem dare, ſe priuilegia, libertates, immunitates, honores, quos Cæſar illarum Regionum occupatoribus conceſſiſſet, conſeruaturum. Ille iuramento ſe adſtringit, omnia acturum quæ ad Cæſaris ſeruitium, & Prouinciæ commoda pertinerent. Vrbem vero ingreſſus, leges promulgat, & ſecundum illarum ſententiam omnia exequitur, Vacamque de Caſtro in vincula conlicit. Hinc orti motus & ſeditiones, pleriſque ad Gonſaluum Pizarrum profugientibus: hos paulo poſt ſubſequuti ſunt affines Procuratoris regiorum negotiorum, qui communes cum illo ædes habebant, & plerique alij primarij viri, & militum Tribuni. Prorex indignatus, Alphonſum de Monte maiore mittit cum quinquaginta equitibus, qui illos ex fuga retraheret: ſed ille ipſe à fugientibus capitur. Qua re magis ira percitus Prorex, Regiorum negotiorum Procuratorem accerſi iubet, cui, cum adueniſſet, quæ malum, inquit, eſt hæc proditio? Ad hæc Procurator, proditor non ſum, ſed tam fidelis ſeruus Regis, quam veſtra dominatio. Prorex rurſum, proditio & ſcelus eſt, ablegare ad Pizarrum veſtros affines cum tam frequentibus primariis viris. Conantem ſe ab iſtis calumniis purgare Procuratorem, Prorex pugione bis ictu repetito confodit, & ſimul exclamat, occidite illum, occidite illum, occidite: occiſum è porticu in plateam abiiciunt, & pedib. comprehenſum protrahunt. Magnos motus excitauit Procuratoris mors: nam vir erat magnæ authoritatis in illa prouincia.

Prorex Blaſcus Nunnez Vela in carcerem coniicitur.

MAGNVS, vt diximus, exortus eſt rumor in Lima ob Procuratoris necem: dicebant enim Proregem in poſterum vſurpaturum licentiam occidendi quemcumque libuiſſet: ideo plerique Pizarri aduentum deſiderabant. Sed & ipſe Prorex valde anxius erat: eam ob cauſam, ne in loco, vbi adeo inuiſus erat, hæreret, cum Pizarrus adueniret, Trugillum ſeſe conferre, & Cancellariam cum Quæſtura regia eo traducere in animo habebat: idcirco tres naues armari iubet, in quibus mulieres, Auditorumque ſupellectilem transferret. Illis imponit Vacam de Caſtro, & Marchionis Pizarri liberos. Auditorib. perſuadere nititur, vt relicta Lima, Trugillum proficiſcantur cum vxoribus, auro & ferro quod poſſiderent. Auditores verò ipſius voluntati ſeſe opponentes, aiunt neque alio ſe conferre ſibi integrum, neque Regum-ciuitatem deſerere, quia Cæſar in legibus promulgatis iubebat ipſos ſupremum Senatum iſtic conſtituere debere, tum etiam ne viderentur Gonſaluum Pizarrum formidare, qui ſeptuaginta milliaribus inde aberat, neue animi diffidentiam ciuibus atque aliis qui iſtic erant in ſeruitio Regis, & eius partes fouebant, crearet. Audito ipſorum reſponſo, ſe manſurum pollicetur: ſimulatq; tamen illi è concilio, quod in ipſius ædibus habitum erat, egreſſi fuerunt, Tribunos militum, & alios regia munia obeuntes accerſit, quibus mentem ſuam aperit, & cauſas refert, cur, deſerta Regum-ciuitate, Trugillum ſe conferre velit, illiſque imperat, vt poſtridie parati ſint, certiſſime enim profecturum cum impedimentis & mulieribus, mari: Velam Nunnez fratrem terreſtri itinere cum milite. Omnes præ animi mollitie & puſillanimitate, in ipſius ſententiam iuerunt. Quod cum intellexiſſent Auditores, ſtatuunt, neque ſibi abeundum, neque permittendum vt ciues Proregem ſequantur. Itaque à Prorege petunt, ne diſcedat, & ciuibus edicunt, ne ſuas vxores ingredi naues permittant, etiam ſi Prorex diſcedat: nihilominus ille interea naues onerari iubet, & equos ad diſceſſum adornat. Cepeda eadem nocte arma in ſuas ædes comportari curat, ad quas poſtridie ſe contulerunt reliqui auditores. Prorex his auditis, arma expedire iubet, ad quem ilico confluxerunt quadringenti Hiſpani primarij, quorum nonnulli ipſum orarunt, vt ſe domi contineret, nec ſe periculis obiiceret. Auditoribus interea à Cepeda egreſſis turba hominum ſe adiunxit. Tribuni militum Proregis id conſpicientes diffugiunt, oppugnantur Proregis ædes, & ipſe à Martino de Robles capitur.

Plerique prætextu obſequij Cæſari præſtandi, priuatas iniurias vlciſcuntur.

PETRVS Gaſca in Peruanum regnum à Cæſare ablegatur, cum motuum exortorum componendorum cauſa, tum vt admiſſorum veniam confirmet iis qui ſub Cęſaream poteſtatem redirent. Is vbi Panamam venit, ad Gonſalum Pizarrum ſcribit, ipſum monens, vt poſitis armis, ſeſe Gubernatione quam vſurparat ſponte abdicaret: id ſi ageret, Imperatoris clementiam experturum, à quo poteſtatem accepiſſet, facinora admiſſa ipſi & alijs condonandi, legesque latas reuocandi, & permiſſionem concedendi, vt ſinguli ſuis facultatibus, velut antea, frui poſſent. Porro ne nimium confideret iis qui hactenus ipſum eſſent ſequuti: nam ſimulatque ſui regis vocem exaudirent, eis gratiam & veniam conferentis, omnes eum deſerturos. Pizarrus ad hæc, verbis quidem petit, ne Gubernationem ipſi adimere velit, re tamen ipſa clam eius vitæ ſtruit inſidias. Petrus Gaſca interea Petrum de Inoioſa, claſſis Pizarri præfectum in ſuas partes pertrahit, & Aldanam cum tribus nauibus Limam mittit, vt inde diplomatis, Cæſaris gratiam & clementiam continentis, exempla, per loca vicina ſpargi curet, & Inoioſam Præſidi Gaſca claſſem tradidiſſe ſignificet. Ea promulgatio magnam mutationem in regno Peruano attulit: nam multæ vrbes Præfectique Pizarrum deſeruerunt, & Cæſareas partes amplexi ſunt. Sed & plerique ſub eo prætextu priuatas iniurias vlti ſunt. Nam Rodericus de Salazar Petrum de Puelles in lecto decumbentem pugione confodit in Quito: Franciſcus de Olmos Emanuelem Statium in Guaiaquil occidit: Iacobus Mendez Tribuno militum Morales gulam laqueo frangi iuſſit, & multæ huiuſmodi cædes in Pizarri ſequacibus factæ: quibus valde offenſus fuit Præſes Gaſca, & ipſos homicidas grauiter increpuit. Vos, inquit, prætextu obedientiæ & obſequij erga Cæſarem, particulares veſtras inimicitias & iniurias vltum itis: Cæſar tali obedientia non indiget, neque ſimile obſequium à vobis requirit.

Hiſpani Indos oneribus ſuccumbentes crudeliter tractant.

DVM Præſes Gaſca in Trugillo hæret, Tribuni militum ad ipſum variis è locis confluunt cum non contemnendo militum numero, ſic vt breui tempore mille quingentos egregios milites cogeret. Rebus omnibus ad profectionem paratis, Trugillo diſcedit cum vniuerſo exercitu, & magno Indorum numero ad impedimenta ferenda: erant autem illi omnes catenis vincti, ne diffugerent, atque illorum nonnulli adeo grauibus oneribus preßi, vt vix pedibus conſiſtere poſſent, aliqui etiam præ ſiti nimia & laßitudine conciderent. Immites nihilominus Hiſpani, tantum aberat vt eos nonnihil ſubleuarent, quin potius crudeliter concidebant: quotquot autem colla catenis vincta habebant, ne ferro adimendo tempus perderent, capita præcidebant, vel ſi funibus duntaxat erant colligati, gladiis confodiebant: cum quibus mitius agebatur, iis nares, aures, brachia, vel poplites ſuccidebantur, & ita mutili relinquebantur. Adeo crudeliter habiti ſunt à militibus Hiſpanis Indi, donec Sauſam, & inde Guamangam peruenirent.

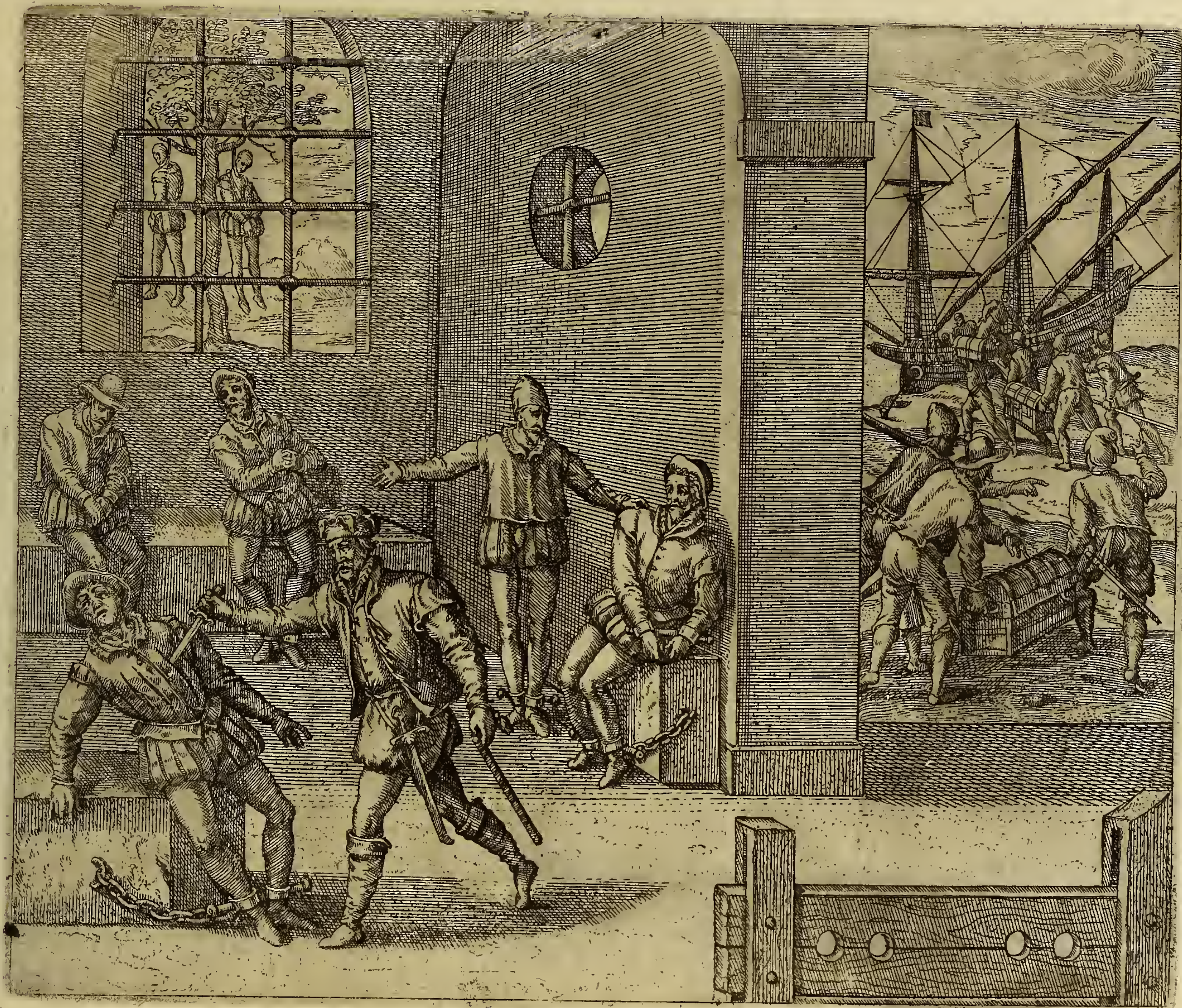

Gonsaluus Pizarrus vincitur, capitur & supplicio afficitur.

SVPERATO non sine difficultate Apurima flumine, Præses de committenda pugna serio cogitat, & oratione ad suos milites habita, strenue sese gerant, adhortatur, magna præmia pollicitus. Contra Pizarrus Cuzco egressus, ex aduerso castra figit. Altero die pugnæ signum datur: deserunt interea plerique Pizarrum, & inter ceteros Auditor Cepeda. Pizarrum valde commouit, & eius militum animos valde fregit istorum fuga, præsertim Cepedæ: nihilominus suos hortatus, eos in aciem distribuit. Ænea tormenta interea disploduntur, quæ magnam faciunt stragem, præsertim Præsidis Gascæ in Pizarri milites: quorum magna pars fugiens ad Præsidis castra se contulit: plerique etiam abiectis armis negarunt se pugnaturos. Hac ratione breui solutus est vniuersus Pizarri exercitus, & attonitus remansit ipse Pizarrus cum Tribunis ipsi fidis, quia neq; pugnare potuerunt, neq; fugere voluerunt. Conspiciens autem Villauincentium, interrogat quis sit: respondenti se primarium esse Centurionem Cæsarei exercitus; & ego, inquit, sum infortunatus Gonsaluus Pizarrus, simulque cum dicto ensem illi tradit. Valde sibi gratulatus est tali captiuo Villauincentius, statimque illum, vti armatus erat, ad Præsidem Gascam duxit: is porro Iacobo Centeno custodiendum tradit, Postridie datum mandatum Licentiato Cianca, & Præfecto Castrorum Aluarado, vt de captiuis cognoscerent & supplicium sumi curarent. Pizarro fuerunt ceruices præcisæ. & caput in Regum-ciuitatem delatum, marmoreæque columnæ impositū, ferrea reti inclusum, cum hac inscriptione: Hoc caput est proditoris Gonsalui Pizarri, qui in valle Xaquixaguana, acie aduersus Cæsarea vexilla decertare non dubitauit. Illo sublato, Præses Gasca Cuzco profectus est, Pizarrique & aliorum proditorum ædes dirutæ & sale conspersæ, lapis item subrectus cui inscriptum erat: Istæ ædes fuerunt proditoris Gonsalui Pizarri.

Milites Ferdinandi & Petri de Contreras, in vincula coniecti, Panamæ à Prætore quodam, pugione confodiuntur.

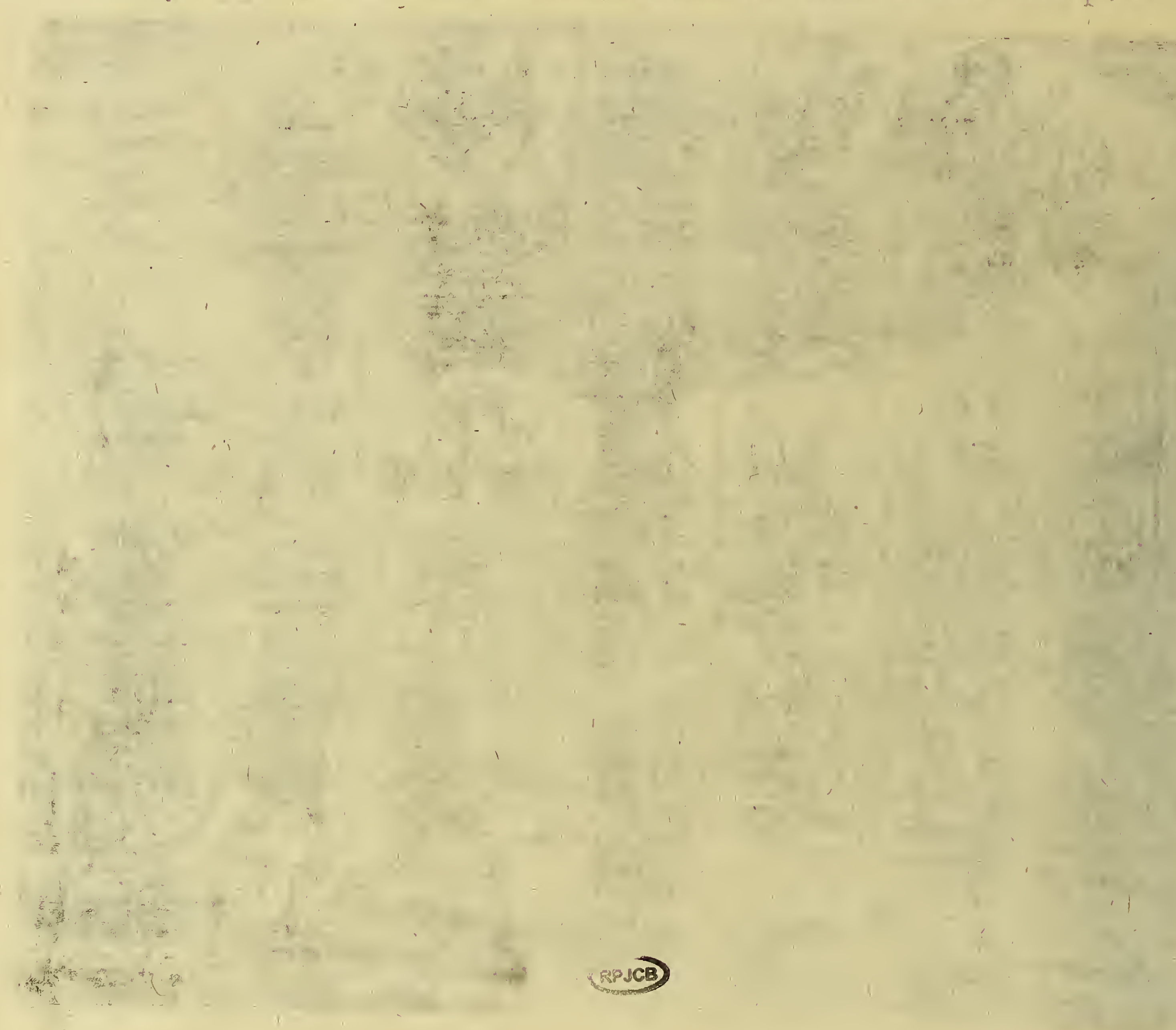
COMPOSITIS Peruanis motibus, Præses Gasca reditum in Hispaniam parat, cuius rei causa Panamam proficiscitur, inde præmissis Cæsareis pecuniis ad Nomen-dei, per Chagre flumen, breui subsequutus est, relictis in Panama circiter quadringentis millibus pesorum in argento, quos vectorum penuria mittere non potuerat. Plerique eorum militum, qui in præmiorum distributione à Præside neglecti fuerant, indignati confluebant ad Ferdinandum & Petrum de Contreras fratres germanos, Roderici de Contras filios, grauiter etiam ferentes parentem suum officio fuisse summotum: itaq; collecta circiter trecentorum militum manu, nauibus ad Panamæ portum appellunt, quo intellexerant Præsidem aduenisse cum pecuniis Regiis: noctem ergo expectantes, portum sine strepitu ingrediuntur, existimantes Præsidem istic se reperturos, & illum cum pecuniis comprehensuros. Sed audientes illum ad Nomen-dei vrbem se iam contulisse, ædes Martini Ruiz Quæstoris istic regij occupant, atq; argentum illud relictũ inuolant, & illud vna cum auro reliquisq; opibus quas in ea ciuitate subripuerunt, in suas naues conuehunt. Deinde ad Nomen-dei proficiscendũ sibi necesse esse statuunt ad Præsidem opprimendum, antequam intelligat quæ Panamæ gesta essent. Ciuitate egressi, Ioannem Bermeio cum centum militibus in colle vrbi vicino relinquunt: ipse Ferdinandus cum reliquo exercitu versus Præsidem proficiscitur, iis exceptis quos Petro fratri comites addidit ad naues se conferenti ad prædam conseruandam. Quæstor regius, & Ioannes de Larez obseruata istorum seiunctione, existimant eos opprimi aut profligari posse, eam ob causam conuocatis ciuibus arma subministrant, cum quibus Ioannem de Bermeio oppugnatum eunt, prius tamen missis per diuersa itinera duobus viarum peritis, qui Præsidem & Nominis-dei ciues monerent de iis quæ acta essent, & à Ferdinando sibi cauerent. Bermeium facto impetu profligant, multosque ex eius militibus capiunt: deinde Quæstor statim Ferdinandi vestigia ad Nomen-dei profecti sequitur, sperans illum adsequi posse: sed ille de Quæstoris victoria certior factus ab his qui effugerant, atq; ipsum ad se tendere, suos dimittit, & qua possint via ad mare se conferant, hortatur, vbi frater naues habebat: illorum tamen plerique capti & in vrbem pertracti. Petrus audito fratris & Bermeio infortunio, scapham conscendit, & relictis nauibus cum præda, profugit. Captiui in forum producti, & istic à Prætore quodam vrbano pugione confossi.

Hiſpani Indos domicilia in arboribus habentes oppugnant.

INDI, *qui Auſtralem illam plagam, ſiue littus illud mari pacifico obiectum colunt, ſua ædificia in ſummo arborum faſtigio fabricare ſolent, quia ſolum valde humidum & paludoſum eſt. Propterea Hiſpani nondum illos perdomare potuerunt, nulli enim equi iſtic verſari queunt. Primus Valboa, cum ad mare Auſtrale perueniſſet, huiuſcemodi ædificia non ſine magno ipſius, & Hiſpanorum militum, qui comitabantur, riſu conſpexit: nam rei nouitate attoniti, Ciconiarum aut Picarum nidos ſe videre arbitrabantur. Adeo autem celſæ erant iſtæ arbores, vt robuſtus vir, proiectu lapidis earum altitudinem ſuperare vix poſſet, imo nonnullæ tam craſſæ, vt octo hominum vlnæ amplecti nequirent. Simili etiam ratione habitant quidam aliis locis humidis & ſtagnantibus: ſunt autem iſti ſtrenui bellatores, aurique diuites, & ſuam regionem tutati ſunt aduerſus Hiſpanos, quorum pleroſque trucidarunt. Iſtorum etiam ædificiorum meminit Petrus de Cieca, prima parte Chronici Peruani capp.* XII. XXVI. *&* XXIX. *ſcribitque valde capacia eſſe, vt plures etiam integras familias capere poſſint.*

Hiſpani

Hispani arbores, in quibus Indorum domicilia, succidunt, illosque deturbant.

BENZO refert, eo tempore quo in illa Prouincia versabatur, Hispanum quendam Tribunum militum, cui nomen Caspar de Andagoya, Sinui Diui Matthæi Præfectum, cum præsidiario milite (qui ad centesimum & quinquagesimum numerum accedebat) æstate per eam prouinciam excursiones facere, & asseres ligneasque tabulas circumferre solitum, vt militem à saxis & iaculis Indorum indemnem præstaret. Nam cum eius regionis incolæ Hispanos aduenire intelligebant ad se oppugnandum, comparabant se ad resistendum & lapidum iactu, & sarissis, & aquæ feruentis effusione, vt Hispanorum capita perluerent. Interea Hispani securibus arbores cædere non desistebant, donec eas cum domiciliis deturbarent: deinde miseros Indos crudeliter necabant. Non tamen inulti moriebantur Indi; quia non cadebant quin aliquot Hispanos & arte & sua ruina opprimerent, aut grauiter affligerent. Quia tamen regio inculta & deserta erat, totque hominibus alimenta præbere nequiret, Andagoya regionem tandem deseruit, & magnam auri vim, quam istic corraserat, abstulit.

Indorum pontes ex funibus contexti.

SVPRA *flumen Chiouo, in colle quodam nominato Guaynacapæ traiectus, pons est è funibus contextus. Eius nominis origo inde exorta. Rex Guaynacapa regionem illam in suam potestatem redigere cupiens, è suis Præfectis vnum cum magno exercitu mittit ad eam occupandam. Ad ripam fluminis cum venisset, incolas pontem struere iubet ad traducendum exercitum. Extruitur pons, pro regionis eius consuetudine, è crassis funibus, oblique & transuersim aliis funibus connexis. Facto ponte, exercitum traducere incipit: hostes qui ex altera fluuij parte erant, illico crassiores illos funes de palis aut arboribus vtrinq; firmiter religatos, rescindunt, omnemq; turbam ponti insistentem in flumen præcipitem agunt, & vndequaq; in eos qui iam pontem superauerant, quiq; in altera fluuij ripa adhuc hærebant, impetu facto ruunt, totumque fere exercitum concidunt.*

Hæc vbi intellexit Guaynacapa, Quito discedit cum maiore, quam cum suo Præfecto miserat, exercitu, totamque eam regionem ferro & incendio vastat & fœdat: pontemque lapideum, vt facilior esset traiectus, construere voluit, sed irrito conatu, ob fluminis rapiditatem & vortices. Similium pontium meminit Gomara cap. CXCV. *Historiæ suæ generalis Indiarum, & Petrus Cieca cap.* X. & LXXXIX. *primæ partis Chronici Peruani.*

Principum & Satraparum Indiæ Occidentalis sepulturæ.

DEFVNCTIS *Regibus aut Satrapis, magnificæ exequiæ & funebres ritus fieri solebant: nam ingentes fodiebant specus siue scrobes, in quas extinctum demittebant, deinde aurea & argentea vasa, reliquamque eius preciosiorem supellectilem ex auro siue argento elaboratam adiiciebant, postremo ex vxoribus nonnullas vel formosiores, vel quas habuerant chariores, nonnullosque primarios seruos, vestem, potum, & cibum iniiciebant, vnde vescerentur qui extinctum comitarentur donec ad locum destinatum perueniret, & quibus frui possent, in eo loco constituti. Ex quibus apparet eos immortalitatem animæ non ignorasse: sed à Satana persuasos, alio transferendos, vbi viuerent genio indulgentes quemadmodum ante obitum faciebant. Atque vt facilius persuaderet eis certa esse quæ diceret, interdum (permittente Deo) Principis alicuius defuncti formam capiebat, qui significaret se in alio regno nunc beate viuere, magno cum apparatu & alacrem, qualem ipsimet conspicere poterant. Eam ob causam fascinati isti Indi maiorem curam in condendis sepulchris quam in vlla alia re, adhibebant. Hæc porro communis est sepeliendi Principes in multis regionibus Peruanis consuetudo: tametsi in nonnullis sit diuersa. Hispani multas eiusmodi sepulturas valde diuites inuenerunt: sed longe plures adhuc tectæ latent.*

Peruanos valde induſtrios eſſe aurifabros.

NTEQVAM Peruani ſub Ingarum imperium redigerentur, ea induſtria & politie quam nunc habent, deſtituebantur, vt ab ipſiſmet incolis intelleximus. Sed poſt quam Ingæ, hoc eſt, ſupremi illi Peruani regni Principes ipſis dominati ſunt, politiores & cultiores ſunt redditi. Nam Ingæ illi valde delectabantur ornatiore ſupellectile, ſtatuis, & vaſis egregie fabrefactis: eam ob cauſam aurifabrorum officinas variis Regni ſui locis inſtituerunt, qui aurum & argentum in varias formas elaborarent. Et certe conſpecta ſunt vaſa ab ipſis fabrefacta tanta arte & induſtria, vt quotquot ea viderunt non potuerint non admirari, eoque magis, quod pauca inſtrumenta habeant, & exiguum apparatum ad ea quæ cum facilitate quadam elaborant, peragenda.

Occupato ab Hiſpanis eo Regno, conſpecta ſunt elegantia & admiranda vaſa de quibus (inquit Petrus Cieca primæ partis Chronici Peruani cap. CXIIII) ſileo, quoniam ipſe non vidi. Illud tamen (pergit) affirmare poſſum, conſpexiſſe me illos duorum æreorum fragmentorum, & duorum aut trium lapidum nigrorum adminiculo, vaſa, fonticulos, candelabra tam affabre confeciſſe, vt noſtri aurifabri cum omnibus ſuis inſtrumentis ornatiora conficere vix poſſent. Ad metalla porro liquanda, duntaxat fornacula vtuntur ex luto conſtructa, in qua carbones poſiti incenduntur à viris circum fornaculam diſpoſitis, qui loco follium, arundinibus cauis flatu ignem excitant, vt materia vrceis impoſita liqueſcat, quam deinde eximentes, fabrorum præfectis tradunt.

Guaynacapam tradunt in theſauris ſuis habuiſſe aureas ſtatuas Gigantum magnitudine, ſed intus inanes, ex auro præterea & argento conflatas formas quadrupedum, auium, arborum & herbarum in ſuo regno naſcentium, ſimiliter omnis generis piſcium, vel quos mare regnum ſuum alluens vel flumina per illud labentia alerent. Addunt inſuper, Ingas hortum quendam poſſediſſe in inſula quadam circa Punam, in quam nauigabant à curis ſoluti, vt genio indulgerent, cuius herbæ, flores, arbores ex auro & vrgento conflatæ eſſent. Hoc certum eſt, aurifabros iſtos, ſtatuas, idola, vaſa, clenodia, breuiter quæcunque ab ipſis requirerentur, elaboraſſe, ad ſua templa exornanda.

In insula Ferri, quæ vna ex Canariis est, nullam esse aquam potui idoneam, præter eam quæ ex vnica arbore destillat.

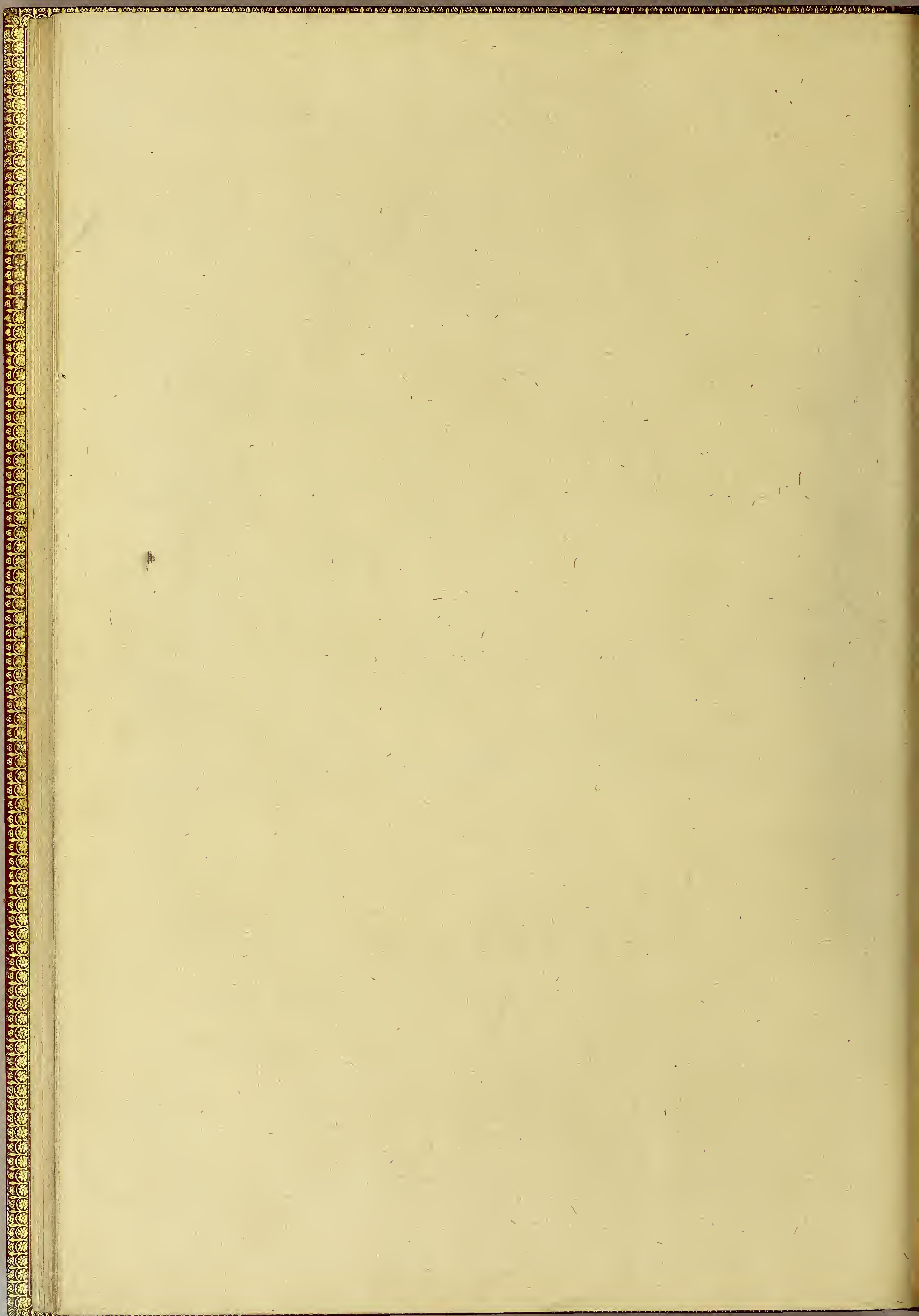

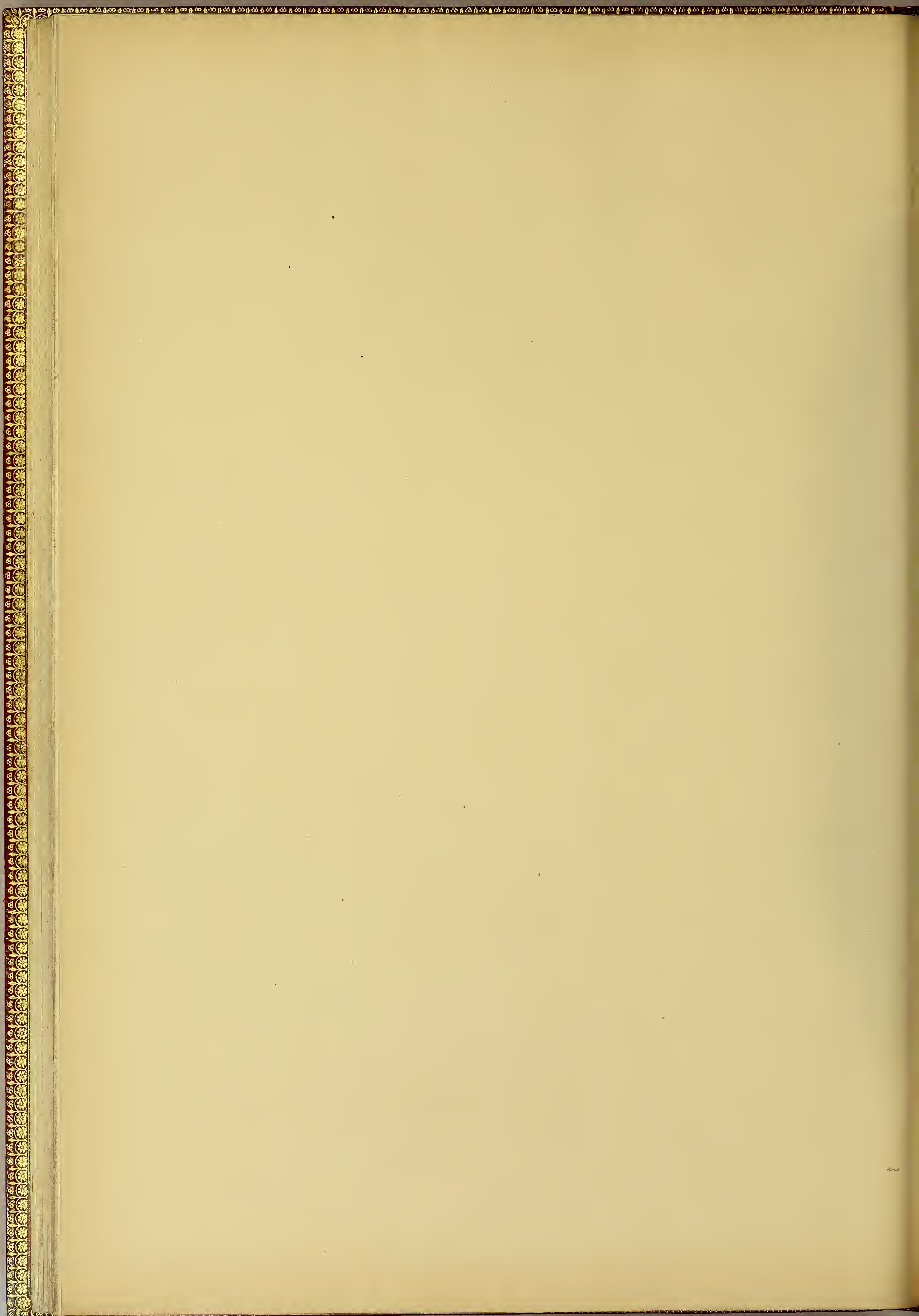

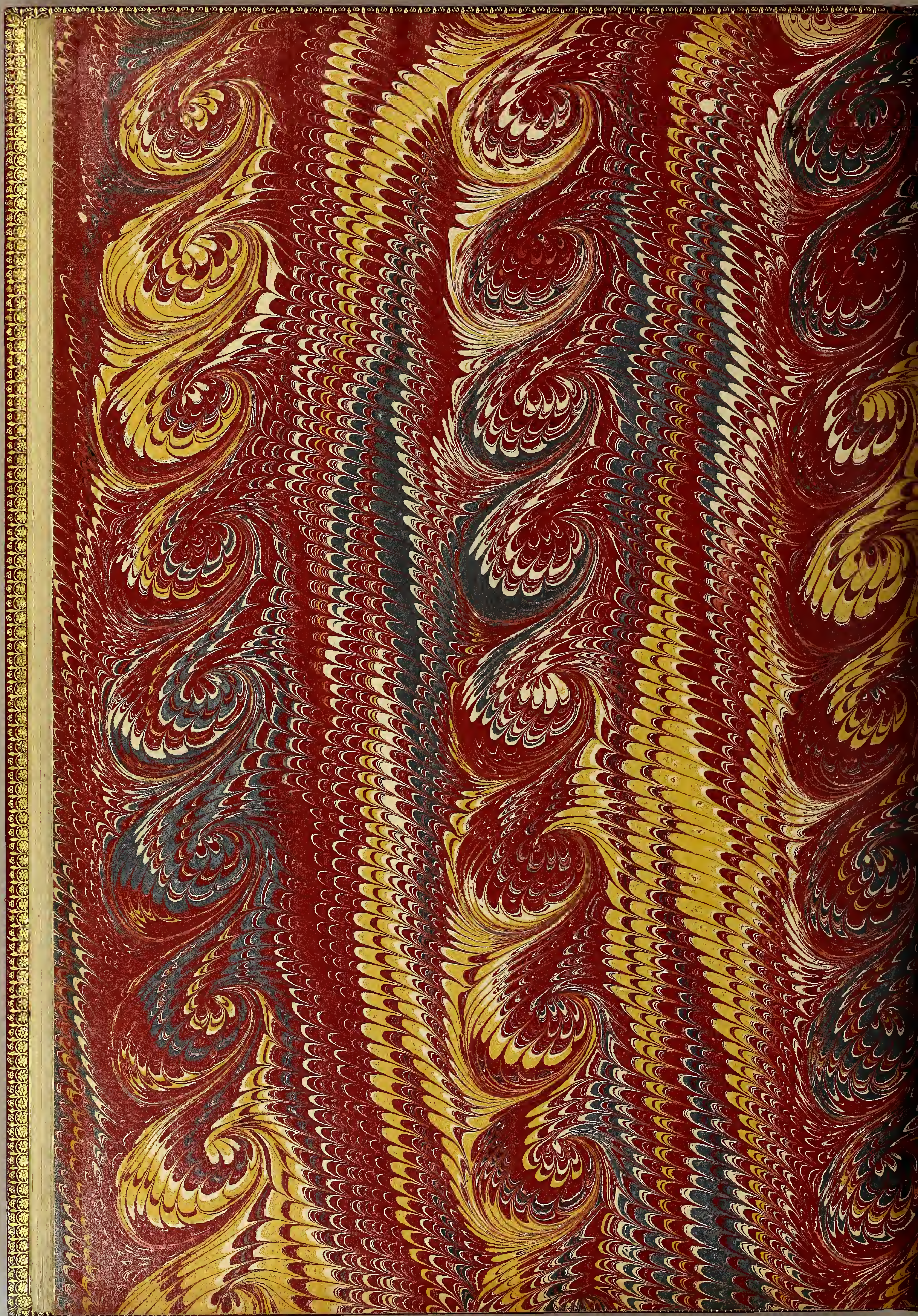
ADMIRANDVM quoddam Naturæ arcanum in Ferri insula, è Canariis, quas Fortunatas nonnulli appellant, vna obseruatum est, cuius omnes qui de ea Insula scripserunt recentiores, mentionem faciunt. Nempe istic arborem esse, quæ aquam potui idoneam subministret non modo totius illius insulæ incolis, sed ipsorum etiam pecoribus & armentis necessariam, quandoquidem alioqui careant & fluminibus, & lacubus, & fontibus & puteis, vnde aquam potui aptam haurire possint. Est autem ea arbor, referentibus quibusdam, mediocris altitudinis, folio iuglandis, paullo tamen maiore, cincta muro ad fontis normam structo, vt aquam ex illa stillantem excipiat. Singulis enim diebus, binis horis ante lucem tegitur arbor densa quadam nebula, donec exortus sol suo calore nebulam discutiat & dissoluat: toto autem illo tempore quo nebula arborem inumbrat & obtegit, exsudat illa, atque ex trunco, ramis, & foliis multam aquam præbet, in lacunam illam circum arborem factam guttatim stillantem, quæ valde ab excellentia, præstantia & bonitate commendatur.

Occupata porro ab Hispanis primum ea insula, valde admirabantur, se neque flumina, neque fontes, neque puteos inuenire: interrogati autem incolæ, vnde aquam peterent, respondebant, se pluuialem in quædam vasa colligere ad vsum necessariam, prius tamen admiranda illa arbore harundinibus, & alia materia contecta, vt facilius Hispanos eiicerent, non reperientes aquam dulcem in tota insula. Sed fraus detecta fuit à muliere, cum qua Hispanus quidam consuetudinem habuit. Is rem vt erat, statim Tribuno suo aperit: ille ridere & fabulam censere: nihilominus, arborem detegere iubens, non fabulam, sed rem veram esse experitur. Sed Primates incolę, intelligentes à muliere proditum aquæ arcanum, clam illam tollendam curarunt. Ouiedus etiam rem certam esse scribit, tametsi arborem vidisse negat, cum ter in eam insulam appulerit, iter in Americam instituens.

Quidam pluuialiam Plinij esse censent, in qua scribit Lib. VI. Naturalis Hist. cap. XXXII. non esse aquam nisi ex imbribus: Nonnulli vero, ipsius Ombrion, in qua arbores similes Ferulæ, ex quibus aquæ exprimantur, ex nigris amara, ex candidioribus potui iucunda.

GAUDEO